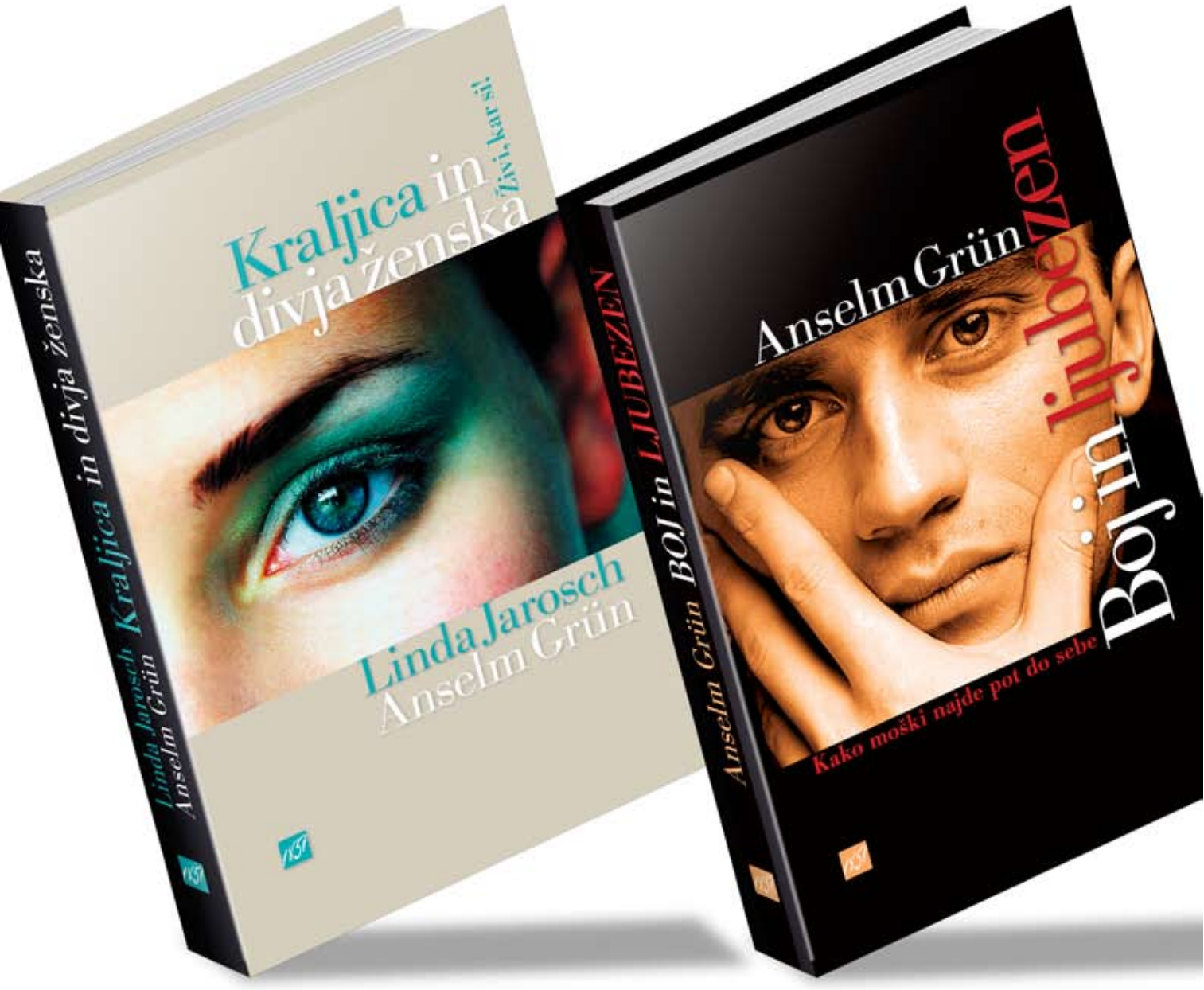
Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON

1 09

Pogovor • Leposlovje • Esej • Razmišljanje • Ocene in zapiski

1851
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2009, letnik XII, številka 1

Glavni urednik
Andrej Arko

Urednica za posebne naloge
Marjana Lavrič

Uredniški odbor
Andrej Arko
Jože Faganel
Hanzi Filipič
Jože Kopeinig
Jadranka Cergol
Marko Tavčar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Tiskarna Pleško d. o. o., Ljubljana

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.revijazvon.si

Uvodnik

3 Slovenski berlinski zid
Gašper Blažič

Leposlovje

5 Kradem ti besede
Tatjana Dolenc

7 Vedel sem
József Attila

9 Lepi in redki izreki
Halil Gibran

12 Babica
Janez Kajzer

16 Dnevnik 1995 (VI)
Akad. Alojz Rebula

20 Tat ajdine lepote
Ivan Cimerman

Esej

25 Dnevu na rob
Akad. Zorko Simčič

29 Temna snov in energija
Dr. France Cvelbar

31 Na Zahodnem koncu
Vladimir Frantar

34 Slovenija 1968 – kam?
Skupina Ypsilon

Pogovor

39 »Srce se nikoli ne moti«
Dr. Nina Mazi z Milico Sturm

Zapiski in ocene

44 Janez Stupica: Bobby Fischer – šahovski genij
Igor Gedrih

44 Andrej Blatnik: Spremeni me
Jasna Vombek

45 Umberto Eco: Zgodovina grdega
Jasna Vombek

46 Jože Zupan: V objemu besed
Berta Golob

46 Boris Pahor: Moje suhote
Iztok Ilich

47 Randy Pausch: Zadnje predavanje
Irena Androjna Mencinger

---

49 Nagrada Oktagon

Foto: arhiv CMD

Slovenski berlinski zid

Gašper Blažič

Enajsti januar 1989 bi bil v slovenski kroniki zapisan kot povsem običajen dan, če ne bi tega dne potekal zbor slovenskih kulturnih delavcev v Cankarjevem domu. Ni šlo za običajno zborovanje, saj je tisti dan v istem prostoru nastala prva avtonomna in nekomunistična politična organizacija po drugi svetovni vojni – Slovenska demokratična zveza (SDZ). Omenjeni dogodek bi verjetno ostal brez odmeva, če ne bi hkrati pomenil tudi enega od korakov rojevanja slovenske pomladi. Potem ko je že dve leti prej prišlo do nastanka slovenskega nacionalnega programa, izraženega v 57. številki Nove revije, pa tudi do takoimenovane pisateljske ustave, je krog svobodomiselnih intelektualcev ter kulturnih ustvarjalcev za nekaj časa prepustil pobudo »plebejcem«, ki so na sceno stopili že konec leta 1987 s stavko v Litostroju, samo pol leta kasneje pa se je Zvezi komunistov Slovenije z začetkom sojenja proti četverici JBTZ tudi dejansko »zgodila ulica«. V tem času je bila tudi ustanovljena Slovenska kmečka zveza, uradno sicer stanovska organizacija, a vendar s povsem političnim karakterjem.

Teren za padec berlinskega zidu je bil tako pripravljen tudi na naših tleh. Komunistična oblast, ki bi demokratične procese po zgledu Romunije lahko na silo zavrla, je zaradi svoje varnosti ter interesov raje oklicala »sestop z oblasti« ter tudi formalno uzakonila politični pluralizem. Gotovo jo je k temu prisilil tudi spor v tedanji jugoslovanski federaciji, v kateri sta se Slovenija in precej bolj konservativna Srbija znašli na povsem različnih bregovih. Zato konec leta 1989 ni dosti manjkalo, da bi Slovenci od blizu doživeli »miting resnice« kot enega od derivatov takoimenovane jogurtne revolucije, to je politike rušenja »neprimernih« republiških vodstev. Ironija pa je, da se je vrhunec slovensko-srbskega konflikta zgodil na 14. kongresu Zveze komunistov Jugoslavije in to v času, ko je Jugoslaviji predsedoval slovenski predstavnik v zveznem predsedstvu dr. Janez Drnovšek, ki je v očeh mednarodne javnosti predstavljal »novo politiko«.

Toda vrnimo se k nastajajočemu političnemu pluralizmu. SDZ je bila ideološko morda najbolj brezbarvna med vsemi strankami, je pa utrla pot vsem kasnejšim strankam, predvsem pa dvema, ki sta ravno tako tvorili jedro Demosa: Socialdemokratske zveze Slovenije ter Slovenskih krščanskih demokratov. Na prvih demokratičnih volitvah v okviru koalicije Demos – slednja je nastala tako rekoč leto dni po nastanku SDZ –, so krščanski demokrati osvojili največ volilne podpore med Demosovimi strankami, kar zagotovo ni ostalo brez posledic zlasti v odnosu s SDZ, ki je ves čas veljala za neke vrste »mali Demos« in je predstavljala intelektualni motor koalicije Demos.

Dvajset let kasneje je politična situacija v Sloveniji bistveno drugačna. Slovenija je uspešna država, je članica Evropske unije, vsaj formalno ima razvit politični pluralizem. Toda karte so v primerjavi z letom

1990 močno premešane. Na oblasti so znova stranke, ki izhajajo iz starih družbenopolitičnih organizacij, medtem ko je z lanskimi volitvami iz parlamenta dokončno izginila krščanskodemokratska opcija. Demosov »sveti ostanek« predstavljata le dve stranki: SDS kot naslednica Socialdemokratske zveze Slovenije ter Slovenske demokratične zveze (del slednje se je pred petnajstimi leti pridružil LDS) ter SLS kot naslednica Slovenske kmečke zveze ter Slovenskih krščanskih demokratov. Pojavlja se vprašanje, ali je izročilo slovenske pomladi sploh še aktualno glede na sicer precej medel odnos do slovenske državnosti kot vrednote. Čeprav se zdi, da sta NOV ter slovenska pomlad zgolj dve etapi na isti poti do cilja, pa nasprotujoče si razmerje političnih subjektov tako do ene kot do druge vrednote kaže na nekakšen prelom. Le redkokdo s povsem enako vznesenostjo praznuje tako praznike, povezane z NOV ter OF, kot praznike, povezane s slovensko pomladjo.

Osrednje vprašanje dvajset let po slovenski pomladi se glasi: ali je berlinski zid res dokončno padel? Ali pa je njegov padec nemara premalo za demokracijo? Ni namreč dovolj zgolj rušiti pregraje in tabujev, treba je graditi novo kulturo dialoga. Tega očitno niso dojeli tisti, ki bi zaradi napovedanih tožb nekdanjega predsednika vlade šli še enkrat na Roško, kjer so pred dobrimi dvajsetimi leti vzklikali v prid tožniku - sedaj bi nastopali proti njemu, ker naj bi bil prav on rušitelj pridobitev slovenske pomladi, čeprav se ima za njenega dediča in zastopnika. Toda Poljaki bi znali povedati, da je svoboda tudi nesrečen dar, vsaj v primeru, ko gre za svobodo brez postave, kot je ob svojem prvem obisku v Sloveniji poudaril papež Janez Pavel II., po rodu Poljak. Svoboda namreč terja tudi odgovornost, kar prav tako velja za svobodo izražanja. Ta ne upravičuje svobode širjenja laži. Ne opravičuje hujskanja k nasilju. Zato se lahko vprašamo: kdaj bo dokončno padel slovenski berlinski zid, ki ločuje svobodo od odgovornosti?

Kradem ti besede

Tatjana Dolenc

Odpri mi svoje srce.
Samo za trenutek ga odpri
in iskreno, goreče poglej me v oči.

Odpri mi svoje srce.
Samo za trenutek ne skrivaj,
kar čutiš, tega ne prikrivaj.

Odpri mi svoje srce.
Le za trenutek ga izlij
in strah naj iz tebe spuhti.

Odpri mi svoje srce
in le za trenutek se ne boj
biti drugačen, biti svoj.

Odpri mi svoje srce
in se me ne boj imeti rad.
Le za trenutek, le to pomlad.

3. I. 2005

Tvoja pesem

Kako neizmerna je želja
prebrati Tvojo pesem;
da bi vedela, po čem hrepeniš,
kaj želiš
in o čem sanjaš;
da bi vedela,
če sem Tvoja pesem.

1. III. 2006

Kradem ti misli.
Tiste najbolj preproste.
O soncu v očeh,
o dežju škropočem,
o vetru v laseh.

Kradem ti besede.
Tiste o prejšnjem popoldnevu,
o otrocih iz avtobusa
in o jutrišnjem dnevu.

Kradem ti srce.
Tistega z delčki tebe,
jih vase sprejemam,
nazaj pa ljubeče dajem sebe.

19. V. 2006

Vzemi me pod dežnik,
moj ima zlomljeno držalo.
Vzemi me pod dežnik,
pod mojim bi me pokapljalo.

Vzemi me pod dežnik,
da bom imela razlog, da hodim ob tebi.
Vzemi me pod dežnik,
da se privijem k tebi.

Potem zapri dežnik,
da naju bo pokapljalo.
Zapri ga,
da bodo kapljice priče najinim poljubom,
da se bo nebo še plahi strasti zasmejalo.

Spravi pa dežnik in ga ne pozabi.
Lahko se kdaj zgodi,
da bodo jokale moje ali tvoje oči.

31. V. 2006

Dežuje

Dežuje. Dežuje kakor na tisti večer,
ko je veter ustavil svoja kolesa,
ko je mestni hrup zaprl svoje oči,
ko so v nevihti plapolala drevesa.

Dežuje in zdi se, kakor da je bilo drevi,
ko sta se našli tvoja in moja dlan
v enem med tisočimi dnevi.

Dežuje in v žvenketu neurja
je že potihnilo živčno iskanje ljudi,
ki vsak zase iščejo pravo pot
na vrtiljaku skrbi.

Dežuje. Potniški vlak je izpraznil še zadnji vagon nesreče,
zdaj čaka, da jo opere dež,
po nevihti trepeče.
Dežuje.
In v trenutku postanka,
ko je bilo, kot da bi Zemlja zašla s poti,
se je v poljubu neznanem zaprlo
dvoje ljubečih oči.

27. VI. 2006

Pojdi z mano

Pojdi z mano kam, kjer jih ni
– daleč od ljudi.
Pojdi z mano stran od skrbi
– od njenih proč oči.
Pojdi z mano v dan, bodiva sama,
odpriva novo stran, svet bo za nama.
Pobegniva tja v dan.
Pojdi z mano kam. Ne, ni me sram
pred svetom polnim.
Odpeljem te drugam,
želje ti izpolnim.
Pojdi z mano v noč, da te poljubim,
vzemi mojo moč, da vsa te ljubim.
Naj se vsa ti predam.
Pojdi z mano kam, postani dlan,
daj, zlij se z mojo.
Odstri mi svoj svet sanj,
vzemi dlan, podaj mi svojo.
Pojdi z mano v svet, da te spoznam,
bodi pomladni cvet, naj se ti dam.
Postani večni moj pristan.

1. VIII. 2006

Vedel sem

József Attila

Vedel sem

Pojdi z roko
mi čez čelo,
s tvojo roko,
roko mojo.

Varuj me, kot
pred ubojem,
kot da v bitju
bivaš mojem.

Ljubi me, kot
da vse dobro,
ti je v srcu,
srcu mojem.

Maj/junij 1928

Na sejmišču postavijo šotor …

(odlomek)

Na sejmišču postavijo, razpnejo šotor,
med mladci postopa Otrok
pred razmajano leseno polico.

Na leseni polici so pločevinke.

Jaz nisem ti, jaz nisem upoštevan,
jaz se igram.

Mojo pravico lahko pred lučjo sonca
ščiti temnica –
med zobmi mi niha njena aroma.

Ne v tvojem telesu, ampak v tebi so sokovi,
v katerih se lesketa pojemanje tvoje volje.

Najdena okostja, okrhana z železi,
kažejo, kaj lahko nastane iz mene,
če si na prsi dam vaše znamenje –
prebrisanci! Ne igram se z vami!

1932/34

Marec

Spod zemlje urne klice
z glavami privrejo,
kot prodajalec svoje police
drevesa brste na široko odprejo,
mozolj predre pubertetnikovo lice,
poljub zasede ustnice moža,
vse roji, navzgor hlasta,
vihravo opleta lahno krilce,
že se sliši daleč naokrog,
kako vso bolečino in primrznjen led
odganja v srce umaknjen zvok
idej, ditirambov, besed.

Maj

Tresoče listje gori iz cvetlic,
gorenje, ki pričakuje sad,
ljudstvo stopa po širini odprtih ulic
in čaka na usode obrat.
Hrošče je zagrabil nemir,
sveža gesla so se zapodila v dir.
Pod nebo, ki je postalo zlat obod
– ker je nastopil praznik –,
svoboda odhaja na sprehod.
Junaško ljudstvo maha z vejami,
ona pa pod roko red drži,
svojega lepega otroka, ki ga vodi.

Jesen

Spod prepleta rešetk, spod vejnatih sten
narahlo praska meglena jesen,
slana mežika z železne ograje.

Tovorni vagon je počasi zavil,
– v sanjah še sliši sopenje lokomotiv –,
na svoj slepi tir, doma je.

Rumeno listje, zanikrno, vsemu tuje,
si trebi perje in vse dni žaluje.
Lepljivo sprijetje se peni s kamna na tla.

Poletje zvija svoje cunje v balo,
rdeča sla bo šla – nič ne bo ostalo –,
nepričakovano, kakor je prišla.

Je kdo opazil, da je, medtem ko dela,
jesen skrivaj tovarno vase vzela,
da so med zidake pricurljale njene sline?

Vedel sem, jesen bo, drva bodo zagorela,
a ne, da je že tu, da mi vsa in cela
v uho mrmra in nič več spred oči ne zgine.

Okt. 1935

Poslovenili Zsolt Lukács, Jure Jakob in Matjaž Jarc

Halil Gibran

Lepi in redki izreki

Arabska literarna dela Halila Gibrana so nastajala v Ameriki, v letih od 1905 do 1923, v arabščini je pisal torej osemnajst let in je objavil osem knjig. Halil Gibran je vse do leta 1918, to je do svojega 35. leta starosti, ko je izšlo v angleščini njegovo prvo delo Blazni, literarno ustvarjal in objavljal izključno v arabskem jeziku. V materinščini je objavljal 18 let, v angleškem jeziku pa 13. Njegova arabska literarna dela se povečini tematsko, oblikovno in slogovno razlikujejo od njegovih kasnejših del, pisanih v angleščini. V njih sledimo številnim motivom, metaforam in slikam z libanonskega podeželja, ki ga je strastno in globoko doživljal v svojih deških letih in se je v njegovo literarno ustvarjanje zapisalo kot navdih in hrepenenje. Svojo prvo zbirko v arabskem jeziku je objavil leta 1905 v New Yorku. To je prozna zbirka *Glasba*, v kateri literarno razmišlja o glasbi in njenih skrivnostih. Že leta 1906 pa je izdal svojo drugo prozno zbirko *Vile polj*, ki obsega tri krajša prozna dela: *Marta iz Bana, Nori Janez* ter *Pepel rodov in večni ogenj*. Leta 1908 so v New Yorku izšle njegove štiri novele s skupnim naslovom *Uporniški duhovi*, leta 1912 pa je objavbil kratki roman *Zlomljena krila*, ki ga pri nas poznamo po istoimenskem angleškem prevodu. Leta 1914 je izdal prozno zbirko *Solze in nasmeh*, leta 1919 pa pesnitev *Procesija*, sestavljeno po vzoru andaluzijske pesniške oblike muvašahe. Pri *Procesiji* gre za filozofski pogovor med modrecem in mladeničem o bistvu življenja in smrti, o veri, pravici in resnici, o znanju in moči, o svobodi, telesu in duši. Leta 1920 je izšla Gibranova sedma knjižna zbirka *Viharji*, v njej so črtice, eseji in pesmi v prozi. V tem književnem delu se kaže vpliv evropskih misli in mislecev, še posebno Nietzscheja. Gibranovo zadnje literarno delo, pisano v arabskem jeziku, so *Lepi in redki izreki* iz leta 1923. Vsebuje predvsem eseje in pesmi v prozi, v njih pa pisatelj razodeva svojo vero v celovit obstoj, kjer duša nenehno hrepeni po stalnem razvoju na svoji poti h končni osvobojenosti od otipljivega, stvarnega sveta. Tu so tri pesmi v prozi.

Popolnost

Sprašuješ me, prijatelj, kdaj postane človek popoln.

Poslušaj torej moj odgovor.

Človek gre proti popolnosti takrat, ko začuti, da je sam vesolje brez meja, da je morje brez obal, ogenj, ki vedno gori, svetloba, ki večno sije; da so on sam veter, ko zapiha in ko se umiri, in oblaki z bliski, gromom in dežjem, in potoki, ko pojejo ali jočejo, drevesa, ko spomladi zacvetijo in ko se v jeseni ogolijo, in gore, ki se dvigujejo, in nizke doline in polja, ko obrodijo in ko se posušijo.

Ko človek začuti vse te stvari, je pol poti do popolnosti. Če pa želi doseči pravo popolnost, mora začutiti, če lahko, da je otrok odvisen od matere in odrasel, odgovoren za svoje otroke, da je mladenič, izgubljen med svojimi upi in ljubeznijo, in mož, ki se bori s svojo preteklostjo in prihodnostjo, in menih v svojem hramu in zločinec v svoji ječi, in učenjak med svojimi knjigami in listi in nevednež v mraku svojega dneva in noči, in nuna, razpeta med cvetjem svoje vere in trnjem svoje osamljenosti, in prešuštnica med čekani svoje šibkosti in kremplji svojega pomanjkanja, in siromak med svojo grenkobo in ponižnostjo, in bogataš med svojim pohlepom in predanostjo, ter pesnik med meglo svojega večera in žarkom svoje zore.

Če bi človek lahko preizkusil in spoznal vse te stvari, bi dosegel popolnost in postal ena od božjih senc.

Pest obrežnega peska

Žalost zaradi ljubezni poje, žalost zaradi znanja govori, žalost zaradi poželenja šepeta, žalost zaradi revščine objokuje. Toda neka žalost, z lesketajočimi se očmi kot zvezde, je globlja od ljubezni, plemenitejša od znanja, močnejša od poželenja in bolj grenka od revščine same, vendar je nema, brez glasu.

Ko potožiš svojo nesrečo sosedu, mu podariš košček srca. Če je plemenit, se ti zahvali, če je podel, te zaničuje.

Napredek ni v izboljšanju obstoječega, temveč v gibanju proti temu, kar prihaja.

Skromnost je tančica, ki zakriva obrise ponosa; in oholost je maska, ki zastira obličje zla.

Ko divjaka zagrabi lakota, si utrga sadež in ga poje. Ko pa je lačen civiliziran človek, si kupi sad od tega, ki je kupil od tistega, ki je kupil od onega, ki je sadež utrgal z drevesa.

Umetnost je korak iz očitnega in znanega k skritemu in neznanemu.

Nekateri iščejo ponižanje, da bi uživali v odpuščanju.

Če dojamem človekovo skrito notranjost, mu takoj pade na pamet, da mu dolgujem.

Ko Zemlja vdihne, se rodimo, in ko izdihne, umremo.

Človekovo oko je mikroskop, ki kaže svet večji, kot je v resnici. Ne strinjam se s tistimi, ki imajo nesramnost za pogum in vljudnost za strahopetnost. Ne strinjam se s tistimi, ki mislijo, da je gostobesednost znanje, da je molk nevednost in umetelnost umetnost.

Morda je najlaže priti do stvari tako, da uvidimo njihovo zahtevnost.

Pravijo mi, da če vidiš spečega sužnja, ga nikar ne zbudi, ker nemara sanja o svobodi. Toda jaz jim govorim, da če vidim spečega sužnja, ga moram zbuditi in mu pripovedovati o svobodi.

Osvajanje je najnižja stopnja inteligence.

Lepa stvar nas zasvoji, še lepša pa nas osvobaja celo od samega sebe.

Gorečnost je vulkan, na vrhu katerega ne raste trava omahljivosti.

Reka bo vedno tekla proti morju, če se zlomi mlinsko kolo ali ne.

Književnik je najprej narejen iz misli in čustev in šele nato dobi dar besede. Raziskovalec pa je narejen iz besed in šele nato dobi kanček misli in čustev.

Hitro ješ in počasi hodiš. Mar ne bi raje jedel z nogami in hodil po rokah?

Kadarkoli se povečata tvoje veselje ali tvoja žalost, se v tvojih očeh svet zmanjša.

Znanost da tvojim semenom kliti in te ne zavrže kot seme.

Kadarkoli sem sovražil, je bilo sovraštvo orožje za samoobrambo. Če ne bi bil šibak, tega orožja ne bi uporabljal.

Če bi Kristusov prapraded vedel, kaj se je skrivalo v njem, bi vstal od spoštovanja do samega sebe.

Ljubezen je tresoča se sreča.

Med ljudmi so morilci, ki nikoli niso morili, tatovi, ki nikoli niso kradli, in lažnivci, ki so vedno govorili resnico.

Resnica, ki potrebuje dokaz, je polresnica.

Odpeljite me daleč od modrosti, ki ne joka, daleč od filozofa, ki se ne smeji, in daleč od mogočnosti, ki se ne skloni pred otrokom.

O, razumno vesolje, skrito za vidnimi bitji, ki obstajaš z bitji, v bitjih in za bitja, ti me slišiš, ker si navzoče v meni, ti me vidiš, ker si vid vsakega živega bitja. Položi v mojo dušo seme svoje modrosti, da zraste drevo v tvojem gozdu in obrodi tvoje sadove. Amen.

Lupine in jedra

Opojnost vsake grenke čaše, ki sem jo izpil, je bila medena.

Za vsakim težkim vzponom sem se povzpel do zelene ravnine.

Prijatelja, ki ga izgubim v megli, najdem v jasnem svitu. Kolikokrat sem si zakril svoje bolečine in pekočine z ogrinjalom poguma, misleč, da je to dobro in hvalevredno. Toda ko sem snel ogrinjalo, sem videl, da se je bolečina spremenila v veselje in pekočina v prijeten hlad.

Kolikokrat sem hodil s prijateljem po svetu zunanjosti in si dejal: Kakšen bedak je! Toda ko sem dosegel svet notranjosti, sem ugotovil, da sem sam zmeden in krivičen in da je on moder in pameten.

Kolikokrat sem se napil vina svojega ega in pomislil, da sva si jaz in moj sogovornik kot jagnje in volk. Ko pa sem se zbudil iz svoje pijanosti, sem videl v sebi človeka in v njem človeka.

Mene in vas, ljudje, je prevzelo tisto, kar nas obdaja, in skupaj preziramo svoje skrito bistvo.

Če se kdo spotakne, rečemo, da je zguba, in če počasneje hodi, pravimo, da je len, če zajeclja, govorimo, da je nem, in če vzdihne, porečemo, da je to smrtno hropenje in da človek umira.

Jaz in vi smo obsedeni z lupino »jaz« in s površinskostjo »vi«, zato ne vidimo tistega, kar je dal duh temu »jaz« in ne tistega, kar se skriva za tem »vi«.

Kaj naj storimo, če preziramo svoje pravo bistvo zaradi oholosti, ki nas obkroža?

Pravim vam – in morda so moje besede maska, ki zakriva obličje mojega bistva –, pravim vam in sebi, da to, kar vidimo s svojimi očmi, ni nič drugega kot oblaki, ki nam zakrivajo tisto, kar bi morale videti naše notranje oči. To, kar slišimo s svojimi ušesi, pa ni nič drugega kot šum, ki moti tisto, kar bi morali dojeti s svojimi srci.

Če zagledamo policaja, ki vodi moža v ječo, ne moremo s prepričanostjo trditi, kateri od njiju je zločinec; in ko vidimo človeka, ležečega v krvi, in tistega, ki ima krvave roke, se ni pametno dokončno odločiti, kateri je morilec in kateri umorjeni.; in ko slišimo dva, od katerih eden poje, drugi pa joče, počakajmo, dokler se ne prepričamo, kateri od njiju uživa.

Ne, prijatelj, ne sklepaj o človekovem bistvu po tem, kar navzven kaže, in ne jemlji tega, kar človek govori ali dela, za znamenje njegove notranjosti. Morda je tisti, ki ga zaničuješ zaradi grdega obraza ali skromnega življenja na zemlji, nebeški dar in živi med ljudmi kot božji navdih.

Lahko se ti primeri, da obiščeš palačo in kočo v is-

tem dnevu, palačo zapustiš poln spoštovanja, kočo pa poln usmiljenja. Toda če bi zmogel raztrgati to zunanjost, ki jo tkejo tvoji čuti, bi se tvoje spoštovanje skrčilo v obžalovanje, tvoje usmiljenje pa bi se spreobrnilo in zraslo v spoštovanje.

Morda med jutrom in večerom naletiš na dva človeka: prvi bo govoril s teboj z gromkih glasom in vojaškimi kretnjami, drugi pa bo govoril plašno in prestrašeno, z drhtečim glasom in s pretrganimi besedami. Zato boš prvemu zagotovo pripisal odločnost in pogum, drugemu pa šibkost in bojazljivost. Toda če bi ju videl potem, ko ju je čas postavil pred preizkušnje in žrtvovanje zaradi načel, bi morda spoznal, da okrašena drznost ni pogum in tiha plašnost ne strahopetnost.

Morda se zazreš skozi okno in zagledaš med mimoidočimi nuno, ki hodi po desni, in vlačugo, ki hodi po levi strani, in v trenutku pomisliš: kako plemenita je prva in kako nizkotna je druga. Toda če bi zaprl oči in za hip prisluhnil, bi v etru zaslišal šepetajoči glas, ki pravi: Ta me išče skozi molitve, druga pa me prosi skozi bolečine, in v duši vsake od njiju je senca mojega duha.

Morda se podaš po Zemlji, da bi našel nekaj, kar imaš za civilizacijo in razvitost, in vstopiš v mesto z visokimi stavbami, veličastnimi zgradbami in s širokimi cestami. Ljudje v njem drvijo sem ter tja: ta se vozi pod zemljo, drugi se pelje po vesolju, tretji se giblje kot blisk, četrti leti po zraku; in vsi nosijo lepa, moderna oblačila kot v prazničnih dneh ali na festivalih. Čez nekaj dni pa se znajdeš v nekem drugem mestu z nizkimi, revnimi hišami in ozkimi ulicami. Ko ga nebo zalije z dežjem, se spremeni v blatne otoke sredi morja mlak, ko pa posije nanj sonce, se spremeni v oblake prahu. Prebivalci tega mesta so še vedno razpeti med prvobitnostjo in preprostostjo kot rahlo napeta tetiva med koncema loka. Hodijo počasi, vse delajo upočasnjeno in gledajo te tako, kot da bi imeli za svojimi očmi še druge oči, ki zrejo nekam v daljavo. Zato poln prezira in sovraštva odpotuješ stran od njih in si rečeš: Razlika med tem, kar sem videl v prvem mestu, in tem, kar sem gledal v drugem, je enaka razliki med življenjem in umiranjem. Tam je moč v svoji plimi in tu šibkost v svoji oseki. Tam je dejavnost podobna pomladi in poletju in tu lenobnost enaka jeseni in zimi. Tam je delavnost kot mladost, ki pleše po vrtu, in tu onemoglost kot starost, obnemogla v pepelu. Ko pa bi zmogel z božjo lučjo gledati na obe mesti, bi ju videl kot skladni drevesi v istem vrtu. Če bi še globlje pogledal v njuno bistvo, bi videl, da to, kar si imel za razvitost v enem, ni nič drugega kot minljivi, lesketajoči se mehurčki, in da je tisto, kar si imel za lenobnost v drugem, prikrito stanovitno bistvo. Ne, življenje ni površinska zunanjost, temveč skrito bistvo, bistva pa ni v lupinah, ampak je v jedrih, in ljudje niso obrazi, temveč srca.

Ne, vera ni to, kar se vidi v templjih in kar prikazujejo obredi in običaji, temveč je tisto, kar se skriva v dušah in se kristalizira z nameni.

Ne, umetnost ni to, kar slišiš z ušesi, to niso visoki in nizki toni melodij, ne zven besed v pesmi, to niso črte in barve, ki jih vidiš na sliki. Umetnost so tiste tresoče se, tihe razdalje med toni v melodiji, je tista molčeča osamelost, ki jo skozi pesmi zaznaš v pesnikovi duši, in tisto, s čimer te prevzame slika, ko jo gledaš in vidiš nekaj, kar je lepše in globlje od nje same.

Ne, prijatelj, dnevi in noči niso to, kar na zunaj kažejo, in mene, ki se premikam v paradi dni in noči, ni v besedah, ki ti jih izrekam. Jaz sam sem samo tisto, kar nosijo te besede iz moje tihe notranjosti. Torej ne misli, da sem neveden, preden ne raziščeš mojega skritega bistva, in ne verjemi, da sem genij, preden ne slečeš mojega pridobljenega jaza. Ne reci, da sem skopuh, preden ne vidiš mojega srca, ali da sem plemenit in radodaren, preden ne raziščeš, kaj je vzrok moje radodarnosti in velikodušnosti. Ne imej me za ljubečega, dokler jasno ne spoznaš moje ljubezni, z vso svetlobo in ognjem, ki ju nosi; in ne imej me za praznega, dokler ne otiplješ mojih krvavečih ran.

Iz arabskega izvirnika prevedla
Mohsen Alhady in **Margit P. Alhady**

Janez Kajzer

Babica

Naneslo je, da že drugi dan svojega bivanja v Kanadi vstopam v Funeral Home, kar je v resnici mrliška vežica. Kakršno poznamo doma, je navadno tesen, temačen prostor, ki ga povsem zavzema mrtvaški oder, v njej zaudarja po svečah in po vlažnem rastlinju. Nič skupnega nima s tem razkošnim in z bogato osvetljenim poslednjim ameriškim prostranstvom, primerljivim s sprejemno dvorano kakšnega velikega hotela.

Tu sem s svojimi sorodniki, ki so se prišli poslednjič poslovit od svoje umrle znanke Frances ali Francke, kot ji pravijo v svojem nekdanjem blagoglasnem jeziku, članice velike slovenske skupnosti v ogromnem Torontu, marljive društvene delavke in skratka zavedne Slovenke. Odveč je razlagati, da je nisem videl nikoli poprej. Tako mi povedo, da je dočakala 86 let, da je nekoč, po prihodu v to ljubeznivo deželo, delala v tovarni, pozneje pa je mnoga leta gospodinjila v svojem domu. Bila je živahna, družabna, nemirna, vsi so uživali v njeni družbi, vsi so jo imeli radi in jo spoštovali. Ona pa je imela izrazit čut za svoje rojake, drugače v tej razsežni deželi, ki je velika za štiristo Slovenij, tudi ne gre.

Pokojnica je, po ameriški navadi, položena v odprto krsto, tako da se ji lahko še zadnjič zazremo v obraz. Na njem ni zaznati posmrtne otrplosti, kakršno smo včasih opazili na pokojnih obrazih doma. Kanadski pogrebni kozmetiki so ji po ustaljenih navadah z ličili in s svojo spretnostjo in tudi z dišavami nadeli barvit, prijeten, skoraj nasmehljan, tudi dišeč videz. Z umetnimi sredstvi so prikrili sledove morebitnega trpljenja ali dolgotrajnega hiranja. Zdi se, da je pokojnica, bogato osvetljena z razkošjem umetne svetlobe, samo mirno zaspala. To je lep, nevznemirljiv konec, pravzaprav samo prijazna postaja na popotovanju v neznano onstranstvo.

Obiskovalci se takoj po prihodu napotijo k mrtvaškemu odru. Zazrejo se v pokojničino obličje in nekaj časa postojijo pred njim. Bržkone za tem prijaznim, spokojnim videzom za hip, dva ugledajo živahno žensko, kakršno so poznali in kakršna je bila morda še pred nekaj dnevi. Po nekaj sekundah nemega zrenja se poslovijo od nje z znamenjem križa, ki ga s prsti izrišejo na nevidno stekleno steno, meter od njenega obraza, bliže bi se po ameriških pojmih zdelo nehigienično. Takoj zatem pa se sproščeno napotijo v sredino dvorane in pristopijo k eni izmed zbranih skupin ali pa sedejo na dolgo vrsto oblazinjenih stolov ob steni dvorane, da bi še zadnjič preživeli nekaj časa v bližini pokojnice in njenih znancev, prijateljev in sorodnikov.

Žalujoči stojijo v gručah in se sproščeno pogovarjajo, kdaj pa kdaj je slišati tudi smeh. Ni zaznati nobene narejene zadržanosti ali pridušenosti zaradi bližine pokojne. Vedejo se tako, kot so se, ko je živela. Še posebej je opazna skupina slokih, visokih mladih ljudi, ki v nasprotju s starejšimi navzočimi govorijo samo angleško. Iz njihove drže, iz načina govorjenja, iz iskrenja njihovih pogledov vre nekakšna visoka samozavest državljanov ogromne svobodne države. Ne da bi to posebej poudarjali, je že na prvi pogled razvidno, da se imajo predvsem za Kanadčane, na svoje slovensko poreklo pa gledajo zgolj z radovednim zanimanjem. V njih ni nobene ponižnosti, kakršno smo nekdaj zaznali pri naših rojakih sredi velikega sveta, ki mu niso segali do kolen.

Med gručami stoji gospod zrelih let, elegantno oblečen in nasploh uglajen, h kateremu pristopajo obiskovalci in mu v znamenje sožalja stiskajo roko. Tudi mene potisnejo predenj, tako da se od blizu zazrem v njegov pološčeni obraz, za katerim, sodim, se mora skrivati precej zapleten značaj. Ko me predstavijo, se izkaže, da že ve zame. Da mi čutiti, da je z mojim obiskom nekako posebej počaščen. Ne glede na to, da je očitno najbližji sorodnik pokojnice, ni videti posebej užaloščen. Pogovarja se, kot da bi bil samo eden izmed obiskovalcev, stopa od skupine do skupine, očitno igra vlogo nekakšnega družabnega usmerjevalca večera.

Toda nekaj na njem me vseeno vznemirja, tako da svojim sorodnikom mimogrede izrečem svojo domnevo, da je to pokojničin sin. Ne morejo si kaj, da jih ne bi stresel zadržan smeh. Kakšen sin! To je njen mož, zdaj vdovec. Nobenih skupnih otrok nista imela, mi sporočajo v isti sapi. Ko preberejo na mojem obrazu razločno začudenje, mi pritrjujejo. Res je, vdovec ima samo 60 let, pokojnica pa jih je dočakala 86. Velika in glede na ustaljene navade nenavadna razlika! Razlagajo mi, da je slovenska skupnost, v kateri pač živijo, zelo majhna. Ker se najbolje razumejo

med sabo, že zaradi jezika in navad, in se torej tudi ženijo med sabo, je treba biti bolj strpen kot doma in tudi marsikaj spregledati. Vdovec je uspešen, daleč naokrog znan gradbenik, pravzaprav sestavljavec in opremljevalec tistih prijetnih hiš, ki sem jih občudoval že prvi dan. Že skoraj od takrat, ko je prišel v Kanado, je od jutra v noč ves v poslu. Vstaja ob štirih zjutraj in pogosto je sklonjen nad načrti tudi ob nedeljah in praznikih. Razumljivo, da je potreboval skrbno gospodinjo in gospodarico svojega doma, vse to je našel v pokojni Frances, ki je bila v resnici prizadevna ženska. Že množica ljudi, ki so se ji prišli še zadnjič poklonit, je pričala o njeni vsesplošni priljubljenosti. Res je, med njima je bila velika razlika v letih, nad katero so sprva, ob njuni poroki, osupnili, a so se sčasoma navadili na to in jim tega sploh ni bilo mar. No, Frances je bila zadnja leta šibka, bolehna, tako da ji ob svoji prezaposlenosti ni več uspel streči in je zato živela v domu za ostarele, na srečo je bilo tam tudi več Slovencev in se je med njimi počutila kakor doma. Namignili so mi, da je v dom odšla prostovoljno, na lastno pobudo, ker se je odločila, da ji bližina sicer mladega moža ne dene več tako dobro kot nekoč. A je pri tem svojega soproga prelisičila z nekakšno žensko zvijačnostjo, naredila se je namreč, kot da ga želi s tem razbremeniti in da se pravzaprav žrtvuje njemu na ljubo. Ko so že govorili o vdovcu, so ponovno poudarili njegovo podjetnost, omenili pa so tudi nekakšne visoke denarne transakcije, ki jih je opravil v zadnjem času in ki so mu še povečale spoštovanje slovenske skupnosti.

Obiskovalci, razpršeni po vsej razsežni dvorani, so se tedaj nanagloma zgrnili pred mrtvaškim odrom. Očitno jim je nekdo dal poprej nekakšno znamenje, ki sem ga prezrl. Začel se je kratek obred, slišati je bilo nagovor v čast pokojnici, zazvenela je pesem, vse v angleščini, brez ene same slovenske besede. Takoj zatem so se žalovalci spet razkropili, nekateri so odhajali, drugi so se zgrnili k prekinjenim pogovorom.

Naslednji dan smo zbrani v tipični kanadski cerkvi, kjer naj bi se v celournem pogrebnem obredu dokončno poslovili od pokojnice. Duhovnik v belem oblačilu nas vsakega od petdeseterice pogrebcev potiska iz sredine cerkvene ladje v ospredje, kjer je na poseben kovinski pogrebni voziček položena dragocena hrastova krsta, tokrat že zaprta in pregrnjena z obrednim prtom. Cerkev je v primerjavi z baročno obloženimi cerkvami doma naravnost asketska. Namesto oltarja jo obvladuje velikanski križ. Ob njem je razvito moderno bandero, no, v resnici razkošen plakat, ki opozarja na okroglo tridesetletnico cerkvene stavbe. V tej deželi je vse mlado, komaj včeraj doraslo. Razkošje cerkvene sivine poživljajo živobarvna okna s kar najbolj poenostavljenimi svetopisemskimi motivi, evropskemu okusu se zdi likovnost teh oken preveč sorodna otroški risbi, preproste figure svetih oseb pa so skoraj prehudo v sorodu z Disneyem. Ob strani se zbira cerkveni pevski zbor, ki se pridušeno posvetuje z obilno orglavko. Tudi na samem oltarnem prostoru, kjer se po malem že začenja obred, gospodarijo ob duhovnem gospodu same ženske, gospe petdesetih, šestdesetih let se v ministrantskih oblačilih motajo okrog oltarne mize, obredno slovesno s posebnimi prižigalniki prižigajo zdaj te zdaj druge sveče v velikih svečnikih, nekoliko okorno, a nadvse spoštljivo poklekajo pred tabernakljem in vodji obreda strežejo s priborom in cerkvenimi knjigami, odprtimi na pravih straneh, se križajo in mrmrajoče izgovarjajo besede molitev.

Duhovnik z zgledom iz *Svetega pisma* in z nenehnim omenjanjem pokojnice, gospe Frances, opozarja na njeno skoraj svetniško življenje. Ni živela le zglednega krščanskega življenja, ampak je s svojim zgledom opogumljala tudi svoje sonarodnjake Slovence in tudi mnoge ljudi drugih narodnosti, ki so se znašli v njeni bližini, in ki so jo vsi spoštovali in se čudili njeni neizčrpni energiji, o kateri se je zdelo, da jo dobiva od Najvišjega. Tudi duhovnik, bržkone Anglež, je govoril samo angleško. Naposled so na obkrajek oltarnega prostora, kjer je bil nameščen mikrofon, stopali tisti mladi sloki ljudje, ki sem jih srečal že prejšnjega dne v pogrebnem domu. Pozneje so mi razložili, da so bili to pokojničini vnuki iz njenega prvega zakona, v katerem je zgodaj ovdovela. Vsak izmed njih, bodisi fant bodisi dekle, je gibko stopil pred mikrofon in povedal nekaj vnaprej naučenih stavkov, ki so se vsi začeli s kratkim citatom iz Svetega pisma in se nadaljevali s prav tako kratkim veselim ali vsaj prijetnim spominom na pokojnico, končali pa z molitvenim pozivom, na katerega so pogrebci v cerkveni ladji mrmraje odgovorili. Eno in drugo je potekalo v angleščini. Vseh šestero vnukov in vnukinj si je bilo neznansko podobnih, vsi so tistih nekaj korakov stopili vešče, kot da bi že od rojstva počeli samo to, vsi so v svoji drži razkazovali ameriško samozavest, ki ne uplahne niti v trenutkih velike žalosti. Od vse šesterice sem si zapomnil enega samega, ne zato, ker bi se kakorkoli razlikoval od drugih, v resnem temnem oblačilu jim je bil skoraj popolnoma enak, zapomnil pa sem si ga, ker je edini med vsemi izrekel slovensko besedo. Sredi hitro govorjenega angleškega stavka je namreč nenadoma zadonela posebej poudarjena beseda: babica! Ko jo je izrekel, so se mu ozka usta nekoliko raztegnila, pa tudi po cerkveni ladji je bilo slišati skupinski sproščujoči izdih. Očitno je bilo, da so vnuki za svojo zdaj pokojno staro mater uporabljali prav ta topli naziv, ki pa jim je zvenel tuje, eksotično, tudi izgovorjen je bil v primerjavi z angleškimi

besedami počasneje, razpotegnjeno in nekoliko nevešče.

Glavni del obreda je bil končan. Zdaj smo lahko od daleč opazovali duhovnika, ki se je s prvim med žalujočimi, s pokojničinim možem, o nečem vneto pogovarjal. Vdovec je naposled stopil pred mikrofon in vse navzoče v nekakšnem poslovnem tonu povabil na pogrebščino v italijansko restavracijo. Ker pa lokal očitno ni bil blizu, poti velemesta pa so zapletene, je duhovnik zatem z zemljevidom v roki natančno razložil, po katerih cestah se je treba peljati in na katerih križiščih je treba biti posebej pozoren.

Obred pa je že izzveneval. Vnuki so obstopili krsto, da bi lahko svojo pokojno babico, ki so jo očitno imeli radi, odnesli iz cerkve. Ves ta poslednji del obreda je uravnaval poklicni vodja pogreba s črnim polcilindrom v roki. Z baletnimi koraki in s privajenimi kretnjami je zaukazal, naj krsto, ki jo je duhovnik poprej poškropil z blagoslovljeno vodo in obkadil z blagoslovljenim ognjem, zaobrnejo za sto osemdeset stopinj. Še zadnjič se je prepričal, ali je krsta trdno zasidrana v pogrebnem vozičku, še zadnjič je preveril, ali so nosači razporejeni v pravilnih presledkih, da se v trenutku, ko bodo vsi hkrati dvignili krsto na svoja ramena, ja ne bi pripetila neljuba nezgoda. Zatem se je postavil prednje in s počasnim slovesnim korakom usmerjal pogrebce k cerkvenim vratom. Tam je že čakal pogrebni avto. Sam pokop očitno ni bil več stvar pogrebnega občestva.

Takole odhajajo iz svojega kanadskega okolja predstavniki prvega rodu Slovencev, tisti, ki so nekoč, zdaj že pred davnimi leti, pogumno tvegali korak, ne samo čez ocean, ampak v povsem drugačno, različno življenje. Sam pri sebi razmišljam, da bi jim ob slovesu godila kakšna mila slovenska pesem, in ne samo angleška, in tudi več kot ena sama slovenska beseda. A se je treba vdati v to, kar je. Pogrebna slovesnost v mnogo skromnejši slovenski cerkvi bi bila morda toplejša, ta v elitni, samo angleško govoreči cerkvi pa je zato prestižnejša in v očeh Neslovencev, s katerimi je treba živeti in poslovati, tudi veljavnejša.

Pokojnica, ki sem ji še včeraj zrl v spokojno obličje, žive pa je nisem nikoli videl, se mi kaže kot blaga ženica, ki je svojo blagost razdajala vsem svojim ameriškim vnukom in tudi vsem drugim, zagotovo tudi svojemu preživelemu možu, s katerim sicer nista imela otrok, kajti ko sta se srečala, je bila njena doba že mimo, sta pa zato v tesni zakonski skupnosti preživela velik kos življenja. Za ovdovelega moža, naj je bil še toliko mlajši od svoje soproge, so to gotovo tegobni, hudi trenutki. Poslej se bo bržkone moral sprijazniti s samostjo; ko človek enkrat dopolni šestdeset let, kakor jih je on, ne živi več za prihodnost, ampak se raje vdaja spominom na preteklost, naj je bila še tako težavna. O njegovi poti pa bi nasprotno lahko rekli, da je bila celo zelo uspešna, saj se je iz revnega prišleca prelevil v spoštovanega kanadskega poslovneža.

Pol ure pozneje smo se posedli v italijanski restavraciji, ki je bila po ameriško našarjena: polna umetnega eksotičnega rastlinja in cvetja, ki naj bi nas zazibalo v prijetno razpoloženje. Sedeži so bili na debelo oblazinjeni, obloge pa so segale visoko nad glave, tako da smo bili čisto pogreznjeni v razvejane tekstilne vzorce. Sam sem se znašel za mizo nekje ob strani pogrebcev, v družbi s štirimi gospemi najboljših zrelih let; ni mi treba posebej poudarjati, da so bile vse Slovenke. Govorile pa so vsaka svoje narečje: ena prekmursko, druga prleško, tretja gorenjsko in četrta notranjsko, tako da sem prenekatero njihovo besedo bolj uganil kot poznal.

Takoj, ko smo sedli, je k nam prihitel žalujoči vdovec in z besedami in s kretnjami zaukazal, naj se nemudoma preselimo k dolgi osrednji mizi, kjer so sedeli predvsem mlajši ljudje, med njimi tudi vsi pokojničini vnuki. A so gospe vztrajale, češ da se tu čisto dobro počutijo. Ob meni je sedela moja gostiteljica, po njeni zaslugi sem se udeležil pogreba in zdaj pogrebščine in po njeni zaslugi sem tudi sedel v tej družbi. Nasproti mene sta sedeli dve čvrsti ženski: Betty in Nikolaja. Obe sta bili, kot se reče, dobro ohranjeni in, po njuni gladki koži sodeč, videti vsaj za desetletje mlajši. Takole na prvi pogled lahko rečem, da sta imeli tudi lepe oči, nekako globok pogled, zlasti je to veljalo za Nikolajo. Je pa res, da imam zadnje čase nekaj težav z vidom in da moja tovrstna presoja ni najbolj zanesljiva.

Čez nekaj časa se je vdovec vrnil k našemu omizju in nam ponovno začel prigovarjati, naj se presedemo. Pri tem je bil kar precej agresiven. Tako je pogledal Nikolaji v oči čisto od blizu, kar me je nekoliko presenetilo, hkrati pa je z obema dlanema objel Bettyjino glavo, jo nežno in rahlo pobožal in ji prigovarjal, naj vstanemo in se presedemo. Toda ženske so bile trdne. Nekoliko so ga obstrelile s svojimi velikimi očmi in se niso premaknile niti za centimeter.

No, sedminsko kosilo je bilo, kot so pač srečanja. Malo smo se usklajevali glede hrane, solate in sladic in se naposled zedinili. V nas so udarjali pogovori, kakršni so v navadi ob takšnih priložnostih. Največ veselega smeha je prihajalo izza mize, kjer so sedeli pokojničini vnuki, njihova široka, ameriška izgovorjava je preplavljala ne preveč na glas izrečene slovenske stavke starejših udeležencev sedmine.

Vdovec je, tik preden so nam prinesli predjed, še enkrat poskusil z vabljenjem. Pri tem je ponovno uporabil svoj čudni način, ki ga nisem povsem razumel: govoril je Betty, z očmi pa streljal po Nikolaji. Celo tako poudarjeno, da sem Nikolaji tudi sam

namenil dolg pogled. Bila je čvrsta, urejena ženska, tudi privlačna, tako po videzu kot po govorjenju, ki sem ga imel priložnost poslušati med kosilom. Tudi pošaliti se je znala, toda vse nekako prefinjeno, izbrano.

Ko sem se pozneje s svojo gostiteljico in z nekaterimi drugimi Slovenci peljal na svoj začasni dom, je bila izrečena tudi ta ali ona pripomba na pogrebno svečanost in na pogrebščino. Rečeno je bilo, da se bo, kakor je videti, vdovec hitro pobral. Drugi so menili, da mu pač ne bo hudega, saj je pri denarju kot malokdo. Nekajkrat so omenili tudi zelo visoko vsoto, ki da mu je »padla«. Ker sem bil radoveden, so mi razložili, da je na loteriji, ki je sicer skoraj ni igral, pred nekaj leti zadel milijon kanadskih dolarjev. Če ne bi imel nič drugega, bi mu že ta vsota zadostovala za trajno razkošno življenje.

Toda Frenk, ki so mu izmenoma rekli tudi France, da bi poudarili njegov slovenski izvor, je ta prijazni klepet prekinil s presenetljivo trditvijo. Vprašanje je, je rekel, kje je tisti milijon, in vprašanje je, ali bo vdovec videl kakšen drug milijon, ki ga je pridobil s svojim podjetjem. Nato pa je, predvsem meni, ki sem bil med vsemi najbolj neveden, razložil zastrti svet, skrit za nežnim, spokojnim obrazom pokojnice, od katere smo se pravkar poslovili. Kar je povedal, bi se dalo strniti v nekaj kratkih ugotovitev:

Pokojnica je bila energična, odločna ženska. V resnici je bila bolj poročena s podjetjem (postavljanje in opremljanje stanovanjskih hiš) kot s svojim mladim možem. Zanj je bila velika pridobitev, saj mu je pomagala tam, kjer je bil najšibkejši: pri financah. Sčasoma so bile vse finance podjetja v njenih rokah. Glede tistega priigranega milijona: bogve v kaj ga je vložila, a zagotovo v nekaj! Glejte, za vdovca bo krasno, če je umrla brez oporoke. Toda saj je bilo splošno znano, da sta bila lastnika podjetja oba. In prav tako je znano, da je nenehoma hodila k odvetniku, ko pa je živela v domu, si je odvetnika naročala tja, ne samo enega, ampak kar dva. Če mene vprašate, je bil Frenk vseveden, bo vdovec povlekel kratko. Gotovo mu je izpulila tudi velik del njegove polovice.

Toda zakaj? sem bil morda nevljudno radoveden.

Ker sta bila zadnja leta na bojni nogi! Od takrat naprej, ko je zvedela za Nikolajo! Frenk mi je veselo pomežiknil.

Za Nikolajo? sem prisluhnil. Je bila to gospa, ki je na pogrebščini sedela nasproti mene in ki se je vdovec tako zabuljil vanjo? Toda zakaj je bil potem nežen z njeno sosedo, z Betty?

Tudi na to sem dobil odgovor, ne čisto takoj, ampak pozneje, ko sva bila s sogovorcem sama. Zakaj? Zato, da bi pri Nikolaji zbudil ljubosumnost. Tudi Nikolaja, ločenka, pri kateri je tešil svojo slo, se mu je zadnje čase kujala. Človek res nima sreče.

Toda kdo bo potemtakem dobitnik bogastva, če ne vdovec, ki mu to pripada po naravni poti?

Kdo? Njeni vnuki vendar! Ti so ji pomenili vse. Ali vsaj eden med njimi: tisti, ki jo je v cerkvi imenoval s slovensko ljubkovalnico babica.

Pa vendar se je vdovec kar trikrat poslovil od nje z vsem spoštovanjem: v pogrebnem domu, v cerkvi in še na pogrebščini?

Bi se tudi četrtič, če bi imel več domišljije! Toda v resnici se trepetaje ozira, ali mu izza kakšnega vogala že ne prihaja naproti kateri od odvetnikov. In tudi že prihaja, verjemite mi. Celo vem, kaj prinaša v svojem odvetniškem kovčku. Nič dobrega za starega. Prav kmalu se bo lahko tudi sam preselil v dom za ostarele. Njegova Nikolaja pa, kot bi bila zmožna videti naprej – je tudi že drugje.

In mi je Frenk razložil še nekaj. Ta trojna poslovitev, v pogrebnem zavodu, na pogrebnem slovesu v cerkvi in pravkar na pogrebščini, je samo obupen krik na pomoč, veličastna predstava, ki naj gledalce odvrne od šušljanj in govoric in ustvari videz spoštljivega in nadvse užaloščenega vdovca – v ozadju pa se že odpirajo poslovne knjige, šelestijo najrazličnejše delnice in poslovni vložki, komaj slišno hrumijo tipkovnice odvetniških računalnikov.

Kot v sanjah ugledam na eni strani odra opotekajočega se vdovca, s plešo, pobeljeno kot kreda, in z iztezajočimi rokami, sam ne ve za čim, na drugi strani odra se z roko v žepu vzravnano sprehaja sloki pokojničin vnuk, ki jo je na pogrebni svečanosti še zadnjič imenoval babica. Stopala bosta drug mimo drugega, ne da bi se pogledala: vnuk se ne bo zmenil za starega, kakor se ne zmeni za stotero prišlekov iz revnih dežela širnega sveta, vdovec se ne bo zmenil za mladega, modernega Kanadčana, ki morda že vleče iz poslovnega kovčka oporočne listine s podpisom svoje babice. Skozi debel sloj kredne barve, ki mu zastira plešo, čelo in lici, polzijo vroče potne kaplje. Čuti, da se v kolenih seseda. Omahujoči korak je vse nižji in se iz trenutka v trenutek vse bolj spreminja v plazenje. Zdaj je, čisto pri tleh, videti samo še vdovčev obraz, pravzaprav samo njegove oči, obrobljene s potnimi sragami, uprte nekam kvišku. Vsa ta neskončna širjava kanadske narave, vse te usklajene stanovanjske soseske, prijetno obdane z zelenjem, vsa ta urejenost in navidez nevznemirljiva uspešnost, vse to je odvisno od šuštenja čvrstih bankovcev kanadskih dolarjev, me zmagoslavno poučuje Frenk. Zagledan nekam v prazno vidim sesedeno postavo vdovca, ki z razsvetljenega odra drsi v mračno, zapuščeno pododrje. Z zadnjimi močmi se ozira, ali je kje še kakšen izhod.

Dnevnik

1995 (VI)

Alojz Rebula

Sreda, 8. novembra

Režiser Slak me prosi, da bi mu odstopil naslov ***Duh Velikih jezer*** in vabi na ogled svojega filma o Baragu. Moram občudovati njegovo informiranost o našem velikem misijonarju. Mojo knjigo je prebral dvakrat. Bom moral korigirati svoje mnenje o filmskih ljudeh?

Torek, 14. novembra

Mladega duhovnika, ki me obišče, vprašam, kako je prebil vojaščino v Jugoslovanski armadi, kjer so bili bogoslovci iskana divjačina.

»Rešila me je zamenjava besed med teologom in tehnologom,« odgovori.

»Imeli so me za tehnologa.«

Petrtek, 16. novembra

V veliki dvorani na škofiji v Ljubljani predstavitev *Zbornika* v čast dr. Šuštarju (od 81 povabljenih se jih je odzvalo 77, pove dr. Štrukelj), publikacije o *Papeževih nagovorih Slovencem* (dr. Gril) in mojega dela *Pogovori v vinogradu* (inž. Jeromen).

Na zakuski srečam nekaj ljudi, a nobenega s tako enkratnim vtisom kakor starega, a od božje milosti eksplozivnega dr. Strleta.

Današnjemu ljubljanskemu dnevu naj bo ime Strle.

Misel na »štivanski« romanček, ki ga zdaj kar uspešno spravljam na papir, me pospremi tudi v Operno klet, kamor nas povabi ravnatelj Mohorjeve inž. Jeromen. Za vpogled v čas okrog leta 1000 sem že segel po nekaterih virih. Tako na primer po študiji o vsakdanjem življenju menihov v srednjem veku. A draži me neka druga, sicer bolj filološko kot literarno zanimiva knjiga: potopis srednjeveške romarice v Sveto deželo. Iz klasičnega seminarja se spominjam naslova dela: *Peregrinatio Etheriae in loca sancta* (Eterijino potovanje v svete kraje). Čez nekaj ur sem že s knjigo - dobil sem jo iz knjižnice Teološke fakultete -, v štajerskem vlaku. Med vožnjo si preberem pet poglavij tiste ljudske latinščine, v kateri že čutiš kaljenje bodočih romanskih jezikov.

Že sem pred vzponom tiste legendarne Španke na goro Sinaj.

Sobota, 18. novembra

Popoldne sredi hmeljišč gledam prvi sneg na Lisci.

Sneg, kakšno milo presenečenje. In kakšno milo domotožje. Po čem?

Eterija pa je že više na svojem potovanju, iz Egipta se je povzpela do Palestine in zdaj gleda z gore Nebo proti obljubljeni deželi.

Glas, s katerim me z onkraj Save opozori nase vasica Vrhovo, je navadno zvon, navadno večerni. Danes se mi javlja drugače. Danes v vasici joče pes.

Petek, 24. novembra

V stari Gorici zaradi jutrišnjega predavanja na simpoziju o dvojezični ustvarjalnosti.

V sobo mi v svojem hotelu Palace g. Vinko Levstik pošlje dve buteljki vina pallavicini (vina za Vatikan, mi reče po telefonu). Na večerjo me ne miče, a na vabljenje vseeno grem. Sicer pa bom v družbi dveh kulturnikov, pisatelja Fulvia Tomizze in klasičnega filologa dr. Kajetana Gantarja.

S Tomizzo se srečam po dolgem času. Na mah se znajdeva v isti zaupni bližini kot pred davnimi leti, ko me je on po prihodu v Trst in po izidu svoje prve knjige želel spoznati.

Tedaj je za mizico v pivnici Forst za openskim tramvajem prišlo do toplega, skoraj bratskega pogovora. Tomizza se mi je široko zaupal, povedal mi je celo, komu daje svoj glas na volitvah. Domov sem šel z občutkom, da se mi je sredi gluhega Trsta spletlo novo dragoceno prijateljstvo. Toda tisto srečanje je bilo praktično vse, kar se je zgodilo med mano in Tomizzo. Iz prvega prisrčnega stika ni bilo nič. Pred ambicioznim literatom je bila italijanska slava in zanjo ni potreboval slovenskega prijateljstva.

Danes se je nekako vrnil k meni nekdanji Tomizza iz Forsta.

Govorila sva o njegovem romanu o Stanku Vuku *Gli sposi di Via Rossetti* (Zakonca z Rossettijeve ulice) – v zvezi s tragedijo je sumil Jazbeca –, sicer pa sva zajadrala v razpoloženjske splošnosti. V nekdanji zaupljivosti mi je omenil, da ga že zdavnaj spremlja misel na samomor. Sicer pa da bere Ariosta in Rabelaisa.

Ne vem, če sem mu pripomnil, da se meni za branje takšnih avtorjev zdi življenje prekratko …

Zdaj mi je jasno: tudi ko bi se bilo prijateljstvo med nama po prvem srečanju nadaljevalo, bi si bila ostala oddaljena. Drugačna zanimanja in vrednotenja. Pri Tomizzi nagnjenje h konfekcijski literaturi in pomanjkanje miselne razsežnosti. Sicer pa se literati med sabo ne ljubijo …

Drugi sogovornik večera je bil akad. Kajetan Gantar, človek podobnih zanimanj in vrednotenj. Omenil sem mu, da me je založnik Jaro Mihelač zaprosil za prevod Ajshilove drame *Sedmerica proti Tebam*, in obljubil mi je sodelovanje.

Sobota, 25. novembra

S svojim sestavkom nastopim četrti, med Macorjem in Tavanom. Kljub primerom dvojezičnosti v svetovni literaturi sem do možnosti dvojezične ustvarjalnosti skeptičen: ali ta razcepljenost ne kali čistosti ustvarjalnega akta?

Med kosilom na gradu se pomenim z naslednikom dr. Milana Grošlja, mojega profesorja latinščine na ljubljanski univerzi, rezerviranega človeka in zato še posebej zbujajočega študentovo radovednost. Zanimajo me sogovornikovi spomini nanj. Med klepetom zvem tudi za dve profesorjevi veliki razočaranji. V Uppsali na Švedskem ga je razočaralo srečanje s slavnim latinistom Löfstedtom. Še se spominjam iz seminarja, s kakšnim spoštovanjem je profesor Grošelj izgovarjal ime tega mojstra latinske sintakse. A ko ga je poiskal, v obožujočem pričakovanju, je naletel na nedostopnega in mračnega starca. Drugo veliko razočaranje ga je čakalo nekje v Normandiji: iz študentskih let se je spominjal za šankom nekega lokala lepotice, ki je sapo jemala, po letih pa se mu je predstavila v podobi odvratne babure.

Nedelja, 26. novembra

Katoliška Poljska si je izvolila za predsednika komunista, katoliška Irska pa je odobrila zakon o zakonski razvezi.

Ubogi Janez Pavel II. …

Zora, moj prvi kritik, mi po telefonu pove, da je v šestih urah ponoči prebrala 50 strani romana, ki ga pišem. Vtis ugoden (ne pa navdušen …). Svetuje, naj še pripovedno izkoristim lik vojvode.

Ponedeljek, 27. novembra

Prijateljem sem razposlal *Pomenek v vinogradu***.** Odziva ni bilo nobenega kot zmeraj, le Jože je kritičen do mojih »zapletenih« vprašanj in do Šuštarjevih »ne vem« …

V Društvu koroški večer, na katerem nastopita etnologinja Marija Makarovič in kulturni delavec Nužej Tolmajer. Večer me več kot zamejsko pritegne. Gane me entuziazem, s katerim ti ljudje hodijo po žalostnem pogorišču in z ljubeznijo iščejo, kje še kaj tli.

Vrnem se s knjigo *Tako smo živeli Korošci.*

Sreda, 29. novembra

Ko se vrnem v svoj obsavski tuskulum, me čaka prekrasen dar od Gorazda Kocijančiča, tega izkopavalca krščanskih biserov: njegov *Mojster Eckhardt*. Srednjeveška mistika, o kateri komaj kaj vem, če izvzamem njen vrh, *Hojo za Kristusom* Tomaža Kempčana.

Takoj sem si šel prebrat sedmo pridigo: ***J****usti vivent in aeternum* - Pravični bodo živeli vekomaj.

Petek, 1. decembra

Profesor Mirko Mahnič me prosi, naj mu do 7. sporočim, ali sem - kot lanski Prešernov nagrajenec -, pripravljen sprejeti govor na Prešernovi proslavi v ljubljanskem Cankarjevem domu. Želi si kristjana, ki bi povedal kaj svetlega, kakor je zapisal.

Problem ni, kaj povedati, ampak kako, v tisti polrežimski atmosferi.

Zora me opoldne pokliče na gank: »Glej sonce na Čelovniku!«

Sonce, ki postane cerkvica sredi gozda v pobočju hriba.

V tem trenutku ne bi mogla biti ničemur primerneje posvečena kakor Božji osebi, kateri je posvečena že osemsto let - Svetemu Duhu.

Nedelja, 3. decembra

Iz *Družine* zvem, da je v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu umrl duhovnik Jože Škorjanc. Pred leti se mi je javil s pismom, kjer se mi je razgovoril o Slovenki Nikolaji Mali, umrli pred leti v sluhu svetosti v Zagrebu. Navdušeno mi je prikazal žensko, ki se je bila vsa razdala potrebnim in se posebej posvetila skrbi za obnovo razpadlih družin.

Prevzet od tega primera krščanske veličine v tujem okolju sem mu nekako odgovoril, da bi bilo treba takšno svetilko potegniti izpod mernika, saj je bila Nikolaja Mali v Sloveniji neznana.

S tem sem se sam zapletel v njegovo svetostno past. Obiskal me je, štajersko hrupen: jaz sem bil poklican, da se sklonim pod mernik in predstavim teto Nikolajo - tako jo je klical -, Slovencem! Na vsak način je moral z mojo pomočjo spraviti to slovensko Zagrebčanko na oltar med slovenske svetnike.

In začele so deževati pošiljke z gradivom, v glavnem njena pisma v razdrapani pisavi, kakšen članek o njej v *Glasu koncila*, v slovenščini nič. Bil sem v zadregi - kar mi je dobri gospod predložil, je bilo v nekakšnem kaotičnem stanju, stvari se je bil lotil ljubiteljsko, brez osnovne dokumentacije. Ničesar ni bilo o njeni družini in rodu. Šele pozneje sem zvedel, a od drugod, da je Nikolaja imela sestro - vrhunsko športnico, a ne vem, v kateri disciplini, morda v gorništvu. To, da mi je poročal o dogodku, katerega domnevna čudežnost me ni prepričala, me seveda ni moglo spraviti v tisto razpoloženje, s katerim sem se bil lotil Baraga in Slomška. Do mene je prišel tudi kakšen skeptičen duhovniški glas, ki je še potrdil moj vtis o njegovem ljubiteljskem pristopu k zadevi. Tako njegovi želji, da bi napisal članek o Nikolaji za avstralske ***Misli*** - zakaj v tisto daljno glasilce? - nisem ugodil. Vsekakor mi bo dobri gospod Škorjanc ostal v najlepšem spominu, čeprav ne kot strokovnjak za zadeve svetnikov. RIP.

Sreda, 6. decembra

Mojster Eckhart ali vera do absurda. Na primer: to, kar se ti zgodi, naj bo karkoli, je najboljše možno. Mistik ali fanatik logike?

Povsem drugje sem, ko berem Srba Crnjanskega, potem ko sem odložil Thomasa Manna, njegov biblični ciklus. Koliko bolj vitalen je Crnjanski od - v tem primeru -, konfekcijskega Manna!

Četrtek, 7. decembra

Moj bivši učenec Andrej, že leta zdravnik v ZDA, mi piše takole enkrat na leto. Pisma so polna občutij in problemov, napisana v vzorni, še več, literarni slovenščini. Sicer pa je fant doma iz literarne hiše, je Beličičev. Posebnost zase so v pismih citati iz antičnih klasikov, najraje navedki verzov iz Horacija … Pač intelektualec, ki se mu klasični licej res pozna. Kako naj bi v tem svojem strastnem humanističnem občutju ne odklanjal Amerike z njeno civilizacijo, posebej kot zdravnik-psihiater, prisiljen broditi po njenem bolnem človeškem dnu … Odklanjal do take mere, da mu moram v današnjem odgovoru reči kaj v prid Ameriki, čeprav s polovičnim prepričanjem, saj sem verjetno sam Ameriko enostransko spoznal z njene najlepše, da ne rečem idilične strani, na domovih sproščenih in gostoljubnih ameriških Slovencev …

Nedelja, 17. decembra

Če zaradi drugega ne, se je splačalo priti v Sesljan zato, da sem se po kosilu pomeril v pomorski bitki z vnukom Markom. Ljubosumno zakrita vsak za svojim listom papirja sva najprej razporedila vsak svoje brodovje, na čelu z letalonosilko. Formaciji sta si seveda morali biti po številu in tipu plovil enakovredni: v vsakem križarka, podmornica in dve letalonosilki. Potem so začeli frčati torpedi. Marsikaj se je potopilo. Potem pa sva se z Markom sporazumela za premirje. Nedotaknjeni sta ostali letalonosilki …

Ponedeljek, 18. decembra

Zelo lep večer v Društvu, kjer predstavijo letošnji knjižni dar Goriške Mohorjeve družbe. Prireditev pospremi kvalitetna božična meditacija g. Simčiča. Težišče zbirke je v prevodu knjige Pietra Bignattija *Maša za moje ustreljene*. To so zapiski italijanskega vojaškega kurata med italijansko okupacijo Slovenije. Končno dokument, ki bralcu Slovencu vsaj za kakšno uro zbriše iz zavesti dojem izključno fašistične in raznarodovalne Italije. Presunljive strani o grozotah med gverilo na Dolenjskem. Začudilo me je ime prevajalke tega duhovniškega besedila: Nedeljka Pirjevec.

Četrtek, 21. decembra

Pred kakšnim tednom sem moral kdaj na sprehod skozi sneženje, danes pa se voziva skozi skoraj povsem skopnelo Slovenijo. Ko da so vmes leta. No, Loka je že bolj potresena z belim.

Milan Kučan je v svojem govoru o Dnevu neodvisnosti verjetno prvič uporabil pridevnik »krščanski«. Iz spoštovanja do kristjanov v državi ali da bi morda potolažil nadškofa zaradi cerkvenih gozdov, katerih vračanje so odložili za tri leta?

Ko berem Crnjanskega, prideš k meni izjokat pretresenost, ki ti jo zbuja božična kaseta - ni malih, da bi jo s tabo poslušali … O, bolečina … A glej, prav danes sem bral: *Constantes estote,videbitis auxilium Domini super vos* …

Iščem zaključek »štivanskega« romana. Naj umre opat samostana? Navadno mi je težko začenjati …

Sobota, 23. decembra

Voščilo, kakršnega zna napisati samo eden od mojih prijateljev.

»Pravkar sem prebral Hribarjevo poročilo o stanju duha

na Slovenskem. Pretenciozna, domišljava naloga … Je pa tudi izpoved: bit se jasni le iz niča, bit nič bivajočega … Ali nismo lahko srečni: naša bit se jasni iz prave Luči, iz Rojstva, ki ga prav v teh dneh pričakujemo … Rojstva, ki ga je Marija sprejela za nas vse in ga daje vsem nam …«

Nedelja, 24. decembra

Prelep obred na božično vigilijo, ki ga Primorec ne pozna, vsaj v mojem ožjem obmorskem koncu ne. Kajenje hišnih prostorov med molitvijo. Nekoč je to delal tast, po njem sem povzel jaz. Tako hodim iz sobe v sobo, pomolim v notranjščino lopatico z žerjavico, da se od nje nekaj odkadi v prostor, in grem naprej. Tudi na gank odprem, naj nekaj tega blagoslova sprejme tudi lipa in noč nad njo …

Ponedeljek, 25. decembra

Curljajoči božič. Opoldne Janez Pavel II. vošči v italijanščini in francoščini, potem se onemogel umakne. Možna je tudi božična žalost.

Torek, 26. decembra

»Pridi danes!« se glasi poziv po telefonu.

Na pot je treba z dežnikom. Po uri asfalta še enkrat strmina, ki se je spominjam skoraj samo iz sončnih poletnih dni, zdaj pa je s svojimi golimi in mokrimi hrasti kakor gora vic. Kaj naj bi ležalo na prijateljevi mizi, če ne kaj svetostnega … Nemško delo o Francu Špeliču. Saj, tujina, duhovno tenkočutnejša od domovine, se zanima zanj. Benjamin Javorski: Botschaften der Königin des Friedens aus Kurešček (Sporočila Kraljice miru s Kureščka) Dunaj 1996, 320 strani. »Želi, da bi se mi trije srečali na Kureščku,« pravi prijatelj.

Seveda mora tudi tokrat malo potožiti nad opustošenjem v hiši božji. Konkretno nad odvečnim beganjem duhovnikov, ko pa da je samo 5 odstotkov voženj v pastoralne namene ... Boji se shizme … Tudi nazaj moram skozi curljanje med plahtami snega po pobočjih Okroglic.

Zora je doma brala Kocbekov Dnevnik '48: na začetku se ji je zdel kocbekovsko utopičen, a potem je naletela na uničujoče sodbe o režimu. V Šentjurju ob Ščavnici odiozen odnos krajevne partijske izpostave do hiše (mežnarije), v kateri se je rodil, seveda po navodilih centrale iz Ljubljane. Partiji leži na jetrih celo njegova rojstna hiša …

Nova, dopolnjena izdaja!

Abecedni seznam vseh imen v Sloveniji

s pomočjo podatkov Statističnega urada Republike Slovenije.

Ivan Cimerman

Tat ajdine lepote

Zasledovalec

Čez Dravsko polje nekdo pljusne stopljeno zlato, dar sonca. Jedra, zrela kmetica žene za povodec krepke konje, vprežene v šklempavi voz. Prve zvezde poplesujejo med grivami in konico ojesa. Kadar ošvrkne razdihana, mišičasta hrbta, se mi zdi, da jih bo z bičem sklatila. Švrk! Ne more jih doseči, visoko gori, v vesolju, in jih spremeniti v utrinke, tako kot je mene, lovca na lepoto in daljave.

Nad njeno glavo, kuštravo in nemirno, z nasajeno kopico las, prevezanih z veselo rdečo pentljo, zaplahutari razvezana ruta in netopirsko zafrfota v prvem mraku. Z neskončnih potepanj po svetu se spet priklatim v davno vaško nežnost. Skrit med latjem zrele koruze oprezujem za njo s fotoaparatom znamke canon eos – 23-3-1938 v rokah.

Sonce, zlat kopjanik, gospodar svetlob, zabada zadnje zlate žarke v gore. Za danes odhaja, vso škrlatno zardelo od zvabljanja bilk k rasti. S škrlatom še pobože griče Haloz, trorogo Donačko goro in zaobljeni Boč. Ta hip bo stopilo čez ogrlico bregov in zasijalo onkraj. In v nevidni Onkraj bo odneslo za seboj vse svoje svetlobe. Nato se bo do tokrajnega jutra igralo z drugim koncem sveta kot sončni kralj.

Igra se tako, kot se maje Zalikina glava med zamirajočimi svetlobami. Ta zahajajoči cekin niha zdaj na njeni levi, zdaj na desni strani. V resnici niha samo ona, ta zlati kompas in časomer pa zahaja po geometrično natančno določeni paraboli.

Pritajeno grem za vozom in se nočem izdati, zbegan od opalno žarečega neba, kjer ugašajo najlepši otoki oblakov, bratje več mavric. Oglašajo se črički. Sočne trave in zelišča še žehtijo vame vonje vročičnega dneva in se oblačijo v kaplje rose.

Nočem se razkriti. Gledati jo moram skozi objektiv, z ovekovečenimi posnetki, v njenem dokončno izbranem kmečkem svetu; naravno, prilagajajočo se danostim, vse bolj táko, kot so zrele reči, ki jo zdaj obdajajo. Ne sme izvedeti, kako jo že nekaj ur opazujem pri nakladanju odtrganih storžev. Z daljinskim objektivom ujamem vsak njen gib na film. Japonske leče izostrijo polmrak z visoko občutljivimi senzorji. Tudi zenice oči se mi prilagajajoče širijo in ožijo, kot zaslonke. Aparat jeclja ob razkošju.

Ej, kako vsa ta svetovljanska tehnika v plastičnem ohišju nemočno stoka, ko bi morala ujeti njeno polnokrvno ženskost, posrebrene sence, mehke gibe, gostijo barv, nekajsekundne prehode od enega do drugega zasuka njene sočne postave in zamahe z bičem! Jezno, bežno švrka, hkrati tu pa tam nežno pobože utrujeno živad. Skrit med koruznimi drevesci sem še neutrgan koruzni storž med storži. Tat drobnih, le meni dragocenih lepot, razcvetenih kot njiva ajde pod daljnovodi.

Kako težko je uloviti vse odtenke trepetljivih fluidov lepe ženske v siroten fotoaparat, ko prikoraka Zalika - Ajda, srna, ujeta v preprostih gumijastih škornjih, ki se čmokasto ugrezajo v prihuljeno, močnato prst! Lokvanj, ki ga blato golta. Oko še nasitim in pogostim, vonji, čuti, zvoki pa ostajajo neposneti fantomi v zraku.

Programiran, plastičen suženj japonskega tehničnega genija ne more med odsekanimi pribijanji posnetkov v polmraku ujeti neponovljivega! Nobene vmesne, podrhtevajoče poezije, krhkih not, barvne in gibalne čarovnije, ki jo podarja v nekaj sekundah polnokrvna, dorečena ženskost, osmišljena v delu. Jutri podprem foto-siromaka z občutljivejšo »vmesnico«, kamero canon - haiku - eos - super 1A.

Nočem, da Zalika izve, kako mi je pri duši, iztrganemu iz njenega sveta, ko vohljaško oprezujem okrog njenega ponovnega doma, njene rojstne vasi. Danes si na kuštre poveznem klobuk. Jutri si obesim brke pod nos. Pojutrišnjem bom orač. V soboto se oblečem v lovca. Po ločitvi in begu v svet ji skrivaj kradem varno razkošje, zadnjo zrelost njenega novega doma; rahlo izgubljen med tujci, brez tal, z ležišči v izposojenih gostiščih, ob slepo izbranih poteh in deželah. Iz slovarja najljubših besed sem črtal besedi MIR in TIŠINA.

Zdaj, ko najinega doma ni več, trepetaje ujamem čebljanje njenih otrok med kopicami slame, mukanje krav, ki jih doji še vedno ročno. Lovec na izgubljeno lepoto sem. Vsa mesta in vse vasi tega planeta so mi

premajhna, ko divjam čez kontinente in lovim naše izgubljene izseljence v japonsko natančnost. A tokrat skrivaj snemam svoj dokumentarec, ki ga ne bom nikdar nikomur pokazal in ne prodal !

Meni je bil ob najinem prvem poljubu le najin svet srce. Zdaj mi je svet edino srce, kot je vseobsegajoči Bog. Njej so zdaj njena vas, njena hiša in njeni otroci - njen svet. Ne morem se nagoltati čudes vseh razkošnih kontinentov, Ahasver, večni popotnik. Ponoči se spogledujem z vesoljem in božam luno. Onkraj komaj malo ukročenih strasti odkrivam svetovja nepotešenosti. Jaz, zdajšnik, sem drzno zamenjal posest in drobtine stare domačnosti za vse poti in sledim klicu daljav, ki ga nosijo v sebi drzni iskalci. Koliko strahopetcev moram spodbujati, da vztrajajo in iščejo neplačljivo srž svojih bitij in globlji smisel, ko se obdajajo z novimi rečmi, hišami in bankami. Zaprti v bisernico večnega miru.

Skrit sem za stebri daljnovoda. Pritiskam vroče čelo k hladni, trdni grobosti betona in sem zanjo neviden. Le konja me zavohata v svojim razkošnim darom za vonjave, zaprhata in zahrzata ter svareče in nejevoljno streseta z grivastima glavama.

Ona gre naproti novemu ognjišču z globoko sklonjeno glavo in vleče živali za povodec, da kopitljáta po sredini kolovoza, ki ga barvajo vse bolj zatemnjeni sončevi kuštri. Teh igrivo trepetljivih svetlob ne morem ujeti v leče niti v tisočinki sekunde! V času za preblisk strele, sestre groma, ki prekolje dušo previsokega drevesa na samem, sredi polj.

Cementnemu stebru prepustim svojo vročico in se odtrgam od skrivališča. Kmet, ki je posejal ajdo pod daljnovodom, je vedel, zakaj je ta septembrski sneg, ta naravni vrt obkrožil z visoko koruzo s treh strani. Elektrikarji pa so z debelimi žicami nad njivami s tisoč megavati presekali nebo. Med njimi občasno sikajo in se iskrijo iz električnega polja svetleči ioni, da nastaja nevidna mreža sevanja, topla streha. Vse do košnje. Tako je spodaj, na njivi, narejena umetna arena za to mlečno krhkost, za belo jesensko ajdo; da je zmrzali ne požgejo, da je srne ne popasejo - saj visoko gôri med žicami nenehno nevarno prasketajo in pobliskavajo megavati s strašansko močjo, ki jo prenašajo v daljave. Cvrčeče butajo po upornem, vodilnem bakru. Nikoli nisem mogel dojeti, kako ta ukročena, lepa moč, ki jemlje vid s strelami, potuje od elektrarne, od stebra do stebra, od žice do žice, iz kraja v kraj. Prek pretvornika - transformatorja -, ki njeno silo zajezi, porazdeli in zmanjša - do mest in vasi.

Začuden sem z odprtimi usti v šoli poslušal profesorja ´Protončka´, kako je izumitelj Alva Edison proizvedel sklenjeni krogotok ter nagnal in speljal to moč v žarnico, da je zagorela. Luč! A tudi prijatelj Vlado P., elekroinženir, mi ni znal razložiti, kako potuje silovita, strašna moč po uporniških žicah iz bakra, kjer se počasi izgublja. Nad zemljo, ki nosi daljnovode in struge zajezenih rek, ki nam dajejo luč. Poleg ognja divjakov. Luč za civilizacije, ki prihajajo! Delček moči nikdar ukročene Amazonke.

Po nogah me božajo gručasti cvetovi ajde in njene rdečkaste nožice. Na zgornji strani pecljev sanjavi beli cvetovi že dozorevajo v piramidasta, rjavozlata semena. Znotraj lupin se hitro debelijo v trdo zrno, na katerega čaka kosec.

Bliže koreninam, od koder vroča zemlja strastno diha svoje hlape in soparasto sapo, so cvetovi še mlečni dekliči in fantiči. Zapoznele čebele se ob mraku težko obložene s cvetnim prahom poslavljajo od nektarja na njivi ajde, oblečene v belo poročno obleko. Pozni september jo omoži z nočjo, da dozori in rodi. Tudi njeno polodcvetelo cvetje v sončnem dnevu obiskujejo čebele, saj jih privablja jesenska srž radodarne pokrajine.

Ali so ajdina stebla vitke, rdeče noge pelikanov, ki so se pogreznile v razmočeno zemljo in se ozirajo k zasneženim vrhovom gora: sneg na nogah?! Stebla so podobna rdečim nožicam golobov, ki krožijo nad Cvetkovci, našo vasjo, in čakajo, da ajda dozori v pičo, ki jim nabaše golše za njihov ljubezenski gru - gru. Nam pa zmleta podari ajdov kruh in gibanice z medom in sirom. Zašepečem si:

»Vsa ravnotežja so od zdavnaj zajeta v četvorki štirih letnih časov, ki jo pleše vse leto narava. Ti dvonožec, razdiralec naravnih ravnotežij, pa ji vsiljuješ povsem tuj, argentinski tango! In nočeš odgovarjati za vse usodne skrunitve Zemlje!«

Neujemljive svetlobe

Noč spušča mrežo, temno ječo neujemljivih svetlob v enookega velikana - mojega vse bolj ubožnega objektiva, ki ne more več ostati - objektiven. Čarovnije mraka ga zatemnijo in zmedejo avtomatiko. Rosa pokuka v oko občutljivih leč, obesi se mu na ovir - trepalnice. Čez rob programirane dioptrije se zlije nekaj mrzlih kapljic. Zdaj nastaja iz slike rosna solza, ki objokuje svet, kakršen je. Vendar ga ne more narediti takšnega, kakršnega si želi. Še fotografij z eksotično čarovnijo barv, ki bi bile zgolj enaka, zrcalna slika resničnosti v vseh njenih odtenkih, ne zmore nič več narediti! Tehnika na kolenih! Digitalna predaja posnemovalca lepote!

In milijarde let nastajajoča narava tega planeta se mu izmuzne, neujemljiva. In nazadnje se vsa Zemlja krohota tehničnemu izpopolnjencu, ki zmedeno, približno beleži enega izmed Zalikinih štirih letnih časov, in jeclja ob prepolni paleti barv.

Tudi jaz, foto-dušni, užitkarski fotograf, mu, vrhuncu tehnike, super - fuji - jami, ne morem pomagati, če je onemel v nemoči sredi teh naših

razžehtelih panonskih ravnic. Tako telebne Japonec vznak, pomolí vse štiri od sebe, in prosi domorodca, Objektivca - Panonca, naj mu posodi v delavnici koruznih polj izdelane objektive ... A tu raste srž živih reči, brez plastike. Saj je le Lupinar, ne Vsebinar. Ne more zabeležiti jeder vseh prvin: kretenj, 1938-tih odtenkov zelenih barv v maju, sončnih zahodov nad griči, kraljestva smrek na Pohorju in jelš ob potoku Rogoznici v Budini in ne škrlata Slovenskih goric, ki vriskajo v jeseni, obložene s sočnimi obiralkami grozdja in stiskami preš in potočki prvega, sladkega mošta. Izdela samo bledolične slike - približke, ponaredke in nadomestke!

Iz Dežele vzhajajočega sonca ni nobenega čarovnika, ki bi pričaral v ustreznih barvah in odsevih haikhai vse krhke čudeže Panonije! Ali so tudi naše mavrice presirotne v svojem spektru barv, da bi zajele odseve in odtenke, pričarane onkraj barvne lestvice , to postoterjeno gostovanje Barvinih dojenčkov - na tem starem, sivem planetu! Zakaj?

V odgovor se oglasi čričkanje čričkov. Nemoč fotoaparata objokuje na pragu teme svetel ris, svetlikanje njihovega čričkanja. Nemočen šklepeče nad travniki, ki ga dražijo z neujemljivostjo vseh sporočil. Prebogato jih sipljejo vanj svobodne, neprogramirane reči in ples kresnic, vsak hip drugačen. Samo zelenih odtenkov trav in gozdov je več kot tristopetinšestdeset. Žrtvuj za vsak odtenek en dan življenja, v noči in dnevu, obsedeni Fotostvarnik! Dočakaj sto let, napiši barvni Foto-katekizem in ga dodaj Svetemu pismu

Čez rahlo zamračena polja se razleže klik fazanjega gospodarja, ki vabi pernato družino k spanju, na veje mogočnega hrasta ob Ajdovem gaju.

Voz se gugajoče odraža na črni, odrski zavesi obzorja le s svetlejšimi obroči koles, ki se zajedajo v kolovoz. Jedro lojtrnika v stiski škriplje. Razrite kolotečine bledikavo poiskrevajo - najmočneje tam, kjer je zemlja najtrša, zbita vase od tež vozov. Robovi kolesnic se zobčajo v mehke žage.

Pokleknem med koloseke

Pokleknem med zareznine in ugreznine, žabje nizek. In hlastno lovim v zoomobjektiv sledove barv z jeklenih obročev koles po ugreznjenih zasekaninah. Raztrganine sledi so obarvane vijoličasto in srebrno. Nič nočem vedeti za to, da bom blaten, moker, povaljan, nemočen, poln sledov zemlje. Nič - plazilec, živa kepa blata. Roka teme seka tisočinke časa s krvniško hitrostjo ... Odvihram v fototemnico. Razvijem posnete sence, ki jih je nametala lunina svetloba.

Joj! Na posnetem nočnem negativu so le raze in črte. Sence so zrazále poraze v srebrovem bromidu. A skope svetlobe mi le poklonijo del čarovnije svetlobnih kopij. Tenkih, milimikronskih, še nikoli ujetih. Hvala ti, ajda, ker si z belino osvetljevala pretemne fotografije od strani! Bliskavice si nisem upal prižgati, zaradi NJE. Hvala ti tudi za omamen medeni vonj v poznem večeru! Pa za posnete lučke v očeh splašene srne, ki je pred skokom obdržala nekaj sončnih žarkov v plahih očeh.

Nato, malce pozneje: Voz z NJO odropota k vasi, ki diha skozi dimnike hiš tople kolobarje ognjev. Večerje na mizah. Hranila in božala bo skuštrane otroke in zlagala ob posušenem perilu umirjene besede o opravljenem delu.

Moje početje bo sirotno: brisanje srebrnih raz s posnetkov, pisanje vtisov za veliko etnološko revijo Etnoglobe, z arhaičnimi prvinami panonskih vasi. Klic po varnem ognjišču ob pepelu včerajšnjega doma, tako ozkega in majhnega kot čričkova luknjica. V drugem, NJEGOVEM, moževem negativu bo nocoj razgalila svoje ajdovo, bohotno kipeče telo, in gostila z nektarjem. Brez posnetka, v ječi spalnice - sanjalnice. Ljoooj!

NJEN zategli »hiiija - hooot!« para mrak! Temne sence konj, voz in Zalika, ki nekje na obzorju zavijajo k domačiji, mi prebujajo čadast nemir davne črne kuhinje in vonj pravkar pečenega rženega kruha. Davna babica se zasmeji ob hlebcih in mi požuga: »Ivek, greh delaš, velik greh! Tujo ženo zalezuješ, njen novi dom razdiraš!«

»Ej, res je, babi, zalezujem nekdanjo izgubljeno ženo, za-le-zu-jem. Ajdovo lepoto kradem, a le z očmi in objektivom. Za popotnico na šesti kontinent. V resnici se le skrivaj grejem pri tujem ognjišču!« Neukročena ognjišča so že od pradavnin zapisana v nemirni krvi našega rodu. Vsi možje, tudi pametni, so zbežali z domov. Tudi svojega nimam več, saj ga nisem vedel in ne zmogel obdržati, deček-mož.

Objel bi sleme slamnate koče, podobno tistemu, ki je ščitilo mojo zibko, in gledal prikazni, ki jih riše dim, kadar si išče pot od ognjišča na plan, skozi dimnik, v nebesna prostorja. Obudil bi očetove besede:

»Vsako goreče poleno in vsak panj oblikuje z dimom drugačne figure. Načara tudi prikazni. Vsaka grča dá peči drugačno moč, dimu drugačno barvo. Smola smreke scvrči in se izdimi drugače, in lepše vonja, kot pa gorjačasta grča hrasta. Borova se upepeli globlje, a počasneje od smrekove. Najtrši je gaber, ki kljubuje ognjenim zubljem najdlje in se najbolj jezi, ko izgoreva. Zato tudi najmočneje greje.«

Ostal sem zunaj risa te vasi. A Zalika ni ostala zunaj risa mojega sveta, ki ga želim obnoviti z elektronsko tehniko, ujeto v črno ječo, plastični plašč fotoaparata.

V ta svet se ne morem več vrniti. Vendar hodim to pohojeno lepoto ob večerih krast - fotografirat. S slamnatimi kočami bi rad izbrisal iz duše nakopičeno jeklo in steklo, beton, asfalt in nebotičnike velemest. V teh velikanskih mravljiščih se razcveta zlo. Bojujem se z njihovo visoko, nebotičniško praznino,

prodirajočo v nebo, ki jo bičajo vetrovi, poslovneži in banke. Donkihotsko me nabadajo, plahega črva odsanjane dobe. Naivno dobroto razprtih ajdovih cvetov ponujam čebelam, a te pitajo trote.

Kradoma nosim ukradeno bogastvo posnetih trenutkov v svojo temnico, kjer mi je brat srebrov bromid, a razvijalec nočni pobratim. In sem tat ajdove lepote - podobne trdni, prvobitni, malikovalski moči žit, ki imajo rast za svojo govorico.

***

Najraje imam ajdo v ranem septembru, ko so vse stvari dozorele in dorečene in pridelki v kaščah. Človek jemlje njivam pred zimo darove svojega dela nazaj. Jaz pa nisem sejal in ne bom žel. Prihajam zato, da pokradem vladajoči škrlat po gričih in zlato s koruznega latja. Pridem v jesenskem času, da pobožam s pogledom dvoje, troje zapuščenih gnezd štorkelj, ki bodo ostala prazna do naslednjega norčavega in nesnega aprila. Za kraljico Štorkljo in kralja Panonije, Štrka Prvega, vladarja žabjih mlak, do smrti zvestega enemu edinemu gnezdu in svoji družici.

Kako zadišijo ajdove pogače, Bog, kako otroško mi zadišijo! Te gibanice s sirom, medom in ocvirki, pečene na bukovem oglju, iz dreves, ki rastejo na Hajdinskem vrhu in tlijo počasi, z močno žerjavico, dokler ni peč pripravljena na materinstvo, ki ga daje tudi krušnim hlebcem.

Ajda dehti zvečer drugače kot ob dnevih, ko se napol zapre, ker se boji premočne svetlobe, ki se siplje dol z neba. Rosa nizkih večernih meglic že vsrka vase prvobitne vonje.

Ajda čez noč kraljuje, sveti in usmerja vandravčke in pijančke s svojo belino, da se ne znajdejo v jarkih. Zanje je beli nočni kažipot.

Vedno, kadar sem se opotekal z vasovanja ali od gostilne Pri mamki Roziki, ki je imela zame, še fanta, kipeče dekle - in sem klamál po polju, pijan od razdihane ženske in vina, peš ob kolesu - mi je ta bela ajda svetila v temo kot bela luč.

Medica bele nedolžnosti je bila tista, ki je bistrila mojo glavo, težko kot čebelni panj. Ajdove čebele sem rad vriskajoč lovil, aj-do-ve - tiste skrite, bele, dekliške, še nenačete grudi; tiste, daaa, tiiiste! Eeeh! Da bi jih mlel. In v vroči mladeniški peči pekel slastne ajdove pogače. Da bi jih jedel, Praznorokec.

In bele Zalikine gričke sem lovil po temi. Pa mi jih je neimenovani prinašalec Varnosti ukradel, ker »sem nezanesljivi pesnik, narejen iz vetra in daljav«.

Zdaj sestavljam fotografske, razbite mozaike davnih sanj z japonskim objektivom, ki je najbolj neizpopolnjena foto-popolnost, ko lovi naše barve.

***

Voz se oddaljuje in se v gosti temi komaj še odraža od kolovoza, že čisto blizu njenega doma in objema vasi, kamor zdaj spada ONA. Joj! Vse svetlobe so pobegnile v svoje izvore, nobenega posnetka mi tema več ne dovoli.

Dvesto korakov dalje je gostišče, kjer gostujem, ponarejen kmečki turist, nekajdnevnik, prisklednik. Potuhnjeno sem si najel sobo. ONA ne ve zame, Bog - me -, varuj hudega! Gospodar mi toči, streže in molči. Na široko se posmeji moji umetni bradici, hlačam - mahedračam, klobuku in lovski obleki. Gospodinja ve, da so sejali ajdo vedno le ob daljnovodu, ki se ga živad in srnjad boji. Tam še sove, te nočne gospodarice, odprhutnejo na lovu proč.

Hej - še to ve, da sva se z Zaliko naskrivaj sestajala na robu ajdove njive, ko je gostilničarka Neža pod noč plela korenje na sosednji njivi, ker ni prenesla dnevne vročine in žgočega sonca.

Popotni sanjač. Prihajam med ajdo v zgodnjem septembru, obkroženo z objemom visoke koruze, obkoljeno s treh strani kot topel vrt, zaščiten pred ostrim mrazom in vetrovi.

Nad njo poodmeva brnenje daljnovoda z močjo tisočerih megavatov. A spodaj: le krhka, snežna nežnost! Nežnost ajde - alpske planike v ravninskih neskončnostih. Ajda je planika mojih nevidnih Julijskih Alp na teh poljih. Marsikdo ne more čeznje. Redko kdo zna preplezati ravninske Alpe. Ravninski planinci nosimo Triglave v prsih. Nikoli ne veš, kateri vrh, katera glava tega Tri - glava je prava, najvišja postava.

Ajdina luč

V fotografsko temnico moram! Razvijat ukradeno ajdino lepoto. Po kletnih stopnicah tipam navzdol, oslepljen od luči, ki jih prižiga moje mesto, skozenj se zvijajo kolone bencinskih kač - klopotač.

Noga mi sama zastane na pragu temnice. Preveč teme! Vrnem se navzgor, k luči, in sedem na betonski, mrzli zid. Dolgo, dolgo čakam, da se pogasijo v mojih prsih beli ajdovi plamenčki. Belo luč najinih ocvetelih polj, Zalika, zamenja elektrika.

Pa se noče zgoditi! Notranja ajdina luč ne ugasne. Še močneje se razliva po meni, dokler me vsega ne osvetli električna luč, iz megavatov, v vate zmanjšana moč, ukročena, med stenami kleti uklenjena svetloba!

Končno se spuščam po-sto-po-ma po stopnicah dol, v svoj ´krušni pekel´, po uri prilagajanja na temo, brez bele luči, v svojo temnico - ledenico. Da bi razvil film, siroten približek vulkanskim utripom mojih polj in svetlobam, ki so kraljevale okoli ajdove njive ta večer, ko je Zalika vlekla za povodec ubogljive konjiče, preden je utrujena sedla k ognjišču, ki si ga je z NJIM na novo izbrala v svoji vasi.

O, sirotnišnica objektiva! O beda leč in filtrov!! Uboge časovne jetnice - tisočinke sekunde, ki netopir-

sko plahutate v zadnjih žarkih oblastno prihajajoče teme! Bledi, neizraziti kontrasti, odsekani, mehki gibi, vrtinčaste, grčave oaze teme! Za nič, prav za nič ne more zamenjati ajdovih, zrelih mlečnih Zalikinih grudi v tem ranem septembru, ko se med žicami daljnovoda prižigajo prve zvezde.

O objektiv, ki nisi ob-je-kti-ven! Ti siromak, ti. Saj z vso elektroniko ne zajameš vseh valovanj površin, kaj šele da prodreš globlje, med cvetni prah, pod obleko.

Praznota srebrovega bromida siromaši polnost zlatih čutov! Moj oropani spomin.

Joj, kje so ostale razkošne, vulkanske svetlobe in barve, razlite med mlečnimi prsmi dekliške ajde ob najinih srečanjih? In pridušeni tleski poljubov med pijanima haloškima gričkoma tvojih prsi? In najini skrivni sestanki ob njivi ajde, Zalika?

Je mladeniški ajdov sneg že povsem pobelil glavo zrelega moža? Pozni september - kimavec. Komu vdano prikimava? Plastični japonec v roki. Izdeluje mi fotografije, ki so mumije 21. stoletja. Vse je pro-grammi-ra-no, vse ši-fri-ra-no. Samo ajda je nenačrtna.

Ali pojdem v Egipt in skrijem »fotomumije« v Keopsovo piramido? Ne! Ne bodo se skrili ti sveži, današnji ajdovi vonji pod pokrov večnosti! Ne bo se deviško mleko zadnjih septembrskih cvetov ajde razlilo v nič!! Povedal bom vnukom. Izkričal nebu. Napisal v oporoko. Zabičal dedičem. Nad menoj bo do onih, ki so že Onkraj, odplul od oskrunjene Zemlje dišeč, bel oblak ajdovega cvetja.

Izginite približki, ponaredki, nadomestki: umetni sneg in baletne ´labodke´ iz baleta Labodje jezero! Ujel sem sence barv, vonjev, kretenj, ves ajdov sneg, pribit na belo njivo papirja. Presegel govorico iz črnih sadik črk, besed in spevnih stavkov. Posejal piramidasta zrna za zeleno rast nove ajde. Zapisal igro ne-progra-mi-ra-nih čutov na pro-gra-mi-ra-ni računalnik. Da bi dopolnil jecljanje fotografij, jaz, Sejalec besed. Med ponarejenimi posnetki ajde na celuloidnem traku filma se sprehaja deklič v belem krilcu, posutem s češnjevimi cvetovi. Ona je maj v septembru.

Ne morem več ujeti njene nedolžne beline z vsemi objektivi sveta. Preveč pomenov je všitih v njeno brezjebelo obleko. Grem naproti svetu, ki ni več sposoben ujeti večne, večpomenske beline na srebrov bromid, prevleko filma, di-gi-talec. Ta-lec, ki ga lepota postavi ob zid in ustreli! Morda pa mora ostati drobcena tančica neizrečenega pred mrzlimi, digitalnimi radarji, ki tipajo v srca podob in svetlob te dobe - za zadnjimi skrivnostmi?

Naj ostane malo toplega-, preprostega, človeškega prediva pred robotskimi tipalkami, ki polipsko silijo v svet najtanjših čustev. Več kot pol stoletja sem ga gradil iz ajde - belega zlata, za najbolj tenkočutne, več kot pol stoletja! Zato danes tega sveta - jaz, sivolasi deček, častilec ajdine lepote - ne morem zamenjati z izpovedjo izpod plastične lupine fotoaparata, kot ne z modelom dirkalnega avtomobila formule 1! Pa vendar s plastičnim japončkom lovim v objektiv neujemljive odseve ajdine lepote. Sladke, iskrive drobtine, ki so ostale od razkošne torte iz svetlob po najini veliki gostiji, Zalika. Kako se bojim, da ne bi postal jalov sejalec besed!

***

O, rodna ajda, koliko piramidastih, egiptovskih semen spočneš!? Med snežne, injaste posnetke ajde, razpršene po filmskih trakovih, se povsod prikrade ajdin deklič, ki skaklja ob vozu v belen krilcu. To je najljubša Zalikina hči Ajdica, ki ji pomaga pri delu. Zadnjič je v koruzi zalotila čudnega foto-strica s canonom v rokah, ki je naskrivaj fotografiral mamico. Stekla je k njej, da ji pove, medtem pa je »stric« odlomastil skozi koruzmo latovje … In se ni nikoli več prikazal.

Te nove Ajdice nočem ujeti - objeti, z vsemi objektivi sveta ne! Pesnik, ki hoče biti vsaj malo objektiven. Kdo ve, katere čebelice ji bodo ukradle njen dekliški prah in ga odnesle v panj, za med neznanemu čebelarju v Novi vasi.

Kdo ve, kdo se bo sladkal z ukradeno Ajdičino medico?

22. dec. 2008

Zorko Simčič

Dnevu na rob

Februar 2009

Spomini … Moralo je biti v tretjem letniku gimnazije, stari smo bili kakšnih petnajst let, ko je profesor grščine napisal na tablo (»Zaenkrat v slovenščini!«, je dodajal med škripanjem krede): *Bodi to, kar si*. Pa pripomnil, da gre za verz iz neke Pindarjeve ode.

Hudomušno je še pripomnil, da bomo celó po nekaj letih grščine znali grško sicer bolj malo, da pa upa, da te maksime ne bomo nikoli pozabili.

»Bodi (t.j. postani) to, kar (potencialno) si!«

Če danes svet kakšno življenjsko vodilo postavlja na glavo, je to. Tudi v zvezi z občutkom narodnosti, ki ji pripadaš. Ne bodi, kar si, bodi karkoli, priličiti se je treba drugemu, drugim … izgubiti se v veliki amorfni človeški masi, se globalizirati …

Kar zadeva jezik, narodnost, a tudi državo, skoraj ne mine teden, da človek ne bi naletel pa ne na lamentacijo, ampak prav na privoščljivo prerokovalnost o usodi bodisi našega jezika bodisi naroda bodisi države.

– » … jezik je sicer duša naroda, toda dognano je, da vsak dan po svetu izumre po šest jezikov, in torej …«

»… narodnost, anahronizem iz čitalniške dobe …« - »… naše arhaične težnje po domoljubju …«

»Čez šestdeset let Slovenije ne bo več.« (Pred kratkim sem o tem bral v neki knjižnici. Eden od bralcev, bržkone mlajših in torej še ne zagrenjenih, je kar v revijo pripisal: *Oprostite, najnovejša dognanja kažejo, da je ne bo, vendar to šele po 63 letih!*) V nekem elaboratu iz vrst naših znanstvenikov lahko beremo – samo za primer –, da je »slovenstvo zgodovinsko *nedaven* politični in kulturni pojem in pojav«, po zidovih mesta pa naša sodobna *jeuneusse dorée* pisari, da »Samo s smrtjo države bo konec nacionalizma.«

Zdi se, ko da nekateri uživajo že ob samem pričakovanju vonja po smrti …

Ni rečeno, da človek z leti postane modrejši, je pa le tako, da iz opazovanja preteklosti lahko več zve. Tudi to, da »zgodovina kaže, da noben narod ne umre nasilne smrti. Narod umre samo, če sam noče več živeti« (Ortega y Gasset), pa tudi »civilizacije umrejo zaradi samomorov, ne zaradi umorov.« (Arnold Toynbee).

Naš defetizem. »I, kaj hočemo, mi smo pač taki!«

Dobro – taki.

Toda ob takem našem duševnem in duhovnem stanju ne samo brezbrižno, ampak skoraj z nekakim optimizmom sedati za zeleno mizo? Danes z eno sosedo, že kmalu morda z drugo …?

***

Mislim, da ima kar večina ljudi poleg poklica še svojega konjička. Ali pa so primeri – kakor je v zbadljivki napisal Pavel Golia – da

največji *arhitekt* naš drevje seka,
največji naš *slikar* pero vihti,
največji *muzik* z jusom se prereka,
največji *pesnik* pa lepo molči,

ko se je pošalil s Plečnikom, z Jakopičem, Lajovcem in Župančičem.

Sicer pa obstajajo na tem področju različne ´variacije na temo´… Ne gre zato, da se človek ne bi poleg opravljanja svojega poklica zanimal za še kaj drugega. Problem nastane, ko stopiš po nasvet do odvetnika, pa se izkaže, da je bolj kot jurist gospodarstvenik; da stopiš h gospodarstveniku, ki pa v resnici že leta živi samo za umetnostno zgodovino; da po dolgem iskanju naposled le najdeš znanega gradbenika, pa vidiš, da se že nekaj let ukvarja samo še z nakupovanjem nezazidljivih zemljišč (in spreminjanjem v zazidljiva …)

S tem v zvezi zgodbica, ki se je rodila v Argentini. *Relata refero,* oziroma, kakor sem pred dnevi slišal v avtobusu: »Kokr sm kupu, tko prodam.«

Slovenija po koncu svinčenih let v domovini. Od buenosaireških političnih emigrantov se v tistih časih vanjo ni vračal nihče, tudi na obisk ne – razen morda koga, ki se je šel poslovit od umirajoče matere ali očeta. Toda sčasoma so se stiki začeli plesti, literati so si dopisovali z literati, duhovniki z duhovniki, in tudi kak močan podjetnik je sklenil izrabiti možnost za gospodarsko sodelovanje med obema državama. Tako se je neki rojak, v mladih letih obetajoč pesnik, ki pa se je v svetu kmalu prelevil v uspešnega gospodarstvenika, odločil obiskati Slovenijo. Želel je

stopiti v stik s sorodnikom, ki je bil med NOV v hribih, zdaj pa na odločujočem mestu enega od »paradnih konjev našega gospodarstva«. Srečata se v Ljubljani. Obujanje družinskih spominov, a že kmalu pristop k problemu. Toda kaj ko se izkaže, da sorodnik, čeprav na vrhu podjetja, ni ravno preveč na tekočem glede gospodarskih zadev – pravzaprav, tako med žlahto – niti ne glede podjetja, ki ga vodi. »Bom odkrit. Postavili so me, ker imam … recimo temu … močan karakter.«. Zdaj, kaj? Kam po informacije? No, izkaže se, da na srečo možakar – bog i batina – pozna nekoga, ki pa je res sredi ekonomskega vrvenja, in ga napoti k njemu. Že dan zatem se rojak sreča z ekspertom, z nadvse simpatičnim človekom, ki pa je – kakor se izkaže –, duhovnik. To je človek, ki ve – bi dejal Gilson –, da je ´pred stoletji samo globoka vera evropskega človeka bila zmožna postaviti tako mogočne katedrale, kakršne je, da pa je za zidavo bilo potrebno tudi znanje geometrije, gradbene tehnike,´ gotovo pa tudi zajetne količine ´okroglega´ … Vsekakor – rodoviten sestanek. Že dan zatem pa obiskovalcu iz Buenos Airesa, prakticirajočemu kristjanu, pride na misel, da bi na obisku lahko mimogrede rešil tudi še neke svoje »osebne probleme« – ne bo jih pri slovenskem duhovniku v Argentini, tam se vsi med seboj poznajo … Toda ekonomist ga kmalu ustavi: on je sicer študiral moralko, a se v vseh detajlih žal ne počuti več kompetentnega. Lahko pa mu uredi srečanje z največjim slovenskim teologom. Da skrajšamo: naš obiskovalec obišče gospoda E. K. in globoki kristjan, ki zna vrh vsega svoje krščanstvo tudi dognano formulirati, ga v hipu prevzame, mu izčisti pogled za nazaj in za naprej in mu pomiri vest. Ker pa je teolog tudi znan pesnik, ni čudno, če se obiskovalcu (ki je kakor že omenjeno tudi še po mladostnih verzih napisal kakšno pesem Mariji) utrne misel, da bi ga povprašal, kaj sodi o religiozni liriki. Teolog mu prijazno odvrne, da je on res pesnik, pravzaprav, da se čuti predvsem pesnika, da bi pa težko sodil o poeziji drugega. Zlasti še o marijanski. Bi ga pa lahko poslal k nekomu, ki je izvedenec za religiozno liriko. In ga pošlje. Že na poti Buenosaireščan odkrije, da gre za … ljubljanskega nadškofa. Z blagim glasom mu nadškof, avtor kvalitetnih pesniških zbirk, odkriva nujnost občutij, ki edina morejo roditi to, čemur smemo brez škrupeljnov reči ´religiozna lirika´, toda pogovor teče ob pisalni mizi, natrpani z računi, proračuni, načrti, skicami, mapami, študijami o ekonomski situaciji škofije. Še preden se začneta pomenkovati, zaplava škofova roka prek nakopičenih papirjev, prevzvišeni se gostu grenko nasmehne: »S čim vse se mora pesnik ukvarjati, kaj!« Obiskovalec se zamisli. Hm … morda pa bi mu lahko on znal razložiti –. Nadškof opravičujoče dviguje roke: Žal, res žal … Nenadoma pa se mu lice razjasni: ima dobrega znanca, člana partije, ki pa je iz krščanske družine, človeka, ki je zaradi svoje preteklosti tudi sicer »prav gori na vrhu« dobro zapisan, mož, ki vodi eno največjih podjetij, enega paradnih konjev našega gospodarstva, najbolje bi bilo, če stopi k njemu …

***

Pred leti sem pisal o čudnih poteh besed pa tudi o kakšnih nerazumljivostih. Spraševal sem se, kako je recimo mogoče, da ´spregledati´ pomeni istočasno »nenadoma zopet videti«, pa tudi »nečesa ne videti«? Zdaj se sprašujem, kako je s tem, da se oče skloni k otroku (SSKJ: *nagne navzdol*), da pa Josip Murn Aleksandrov svari, da »*če te tepe usoda, skloni tilnik* više*! Ne beži ko deseti brat iz rojstne hiše …*«

»Enormen!« Ker sem na besedo prvič naletel pri slovenskem napovedovalcu nogometnih tekem v španski ligi, sem mislil, da je beseda (ki je pred pol stoletja nismo poznali) nepotrebna sposojenka s Pirenejskega polotoka. A je najbrž iz italijanščine. Vsekakor odkrijem, da ima že dolga leta domovinsko pravico v SSKJ.

Na TV se nekdo pritožuje, da ga »sosedje strašno molestirajo«. Mislil sem, da je glagol prav tako nepotrebna sposojenka izital. *molestare* (nadlegovati). Pa se mi je zdelo prav, da je ni ne v SSKJ (1993) ne v SP (2001). Nenadoma pa naletiš v Mirka Rupla knjigi o Primožu Trubarju na stavek: »Rimsko cesarsko veličanstvo je baje zelo slabo in nejevoljno, če ga z verskimi zadevami molestirajo.« Ena izmed besed, ki so nekoč že bile v uporabi, ki so izginile, pa znova zaživele?

Ali pa skoraj k meditaciji vabeča zadeva z glagoli, ki so vitalni. Dobesedno ´vita-lni´, povezani z rojstvom ali s smrtjo.

»Rodil sem se…« je pač bilo neštetokrat napisano, ne boš pa, razen v fikciji, našel stavka » Rodil se bom.« Na nasprotnem koncu istega terena, pa se giblje nekdo, ki se čudi, ker se kakšen glagol ne da spregati v vseh časih. »Kajti lahko rečem ´obglavljen bom´, ne morem pa reči ´obglavljen sem bil´«.(Julian Sorel). In na tej točki ga privede ligvistika do eshatologije. »Razen … če je posmrtno življenje …«

***

Poletje. Plaža. Ležim z zaprtimi očmi. Imam pretanke veke, in tako me že od nekdaj sonce moti, tudi če imam veke zaprte. Pa si vedno položim prek oči rutico.

Sonce prijetno boža kožo. Kmalu se zlekne poleg mene tudi prijatelj Simon. Malce se pomenkujeva, a kmalu utihneva, raje prisluhneva šumenju valov. A kaj, ko ne mine pet minut, ko sva že sredi razpravljanja, ki ga pri zajtrku nisva končala: sto let je kar lepo število, pa vendar … kako je mogoče, da so mogli v teku enega samega stoletja nastati kar trije totalitarizmi. Znak časa? Toda česa v času? Potem pa dospeva

še do odkritja, da govorimo o fašizmu, nacizmu, in komunizmu, ko bi pravzaprav – pa ne samo zaradi števila žrtev –, vrstni red totalitarizmov moral biti obraten. Sodobnemu prosvetljenemu Evropejcu seveda to ne pride na misel: komunizem – vse dokler ni segel v srednjeevropska nedrja –, zanj v glavnem pravzaprav ni eksistiral. Bolj je bil opazovanja vreden eksperiment na Vzhodu, kamor so si ga hodili ogledovat zahodni napredni intelektualci, med njimi v prvi vrsti francoski (Gide *et consortes*.)

S prijateljem sva kmalu mnenja, da bi človeštvo bilo za vse večne čase ozdravljeno podobnih skušnjav, ko bi le držala misel človeka, (moral je biti nepoboljšljiv sanjač …) ki je prvi zatrdil, da je »zgodovina učiteljica narodov.«

Ali res misliš, rečem Simonu, da se po lekcijah komunizma, fašizma in nacizma lahko pojavi še kakšna tiranija, prav tako uničujoča, izstopajoča iz civilizacije, krvava?

Simon nekaj časa molči. Po šumu slutim, da se je dvignil na komolce.

»Niti najmanj ne dvomim,« pravi, » da ne bo prišlo do novega despotizma. Morda ne krvavega, a kdo ve, če ne v bistvu še bolj nevarnega. Včasih se zamislim, kakšne bi morale biti razmere, to je ugodne razmere, da se pojavi.«

Za hip utihne, potem pa – kar vidim ga, kako z malce stisnjenimi očmi zre nekam predse v daljavo –, nadaljuje: »Pred seboj vidim brezštevilno množico podobnih in enakih ljudi, ki se neutrudno vrtijo okrog samih sebe, da bi si poiskali drobnih in preprostih užitkov, s katerimi zapolnijo svojo dušo. Vsak izmed njih, odmaknjen vstran, je povsem neobčutljiv za usodo vseh drugih: otroci in dobri prijatelji so zanj vsa človeška rasa. Kar zadeva ostale sodržavljane, stoji zraven njih, vendar jih ne vidi; dotika se jih, a jih ne čuti: obstaja le v sebi in za sebe, in morda mu ostaja družina, vsekakor pa lahko rečemo, da domovine nima več. Nad njimi se dviga velikanska skrbniška sila, ki je prevzela nalogo, da jim zagotovi užitke. Je absolutna, natančna, urejena, previdna in … blaga. Podobna bi bila neke vrste očetovski avtoriteti, ko bi tako kot ona imela cilj, da ljudi pripravi za zrelo dobo; vendar jih, prav nasprotno, poskuša nepreklicno zadržati v otroštvu. Všeč ji je, če se državljani veselijo, če le ne mislijo o drugem kot o zabavi. Rada dela za njihovo srečo, vendar hoče biti njen edini tvorec in sodnik. Skrbi za njihovo varnost, predvidi in oskrbi njene potrebe, olajša njihovo zabavo, usmerja njihove glavne posle. Ali jim ne bi povsem prihranila truda mišljenja? Na tak način doseže, da postaja uporaba svobodne volje vse manj potrebna in vse bolj redka, da se področje svobodnega delovanja vse bolj zapira in da vsak državljan postopoma vse bolj pozablja še sam nase.«

Ta moj Simon! Genij! Sunkoma potegnem rutico izpred oči, da si ga z občudovanjem ogledam – gotovo še naprej z na pol priprtimi očmi in s stegnjeno desnico pred seboj zre daleč v prihodnost –, dvignem se na komolce.

Simon sedi poleg mene in bere iz knjige. Ti vrag!

Kimajoče me gleda. »Dragi moj: tako je. Tako bo.« Samo še doda: »In tako je seveda teren dobro pripravljen, dani so vsi pogoji«« – zazre se v knjigo, bere –, »da se vrže pred noge enemu samemu gospodarju«. Leže na hrbet. »Fant! Tocqueville je bil od vraga! Kako je mogoče, da je leta 1835 videl pred seboj Evropo v letu 2009!?«

Razočaran nad samim seboj si odkimavam. Kako neki sem mogel misliti, da govori Simon iz sebe! A me predrami njegov glas.

»Veš, ti si pisatelj in s pisatelji je pač tako, da se radi podajajo »à la recherche du temps perdu«, mi, navadni smrtniki, pa lahko žal samo nemo opazujemo, kako se danes človeštvo trudi z iskanjem novega despota, kako se skoraj vzneseno predaja »à la recherche du despote inconnu …«

***

Pogovor v kavarni. O humorju, predvsem o slovenskem humorju.

Na naši TV poslušam v glavnem večerna poročila. Ta večer – in naslednje dni –, pa listam po programih naših televizijskih postaj, iščem humoristične oddaje. Človek je zvečer truden, zaželi si oddiha, malce vedrega humorja. Pa političnega humorja. A kaj, ko kmalu vidim, da ta še vedno »ne briljira ravno po pretiranem okusu.« Žal gre prepogosto za norčevanje, ki je sicer lahko duhovito, iskrivo, pa vendar ponižujoče, za posmehovanje, za nekako obiranje ljudi – – in nenadoma se moram nasmehniti.

Anton Jehart (1881–1948), biblicist, nekoč eden naših najbolj znanih semitistov, se je po končanih študijih v domovini in na Dunaju (baje zagrenjen, ker ni mogel dobiti mesta na ljubljanski teološki fakulteti,) odpravil v Maribor, se tam ukvarjal z biblicistiko, pisal pa tudi knjige, potopise, saj je veliko potoval, zlasti po Sveti deželi, in – prevajal. Pobiči, rojeni okrog leta 1920 in še leta potem, se imamo njemu zahvaliti, da smo se mesece in mesece sprehajali med Indijanci pa med Škipetarji, prijateljevali z Winnetoujem in Old Shatterhandom, iskali zaklade v Srebrnem jezeru, ne prebirali, ampak požirali Karla Maya.

O svojih doživetjih na potovanjih je večkrat tudi predaval. In tako je nekoč pripovedoval, kako je na potovanju doživel napad kobilic selilk. V hipu da je okrog njega izginilo vse zelenje, v trenutku ni bilo enega lista na drevju, vse obrano do golih vej. Strašno!

»Vsepovsod same kobilice! In ni bilo nekobilice, kamor bi mogel stopiti.«

Človek v iskanju humorja … Pa pritiskaš na daljinec. A kamor prideš, kjer se ustaviš, same kobilice in ... ´ni nekobilce, na katero bi mogel stopiti …´

***

Buenosaireški leteči listki … Vrsta leta 1984 pripravljenih epigramov, ki naj bi nekoč izšli z naslovom *Dom in svet*. Pa se mi oko ustavi na enem najdaljših.

Petindvajset let … in kakor že tolikokrat ponovno odkritje, da pod soncem ni nič novega, in da se že od nekdaj »bob po vsem svetu kuha enako«.

Metamorfoze

Je Janez Zajec (ki pa raje sliši *Huán Sahék*),
mož s željo, da nekoč bi bil *José do Lebre* …
(»Teh ni le trideset milijonov, jih je sto!«).*
Ne ve, da sin njegov, ta mali Josesinho,
umiral bo, da bi ga zvali *Johny Rabbit*.
(»Tristo milijonov, atek! In imajo gnar!«)
A glej – tako nekoč bi nam poročal Time –
vnuk Johnyjev se vrne, mlad povzpetnik,
iz daljne Kine: »Dad! Jaz hočem biti 兔!**
Kitajci! To! To, to! Papir, smodnik, kompás,
kitajski zid, modrost kitajska tisočletna,
ne mlečna, kakor naša je kavbojska!
In poleg tega: teh miljarda je, še več!«

Pa pravim: ko že zajec je res gibčen, hiter,
ko v begu vedno rad po bližnjici jo vseka,
zakaj jo naši zajci, ti slovenski zajci
po bližnjici, po krajšnici ne mahnejo, –
zakaj direktno ne postanejo Kitajci?

* V španščini se **z** pred vokali izgovarja kot *s, j* kot *h, c* na koncu besed kot *k*. **–** V portugalščini (Brazilija) se zajcu reče *lebre*.

** Kitajski ideogram (ideograf) za zajca. Izgovori se ´tu´.

France Cvelbar

Temna snov in energija

Izziv v letu astronomije 2009

Mislec, znanstvenik, je dejal: «Vse, kar občudujem, je zvezdno nebo in moralni zakon v meni.« Najbrž ni človeka na tem planetu, ki ne bi občudoval vsaj zvezdnega neba. Pred vsemi pa to velja za astronome, ki bodo vse leto praznovali kot praznik astronomije. Proglasili so ga Združeni narodi, UNICEF in Mednarodna zveza astronomov (International Astronomical Union – IAU) po geslom Vesolje je nad tabo. Odkrij ga!

Zvezdno nebo je naš pogled v vesolje. V vseh časih ni navdihovalo samo pesnikov, ampak tudi mislece. V ne tako daljni preteklosti je bil to tudi edini stik z vesoljem. Vendar so že v davnih velikih civilizacijah (Babilonci, Egipčani, Indijci, Kitajci, Maji) vedeli, da se v občudovanja vrednem vesolju skriva tudi marsikatera razložljiva skrivnost. Ko so odkrili posebna gibanja nekaterih zvezd (planetov), so hoteli iz njihovega trenutnega položaja izvedeti prihodnost, predvsem državnih sistemov, ki so, prav zaradi tega, opazovanje vesolja podpirali. Rodila se je astrologija. Mnogi še danes verjamejo v njeno napovedno moč.

Rezultate astroloških opazovanj pa so začeli uporabljati tudi za iskanje zakonitosti, po katerih se gibljejo zvezde. Občudovanja nočnega neba so tako pripeljala do astronomije. Že v antični dobi so si ustvarili sliko, po kateri množica zvezd stalnic pripetih na nebesno kroglo, kroži proti vzhodu. Poleg evidentnega kroženja Sonca in Lune pa so poznali tudi bolj zamotano kroženje planetov Merkurja, Venere, Marsa, Jupitra in Saturna. Zaradi njihovega posebnega gibanja so jih šteli za božanstva, Od tod izhajajo v evropskih jezikih še dandanašnji uporabljana nekatera imena dni v tednu.

Za astronome je bilo torej že tedaj, danes pa je še bolj, vesolje velikanski laboratorij, v katerem neprestano potekajo poskusi. Nekateri se ponavljajo (npr. kroženja), drugi pa so enkratni (npr. eksplozije zvezd). Treba jih je »samo« skrbno opazovati in nato prej ali slej opisati njihov potek z matematičnim znanjem.

Vse to se lepo sliši, v resnici pa je razumevanje kozmičnih pojavov vezano na zelo hude miselne preskoke. Tako so se morali odpovedati vsakdanji izkušnji, da Sonce kroži okrog Zemlje (geocentrični sistem) in sprejeti trditev, ki se upira zdravi pameti, da namreč Zemlja kroži okoli Sonca (heliocentrični sistem). Za Luno tak miselni preskok ni potreben. V resnici kroži okrog Zemlje, kot vidi vsak otrok. Sprejetje heliocentričnega modela, za kar sta bili potrebni kar dve tisočletji kulturne zgodovine, pa se je bogato obrestovalo. Odprlo je razvoj današnje astronomije.

Med vsemi znanostmi postaja astronomsko (astrofizikalno) raziskovanje vse bolj zahtevno, čeprav uporabljajo visoko dognane teleskope in druge raziskovalne naprave. Astronomi namreč segajo po skrivnostih v vse večjih dolžinskih in časovnih globinah vesolja. Še bolj kot pri mnogih drugih trdih naravoslovnih znanostih, (npr. v fiziki) se ob novih odkritjih, po pravilu, pojavi vse več novih vprašanj.

Dogaja se podobno kakor leta 1930, ko so kot velik dosežek znanosti odkrili planet Pluton, ki naj bi, kot so kazali računi, motil gibanje sosednjega planeta Neptuna. Odkritje v svoji pesnitvi *Jerala* opeva celo Oton Župančič:

Videl sem misleca, pisal je zakone
ljudstvu ne zemskemu – zvezdam je kazal pot.
pa nesoglasje v vsemirju zasledil je,
novih svetov je zahteval njegov račun,
»Bodi!«, je rekel – in noč mu je dala nov svet.

Vendar Plutonu rojenice niso bile naklonjene. Kmalu se je izkazalo, da je premajhen, da bi mogel povzročati tako veliko motnjo, kot jo je pokazal »njegov račun«. Še več! V novi astronomski sistematiki kaže, da Pluton sploh ne bo več planet. Skupaj z nekaterimi svojimi sosedi naj bi ga uvrstili v novo, manjšo, druščino, med pritlikave planete.

Vedno pa le ni bilo tako. Župančičevi verzi bolje ustrezajo odkritju Neptuna, ki so ga v resnici odkrili (leta 1846), po tem, ko je njegov obstoj zahteval račun.

V astronomiji (astrofiziki) je danes največ preču-

tih noči namenjeno vprašanju, kako se je vesolje razvijalo po velikem poku, katerega meritve in računi postavljajo v davnino 13,5 milijarde let. To pa je neposredno povezano z vprašanjem, koliko snovi in koliko energije je v vesolju. Čeprav gre le za ocene, vse kaže, da bi morala biti vsota teh dveh količin (pri čemer je masa preračunana v energijo po Einsteinovi enačbi $E = mc^2$) približno 24-krat večja, kot jo dobimo s seštevkom mas in energij vidnih vesoljskih teles in medzvezdnega plina. Manjkajočo snov (22%) imenujejo temna snov**,** manjkajočo energijo (74%) pa temna energija. Od opazljive mase-energije (4%) pripada zvezdam le ena desetina, ostalo (3,6%) pa medzvezdnemu plinu in medzvezdnemu prahu.

Temna snov

Prvi glasovi o tem, da bi v vesolju 'moralo' biti snovi veliko več, so stari že tričetrt stoletja, vendar jih astronomi (astrofiziki) dolgo časa niso jemali resno. Dejstvo, da so dali temu računskemu primanjkljaju ime (temna masa), pa kaže na to, da so vsaj nekateri videli v njem pomembno vprašanje, čeprav o manjkajoči snovi niso imeli nikakršnega podatka. Vedeli so samo za ugotovitev, da v nekaterih jatah galaksij oddaljene galaksije krožijo s preveliko hitrostjo okrog središča in bi se po računih morale med seboj že davno oddaljiti. Za to, da se to ni zgodilo, je morala poskrbeti gravitacijska privlačna sila dodatne, (neznane) snovi.

Prve prepričljive meritve, ki kažejo na to, da temna snov ni izmišljotina, ampak res snov, ki deluje na telesa samo z gravitacijsko silo, so šele iz zadnjih let. (Pri nedavnih takih meritvah je sodelovala tudi slovenska raziskovalka Maruša Bradač). Opazovali so ukrivljanje poti svetlobnih žarkov (fotonov, ki jim po zgoraj navedeni Einsteinovi enačbi $E = mc^2$ pripada masa m) ob prehodu skozi vmesni prostor, ob trku med dvema galaktičnima jatama, ter pojav razložili s privlakom med neznano maso in fotoni. Iz poznejših podobnih meritev danes s precejšnjo gotovostjo vemo, da je temna snov zares snov in je njen delež v celotni snovi vesolja okrog 90 %.

Seveda pa ni dovolj vedeti, da je temna snov res snov. Radi bi vedeli tudi kaj o njenih osnovnih gradnikih. Imeti morajo samo maso, ne pa naboja. Če bi imeli naboj, bi oddajali svetlobo, ki bi jo lahko neposredno opazovali. Biti morajo tudi časovno stabilni. Prosti nevtroni npr. ne pridejo v poštev, saj v kratkem času razpadejo. Od takih delcev, ki jih poznamo iz radioaktivnih razpadov in iz raziskav z do-današnjimi pospeševalniki, pride v poštev nevtrino. Vendar analize kažejo, da nevtrini lahko, zaradi zelo majhne mase, prispevajo k temni snovi v vesolju le neznaten delež. Zanemarljiv naj bi bil tudi prispevek črnih lukenj, ki so ostanek izgorelih zvezd. Zdaj so s tem v zvezi oči astronomov uprte v novi pospeševalnik v evropski organizaciji za jedrske raziskave CERN. Z njim bodo zdaj začeli raziskovati. Morda bodo odkrili *nevtralino,* nevtralni delec z maso, ki je približno 200-krat večja, kot je masa protona (enaka masi atoma živega srebra), in je kandidat za gradnika temne snovi.

Ocena za delež temne snovi v vesolju (90 % celotne mase) sloni na domnevi, da v vsem vesolju in pri vseh razdaljah strogo velja Newtonov gravitacijski zakon, po katerem je gravitacijska sila med masama sorazmerna produktu obeh mas in obratno sorazmerna s kvadratom medsebojne razdalje. Ta kvadratično-obratna sorazmernost, ki pomeni, da je pri 2x, 3x večji razdalji sila natančno 4x, 9x manjša, je pri obravnavi omenjenih anomalij najpomembnejša. Vemo, da pri laboratorijskih pogojih ta zakon natančno velja. Iz nedavnih meritev sledi tudi, da zakon velja natančno za privlačno silo med Zemljo in Luno. Raziskovalci ta čas gradijo na prepričanju, da pri galaktičnih razdaljah ni drugače. Od tega, ali je pri teh razdaljah odvisnost kvadratično-obratna ali kako drugačna, bo v prihodnje odvisna morebitna nova ocena za delež temne snovi v vesolju. Dejstvo, da pa taka snov v resnici obstaja, sledi iz opazovanja opisanega uklona svetlobnih žarkov ob prehodu skozi galaktični in med galaktični prostor.

Temna energija

Na osnovi opazovanj (uklona svetlobe) vemo o temni snovi v vesolju vsaj nekaj. Temna energija vesolja pa je skoraj popolna neznanka. Vpeljati so jo morali za razlago merske ugotovitve, da se vesolje ne širi enakomerno, ampak vse hitreje, vse bolj pospešeno. Za pospeševanje pa je potrebna energija. Samo se ponuja, da jo po zgledu imena »temna snov« imenujemo »temna energija«.

V zvezi s tem je zanimiva zgodba o Einsteinovi splošni relativnostni teoriji. Z namenom, da bi jo prilagodil za opis stacionarnega vesolja, (ki se ne širi, kot so takrat mislili), je v enačbo dodal člen, opremljen s konstanto (lambda) kot faktorjem. Vendar se je na koncu računa izkazalo, da je za opis stacionarnega vesolja ustrezna vrednost te konstante enaka nič. Zaradi tega je Albert Einstein dodatni člen izpustil in je njegovo nasilno vgradnjo obžaloval kot največjo napako svojega življenja. Ko pa so pozneje ugotovili, da se vesolje širi, so se spomnili tudi na pozabljeno konstanto lambda in jo priredili eksperimentalno ugotovljeni (ocenjeni) vrednosti gostote snovi - energije v vesolju. Konstanta lambda torej napoveduje temno energijo v vesolju, pravzaprav njeno porazdelitev, ki naj bi bila enakomerna in časovno konstantna. Pozneje so se pojavile še druge teorije, katere za temno energijo napovedujejo neenakomerno porazdelitev, ki je lahko celo časovno odvisna. Kdo ima prav, bo pokazala prihodnost.

Vladimir Frantar

Na Zahodnem koncu

Shakespeare, Čehov in Pinter v Londonu razprodani

West End (Zahodni konec), ta gledališka, filmska, kulturna in zabaviščna lodonska četrt se razprostira od Piccadillyja do Drury Lane in še malo čez. Dotakne se tudi "zloglasnega" Soha, ki je ponovno zaživel v znamenju pornografije; le-ta je bila iz njega za nekaj časa – vsaj na videz –, pregnana.

Na Zahodnem koncu, ki obsega tudi popularni Covent Garden, je cela vrsta gledališč, kinematografov, zasebnih galerij in muzejev pa najrazličnejših restavracij ter trgovin, ki nudijo prave dragocenosti, a tudi najbolj ceneno robo za vsakdanjo rabo.

Na Zahodnem koncu je najbolj živahno popoldne in na predvečer, ko ljudje prihajajo na gledališke predstave in se pred tem ustavijo v pivnici ali v restavraciji na večerji.

Londonski lokali vseh vrst so znani po tem, da na Zahodnem koncu nudijo svoje večerje pred gledališko predstavo ("pre-theatre dinners"); navadno je to dvo- ali trodelni meni, včasih – a vse bolj redko –, sta za zmerno ceno zraven tudi kozarec vina ali kava.

Angleži radi iz obiska gledališča napravijo dogodek. Skoraj obvezna je večerja pred ali po predstavi, med njo pa si v gledališkem baru privoščijo alkoholno ali brezalkoholno pijačo, v najslabšem primeru pa sladoled ali sorbet v plastični posodici.

Predstavo radi v družbi pokomentirajo, zato skoraj obvezno kupijo gledališki list, ki ga nato prelistavajo in berejo še nekaj dni po dogodku.

West End – londonski Broadway

Pravijo, da je West End londonski Broadway; a je tudi nekaj razlik med newyorško in londonsko gledališko četrtjo. Zahodni konec vključuje tudi obe londonski operni hiši, je manj komercialen, čeprav je mogoče, da tudi na Broadwayju srečaš velike ter največje umetnike pa odlične uprizoritve.

Sam se po Zahodnem koncu najrajši sprehajam ob nedeljah dopoldne, ko je večina trgovin še zaprtih in ni toliko ljudi. Četrti dajejo pečat množice različnih ras, barv in stanov, a lepo je tudi, ko ulice in trgi niso polni in prepolni. Začnem navadno še zraven Zahodnega konca, na Zlatem trgu (Golden Square), ki je zame najlepši trg v Londonu. V lepo urejenem parku, pod krošnjami dreves (jeseni jih krasi orumenelo listje) spijem svojo kavo za proč ("take away coffee") in občudujem značilne fasade bogatih londonskih hiš. Nekoč je nekaj pročelij "krasil" svetleči napis velike televizijske družbe Granada.

Nato stopim do Piccadillyja, kjer že odpirajo značilne londonske prodajalne s cenenimi spominki, ki so največ izdelani na Kitajskem. Tudi trgovina HMV s slušnimi zgoščenkami in video-zgoščenkami je navadno odprta in tam se zadržim kar slabo uro. Nadaljujem do Leicester Squara, kjer je filmsko središče. Tu so najbolj znane kinematografske dvorane, a v bližini je Charing Cross Road s svojimi znamenitimi knjigarnami. Vedno imam kakšno naročilo in tudi zase navadno najdem kakšno redkost ("rarity"), tako da se tam zamudim precej časa.

V londonskih knjigarnah bi lahko preživel cel dan, a moram naprej. Privlačna ulica je St Martin's Lane (ki vodi na Trafalgar Square) s svojimi gledališči in predvsem z Angleško narodno opero; le-ta domuje v zgradbi kolizeja. Obnovili so njeno zunanjost in notranjost; tudi zato je vredna obiska, saj sodi med največja in najlepša gledališča na West Endu.

Pot do Covent Gardna ni dolga in navadno si izberem Long Acre, simpatično ulico, posejano s trgovinami in restavracijami.

Obnovljeni Covent Garden

Zgradba Kraljeve opere Covent Garden je popolnoma obnovljena in je zares veličastna. Ob starodavni palači so zgradili – tako za ansamble kot za obiskovalce –, dodatne stavbe ter prostore; zdaj so tu različne prodajalne, gostinski lokali in še druga raznovrstna ponudba.

Včasih je bila okolica Kraljeve opere pusta, zanemarjena in ponoči nevarna, zdaj je zrasel novi Covent Garden, ki je ob vsakem času privlačen in poln ljudi. Navadno sedem v eno od kavarnic ter spijem drugo kavo. Takrat pomislim, da je v tem okolju "nekoč" prodajala cvetje Shawova Eliza Doolittle iz *Pygmaliona*. Današnje cvetličarke so

drugačne (navadno so iz vzhodnoevropskih držav) in med njimi Bernard Shaw gotovo ne bi mogel najti primerne Elize. Ali pa bi jo, kdo ve!?

Če nimam drugih opravkov, zavijem še na bližnji, vedno živahni Strand, ali pa se počasi vrnem v svoj hotel, ki je obvezno v Bloomsburyju, na trgu Russel Square. To pa je že druga zgodba!

Zanimanje za klasiko

V Londonu, predvsem na Zahodnem koncu, traja gledališka sezona skoraj vse leto: Čeprav je znan predvsem kot zabaviščni predel z gledališči, ki uprizarjajo muzikale in komedije, je resna in klasična drama tu prav tako cenjena. Če v njej igra kdo od znanih igralcev ali igralk, so predstave razprodane daleč vnaprej. Tako se je zgodilo z *Ivanovim* A. P. Čehova; v naslovni vlogi je nastopil Kenneth Branagh in težko je bilo pred predstavo dobiti "karto več". Tudi Pinterjeva *Nikogaršnja zemlja* z Michaelom Gambonom in Davidom Bradleyjem je bila popolnoma razprodana. Veliko je bilo zanimanje za Shakespearovo *Dvanajsto noč*, v kateri je v vlogi čudaškega Malvolia nastopa sam Derek Jacobi. V drami *Madame de Sade* nastopa velika Judi Dench in zanimanje za predstavo je neverjetno. Kenneth Branagh pa se na Zahodni konec vrača spet s *Hamletom*, ki bo letos na sporedu od 29. maja do 22. avgusta; povedali so mi, da so že vse predstave razprodane.

Če k resnejšemu sporedu dodam še opere, ki so v obeh hišah zelo dobro obiskane, je jasno, da ljudem ni le za zabavo in tudi na Zahodnem koncu iščejo nekaj več, prava kulturna doživetja.

Zmagoslavje muzikalov

A tu vendarle "kraljujejo" muzicali. Največje uspešnice so na sporedu več let, nekatere pa se spet in spet vračajo. Nič več ni mogoče videti *Mačk* ali *Evite*, zato pa je še vedno na sporedu gledališča Her Majesty's *Fantom v Operi*. V Paladiumu si "zamudniki" ali nove generacije lahko pogledajo *Moje pesmi, moje sanje* (cene so prav zasoljene, saj najdražje vstopnice stanejo tudi petinpetdeset funtov). Mnogi si še dandanes radi ogledajo *Čikago* ali *Nesrečnike*. Čeprav je že na sporedu film s popularnima Maryl Streep in Pierom Brosnanom, na Zahodnem koncu še vedno polni dvorano *Mamma mia*. Ponovno so oživili *Kletko norcev* (La Cage aux Folles), v kateri nastopata Douglas Hodge in Dennis Lawson, mlade pa zabavajo Avenue Q, Billy Elliot, Levji kralj, Buddy, Grease, Jersey Boys, Zorro in še mnogi drugi.

V gledališču Vaudeville na Strandu je mogoče gledati predstavo *Piaf*, v kateri briljira Pam Gems, poseben fenomen Zahodnega konca pa ostaja kriminalka Agathe Christie *Mišnica*, ki je na sporedu neprekinjeno že šestinpetdeseto leto.

Seveda pa gledališka in glasbena ponudba v Londonu nista omejeni le na Zahodni konec, ampak je v vseh londonskih četrtih mogoče videti kaj dobrega in zanimivega. Gledališki sladokusci so redni obiskovalci Narodnega gledališča na South Banku, kjer je v štirih dvoranah mogoče gledati klasiko in moderna dela, ljubitelji koncertov pa gredo v Center Barbican ali v Royal Festival Hall, kjer je ponudba zmeraj kvalitetna in raznovrstna. Komorni koncerti in recitali imajo svoj domicil v edinstveni dvorani Wigmore Hall na istoimenski ulici, kjer je bila nekoč slovenska ambasada.

Straussova *Elektra* za operne sladokusce

Kraljeva opera Covent Garden začenja sezono v septembru, konča pa jo pozno poleti naslednje leto. V tekoči sezoni so imeli na sporedu že Mozartovega *Don Giovannija*, Puccinijevo *Dekle z Zahoda*, Cavallijevo *La Calisto* in Rossinijevo *Mathilde de Shabran*; uprizarjajo torej tudi manj znane opere, a se vedno znova vračajo k popularnim delom. Tako je bila na sporedu Puccinijeva *La bohême*, sledili sta obnovitvi Offenbachovih *Hoffmannovih pripovedk* in Puccinijeve *Turandot*; v času okrog božiča in novega leta so izvajali Humperdinckovo opero *Janko in Metka*.

Elektra je četrta Straussova opera in prva, pri kateri je skladatelj sodeloval s tedaj zelo cenjenim poetom Hugom von Hofmannsthalom. Z njo se je začelo plodno sodelovanje skladatelja in pesnika, ki sta ustvarila skupaj še velika dela: *Kavalirja z rožo*, *Ariadno na Naxosu*, *Ženo brez sence* …

Premiera *Elektre* v Dresdenu decembra 1909 ni imela prodornega uspeha, a so opero kmalu zatem uprizorili v Berlinu, na Dunaju, v Milanu, v New Yorku ... - z mnogo večjim uspehom.

V Londonu je imela premiero februarja 1910 in to je bila prva Straussova opera na Angleškem, ki jo je pripravil tedaj tridesetletni dirigent Thomas Beecham. Londonski kritiki so – razen enega samega -, opero dobro sprejeli in do današnjega dne je imela več kot sto ponovitev.

Za nas je bila zanimiva prejšnja postavitev režiserja Götza Friedricha in dirigenta Georga Soltija, ko je vlogo Klitemnestre na premieri pela Slovenka Marjana Lipovšek in z njo požela – kot povsod –, velik uspeh. Elektro je tedaj pela Eva Marton, Krizotemis pa Nadine Secunde.

Premiera nove postavitve je bila leta 2003 in letos so jo prvič obnovili. Režiser in scenograf Charles Edwards jo je postavil v sodobno okolje, v nekakšno dnevno sobo družinske hiše, ki očitno propada, saj je vse sivo, mračno in umazano, tako da imajo dékle veliko dela, če hočejo sobo urediti in polepšati. Tudi kostumi Brigitte Reiffenstuel so iz današnjega časa, so-

dobni, prav nič barviti, razen Klitemnestrinega, ki je svetleč in vpadljiv. Na odru je veliko akcije in režiser je ustvaril živahno mizansceno, obenem pa je poglobil karakterje posameznih oseb, ki so jasno definirani in psihološko poglobljeni.

Eden trenutno najboljših angleških dirigentov Mark Elder je z velikim znanjem in poglobljenostjo izvajal zahtevno Straussovo partituro. Odlični orkester Kraljeve opere mu je dobro sledil. V orkestrskem izvajanju skoraj ni bilo opaziti šibke točke.

Velika odgovornost pa je bila na pevcih; vsi skupaj so bili izvrstni, od najmanjših do velikih vlog. Susan Bullock je ta čas v zenitu; s svojim močnim, zvočnim in mogočnim dramskim sopranom je bila pevsko imenitna Elektra, njena igra pa je bila sugestivna, naravna in prepričljiva. Izražala je sovraštvo in maščevalnost. Tudi Anne Schwanewilms se je dobro izkazala v kočljivi vlogi Krizotemis. Šibko in popustljivejšo Elekrino sestro je dobro okarakterizirala in ji dala primerno vokalno globino. Jane Henschel velja dandanes za eno najboljših oblikovalk vloge Klitemnestre. Po Christi Ludwig, Brigitte Fassbaender in Marjani Lipovšek je prav gotovo v tej vlogi edinstvena, saj v njej – ob bogati glasovni podobi –, izraža vrsto nasprotujočih si emocij, ki na koncu eksplodirajo v "peklenskih" predsmrtnih krikih. Odličen je bil Johan Reuter kot Orest; glasovno izjemno močan, igralsko izviren in sugestiven. Kot maščevalec in morilec svoje matere je bil strašljivo napadalen in ob koncu oblit s krvjo. Zelo markantna, a grozljiva interpretacija.

V manjših vlogah so izstopali Egist Franka van Akena, nadzornica Miriam Murphy, elegantna Klitemnestrina zaupnica (Louise Armit) ia skupina petih dekel (Frances McCafferty, Monika.Evelin Liiv, Kathleen Wilkinson, Elizabeth Woollett in Eri Nakamura.

Kratki *Boris Godunov*

Tudi Angleška narodna opera ima bogat program, vendar je pri uprizarjanju domačih del dosledna. Tako imajo v tekoči sezoni na sporedu ob *Aidi*, *Čarobni piščali*, *Jenufi*, *La bohême*, *Madame Butterfly* in drugih znanih operah Brittnovega *Petra Grimesa*, pripravili pa bodo tudi svetovno premiero opere Johna Adamsa *Doctor Atomic* in britansko premiero dela finskega avtorja Kaija Aariaho-ja *L'amour de loin*.

Vse opere izvajajo v angleščini, za boljše razumevanje pa imajo še "nadnapise", tudi v angleščini, tako da gledalci resnično lahko razumejo in dojemajo dogajanje na odru.

Boris Godunov je nova postavitev Angleške narodne opere. Pred nekaj leti so izvedli zelo uspešno *Hovanščino* Modesta Musorgskega, torej *Boris Godunov* ni prišel na spored po naključju. Odločili so se za verzijo v sedmih slikah brez poljskih scen, torej je opera mnogo krajša, kot smo je vajeni. Potem so se odločili še, da ne bo odmorov, tako da celota traja le dve uri in četrt. To je najkrajši *Boris Godunov*, kar sem jih videl na svetovnih opernih odrih.

Izkušeni režiser Tim Albery je dogajanje skrčil in zdinamiziral, postavil ga je v enotni scenski okvir (scenograf: Tobias Hoheisel, kostumografinja: Brigitte Reiffenstuel) in posodobil. Ruski velikaši so oblečeni v sovjetske uniforme in v takšnem primeru tudi veličastni prizori, kot je Borisovo kronanje, zgubijo svoj pomen. Enotno prizorišče ni vedno verodostojno in funkcionalno; Pimnova meniška celica se v hipu spremeni v obmejno krčmo, ta pa spet v "razkošno" sobano Borisove palače. Prehodi so prehitri in vseeno manjka en odmor pa čeprav bi bila predstava z njim malo daljša. Režiser je hotel izpostaviti le tragedijo Borisa in trpeče rusko ljudstvo, ki naj bi ostalo večno revno in ubogo. Pooseblja ga simbolična figura norčka, ki ostane na odru tudi ob Borisovi smrti. Vloga Grigorija, lažnega Dimitrija, je zmanjšana za poljske scene in tudi na koncu se ta ne pojavi kot "odrešitelj" in novi vladar ("Mi Dimitrij Ivanovič"). Poudarjeni sta podobi spletkarskega Šujskega in meniha Pimna, ki Borisa odkrito obtoži umora mladega carjeviča.

Tudi tokrat je bila glasbena stran predstave na visoki ravni. Dirigent Edward Gardner je z orkestrom in s pomnoženim zborom pripravil pravo muzikalno poslastico, ki pa ni vsem dojemljiva in spremenljiva, saj je nekaj ljudi blizu mene lepo in pošteno zakinkalo. Kljub vsemu je bil aplavz na koncu predstave iskren in navdušujoč, torej je večina uprizoritev sprejela.

Odlični britanski basist Peter Rose je prepričljivi, pevsko imenitni Boris Godunov, ki svojemu (anti)junaku ni ostal ničesar dolžan. Prav tako briljira drugi basist, Brindley Sherratt, kot Pimen. Pa tudi tretji: Jonathan Veira kot razpoloženi Varlaam. Izvrstno psihološko študijo izvaja John Graham-Hall s svojo podobo Kneza Šujskega. Izkaže se tudi Gregory Turay kot Grigorij-lažni Dimitrij, prav tako Robert Murray-norček. Komična krčmarica je Yvonne Howard, odmevni bojar Ščelkalov pa David Stephenson.

Skupina Ypsilon

Slovenija 1968 – kam?

Ob rahlo zapozneli obletnici

Pred dobrimi štiridesetimi leti je skupina Ypsilon slovenskih akademikov, kakor so se poimenovali, pripravila slovenski nacionalni program. To je bilo v času prvih otoplitev v povojni Jugoslaviji, kar se je v Sloveniji kazalo z novim predsednikom Izvršnega sveta Skupščine Socialistične republike Slovenije Stanetom Kavčičem. Knjižica, ki je takrat izšla v tujini, je eno prvih izkazil s prispevkom k slovenskemu nacionalnemu programu in prvi korak k samostojnosti naše države.

Slovenski javnosti

Ni lahko predočiti javnosti teh strani, napisanih v ljubezni do lastnega naroda. To postane toliko težje, kolikor je ta »mozaik zaključkov« le najbolj bistveno od tistega, kar je treba povedati.

Kot sinovi slovenskega naroda smo rasli skozi leta v te misli in z njimi. Postale so del nas – mi njihovi.

Kdorkoli bi iskal v njih bodisi čisto znanstveno študijo, bodisi polemično razpravo, se bo oddaljil od naših namenov. Sledeči zaključki so bili namreč položeni na papir za slehernega, ki se čuti živ ud slovenskega naroda; in zato so pisani v jeziku, ki je razumljiv vsakomur izmed nas.

*

Ker nam je bil zaradi posameznikov v Sloveniji, ki razlagajo zakone po svoje, tisk v domovini onemogočen, smo se morali zaenkrat odločiti za tiskanje v zamejstvu. S strani naroda pričakujemo ob tem razumevanje, od republiških voditeljev pa dovoljenje za svobodno širjenje tega nikomur zlonamernega narodnega dokumenta.

Za slovenski narod in njegovo osebnost

»Pogum! Vsak dan je bolj zelena naša gora!«
Oton Župančič

1 Naš dokument

Ta naš dokument je plod skupnega in resnega premišljevanja o dosedanjem razvoju našega narodnega življenja, na tej osnovi pa je istočasno tudi konkreten pogled na njegovo bodočo pot in poziv vsem zavednim Slovencem. Temelji na stvarnih razmerah slovenskega žitja in hoče izluščiti ter pokazati vsaj v splošnih obrisih njegov prihajajoči obraz, ki bo takšen, kakršnega si bomo pač sami dali. Naslednji vpogledi v celotno narodno problematiko nedvomno potrebujejo – pa tudi pričakujejo – , poglobitve in analize, kajti le tako bomo lahko skupno pripravljali pot za njihovo temeljitejšo ter uspešnejšo uresničitev: kot takšni niso nič drugega kot izgovorjena beseda tega, kar naš slovenski človek že dolgo nosi v svoji notranjosti.

2 Za slovenski narod

Gre za dosego polno razvite in zrele narodne osebnosti z uresničitvijo slovenske državne samostojnosti in neodvisnosti; le z njo bomo dosegli mesto, ki nam v sklopu človeške družbe pripada. Samo zrel narod, to je narod, ki je dosegel poslednjo stopnjo svojega razvoja k zrelosti, državni samostojnosti in neodvisnosti, je sposoben izpolniti svojo zgodovinsko dolžnost in prispevati svoj popolni delež k razvoju celotne človeške družbe.

3 Smo med Vzhodom in Zahodom

Do te najvišje stopnje popolnosti se moramo povzpeti v skladu s smernicami in pogoji, ki nam jih nudi razvoj tako narodne kakor jugoslovanske, evropske pa tudi svetovne politike. Iz dneva v dan postaja očitneje, da se Vzhod razvija v smeri demokracije in Zahod temu nasproti v smeri

socializacije. Kje bo naše mesto v tem preoblikovanju? Bomo kot narod izginili z zemeljske oble ali zadobili svojo zrelo podobo? Enigma je velika. Razvoj človeške družbe teži k sintezi, od katere se pričakuje, da bo prinesla lepšo in svobodnejšo bodočnost. Ker se naš narod nahaja na meji med tema dvema »svetovoma«, ima za oblikovanje te sinteze, ki bo postala tudi del njegove osebnosti, ne le privilegirano, marveč tudi odgovorno mesto s posebno nalogo, da k njeni uresničitvi prispeva čim večji delež.

4 V odločilnih trenutkih

Vse kaže, da bo ravno v teku prihodnjih dvajsetih let, če ne že veliko prej, napočil zgodovinski trenutek, ko bomo tudi Slovenci dosegli končno izoblikovano narodno osebnost in državno neodvisnost. Večstoletni potek zgodovine nam je bil, vsaj na zunaj gledano, naproten; še bolj tragično pa je dejstvo, da so nas ugodni trenutki v preteklosti pač zmeraj našli nepripravljene in zato nesposobne za ta odločilni korak. Pa bi bilo zgrešeno, če bi iz te zgodovinske pomanjkljivosti sklepali na nesposobnost slovenskega naroda za dosego svoje zrelosti. Zavest sodobne generacije je ob tem dejstvu postala toliko bolj budna in jasna. Naučila se je pogledati odločneje stvarnosti v oči.

5 Slovenci in Jugoslavija

Zadnje stoletje se je nagnilo k našemu narodu z naklonjenostjo, zato zremo v svojo neposredno preteklost, skoraj bi rekli, s hvaležnostjo, kar pa nas seveda ne sme oslepiti, da bi postali kratkovidni glede naše bodočnosti in svoje dolžnosti. Predvojna Jugoslavija nam je bila v tekočem stoletju prva stopnja k popolni zrelosti narodne osebnosti, povojna pa druga; zato gledamo v teh državnih tvorbah ne nečesa, v čemer smo svoj cilj že dosegli, niti ne kaj, kar ni bilo v skladu z danim razvojem in nas je onesposobilo za pot v prihodnost, temveč na nekaj, kar nam je bilo koristno, v danih zgodovinskih pogojih morda tudi edina pot, po kateri smo se lahko bližali svojemu narodnemu cilju.

6 Dozorevanje narodne zavesti

Čeprav smo z državljansko vojno doživeli veliko gorje in nesrečo, smo po drugi svetovni vojni vendar precej dosegli, kar nas je gotovo približalo k zrelosti. Dobili smo nazaj lep del svojega ozemlja, juridično pa smo vsaj na papirju postali enakopravna socialistična republika. Jugoslovanska ustava nam je priznala, da imamo kot narod, ki predstavlja eno od republik jugoslovanske federacije, pravico do samoodločanja kakor tudi do odcepitve. To priznanje je ohranjeno tudi v sedanji jugoslovanski ustavi iz leta 1963. Iz prednačrta omenjene ustave je razvidno, da so nasprotniki naše neodvisnosti hoteli izbrisati vsako sled takega priznanja. Vsa čast tistim, ki so ga v ustavnem besedilu ohranili. Narod in zgodovina sta jim hvaležna. Pričakujeta pa od njih, da pri tem vztrajajo, dokler z odcepitvijo ne uresničimo lastne suverenosti. Še večjega pomena pa je, da je končno sam narod dosegel tisto stopnjo razvoja, ko si začenja zavestno želeti svojo bodočnost ne v sklopu te ali one države, temveč v lastni državi. To dejstvo, ki ga ni mogoče zanikati, nam dokazujejo razgovori z našimi ljudmi doma in na tujem.

7 K enakopravnosti z drugimi narodi

Dosegli smo tisto stopnjo kulture, v kateri so nam dani vsi notranji pogoji za ploden in res širok kulturni razmah; manjka nam le prave svobode in neodvisnosti, to je okoliščin, v katerih bi ti notranji pogoji postali plodovitejši in s tem prispevali svoj dozoreli sad. Šele potem bi bila naša enakopravnost z drugimi narodi tudi stvarna; pokazali bi, da nimamo le enakih pravic kot oni, ampak tudi enake sposobnosti, da si svojo prihodnost ustvarjamo in kujemo sami. Edino v tej pravi svobodi in neodvisnosti bo Cankarjeva misel »Narod si bo pisal sodbo sam« dokončno uresničena. To, da smo tega sposobni, nam jasno dokazuje naša generacija, tako doma kakor po svetu, saj začenja samostojno misliti in iskati rešitve novim problemom, starim pa daje nove rešitve, ki skušajo odgovarjati sedanjosti in biti v skladu s trenutnimi zgodovinskimi okoliščinami. – Pravilnost zahteve po samostojnosti in suverenosti našega naroda temelji na ekonomski in družbenopolitični nujnosti razvoja Slovenije.

8 Kriza slovenskega gospodarstva …

Jasno je, da predstavlja Jugoslavija Slovencem z gospodarskega stališča nenehno izgubo ekonomskih sredstev in prepreko k normalnemu gospodarskemu razvoju. Z drugimi besedami povedano, onemogoča nam samostojno razpolaganje s sredstvi za dosego tistega življenjskega stanja, ki ga naše gospodarstvo omogoča; standarda, ki ga bi lahko imeli, če nam ne bi ovirali razvoja, to je tega, kar si naš delavni narod s svojim delom zasluži in *že* lahko doseže, če mu velik del plodov *njegovega* dela proti njegovi volji ne bi bil odtujen.

9 … in njen vzrok

Vzrok temu niso toliko hibe posameznih vodilnih osebnosti v današnjem režimu, koliko že samo dejstvo, da smo v Jugoslaviji. Jugoslovanska ekonomska integracija nam premalo pomeni in nam je celo v veliko gospodarsko izgubo.

10 Nove gospodarske perspektive

Nasprotno bi nam kot svobodni in neodvisni

državi širši evropski ali pa svetovni gospodarski odnosi pomenili ogromno vrednost. Kot neodvisna in suverena država bi se zaradi ugodnega zemljepisnega položaja lahko povezali s splošno evropsko ekonomijo, tako vzhodnega kot zahodnega bloka; saj smo na meji med dvema svetovoma.

11 Smo gospodarsko prešibki?

Dejstvo, da smo majhen narod, nam ne more onemogočiti, da ne bi ustvarili samostojnega gospodarstva v okviru svetovnih ekonomskih odnosov, kot vse druge države. Vzemimo na primer Belgijo, Norveško, Luxemburg, ali pa še manjše in ekonomsko slabše razvite dežele (Islandija, Malta), da ne govorimo o raznih zunajevropskih (Libanon). Kaj hitro bomo ugotovili, da nismo v slabšem položaju kot mnoge teh držav. Če vzamemo naravna bogastva in zemljepisno lego, vidimo, da imamo celo mnogo ugodnejše pogoje za gospodarski razvoj: če si znajo torej one v svetovnih ekonomskih odnosih ustvariti tako visok življenjski standard, je uspeh tudi nam že vnaprej zagotovljen. Ni skrivnost, da nam Jugoslavija z gospodarskega vidika ni in ne more biti dovolj koristna. Za širše gospodarske odnose v okviru evropske ali svetovne ekonomije pa je osnovni pogoj neodvisna država. Prej ali slej je torej nujno potrebno, da si to državo ustvarimo, kajti svoboda in blaginja naše bodočnosti sta dostopni edino po tej poti.

12 Družbeno politični problem

Do istega zaključka pridemo z družbenopolitičnega stališča. Le zrela osebnost lahko koristi človeški družbi; isto velja za narod. Samo narod, ki je dozorel, svoboden in samostojen, lahko resnično prispeva k napredku in reševanju problemov človeštva.

13 Nujnost politične neodvisnosti

Mednarodni pomen Slovenije v okviru Jugoslavije je neznaten, če pa bi imeli svojo samostojnost in neodvisnost, bi v svetovnem merilu pomenili veliko več. Lahko bomo res postali most med Vzhodom in Zahodom šele tedaj, ko si bomo pridobili možnost samostojno dihati, ko bomo imeli mednarodno priznanje, da smo narod, ki si to zasluži in je tega sposoben. Neodvisna država nam je v današnjih zgodovinskih okoliščinah neobhodno potrebna, ker je edino sredstvo, ki lahko zajamči našemu narodu bodočnost in obstoj ter mu da možnost, da zadobi mednarodno reprezentativnost in varstvo.

14 Biti ali ne biti

Kdo od nas ne pozna boja afriških in azijskih narodov za svojo neodvisnost? Zavedajoč se zgodovinske nujnosti po neodvisnosti gledajo v prihodnost z optimizmom. Pa ne le gledajo, temveč istočasno podvzemajo temu potrebne ukrepe in odločilne korake. Mnogi med njimi so še na poti, drugi so cilj pravkar dosegli; med njimi so tudi narodi, ki so številčno manjši od nas. – Smo mi mogoče manj razviti od njih? Nikakor. Manj sposobni? Nikakor. Manj kulturni? Nikakor. Manj vredni v areni človeštva? Nikakor. Naj se mi v času, ko mladi narodi vstajajo v svojo neodvisno bodočnost, umaknemo iz zgodovine kot preživeli? NIKAKOR! Poglejmo celotni resnici v oči, tudi če ta slepi in bode! Poglejmo skupaj! Mar ne nosimo vsi na naših čelih zareze Hamletovih besed: »Biti, ne biti: to je tu vprašanje?« Naša bodočnost je v naših rokah. Ne v tvojih, ne v mojih, v rokah nas vseh. Samo če si bomo podali roke, bomo svojo zgodovinsko dolžnost izpolnili; če ne, bomo kot slepci izginili z zemeljske oble, z nagrobnim napisom: »Nedozorel plod«.

15 V slogi je moč

Slovenec, kjerkoli si, kakorkoli ti je ime, kakršnegakoli političnega prepričanja si, katerokoli mesto v sedanjosti imaš, dolžnik si narodu – in nisi sam! Doprinesi svoj delež svojim otrokom v hvaležnosti do prednikov. Ne boš rešil naroda *sam*, niti ne samo s prijatelji svojega političnega prepričanja. Preslabi boste! Vsi si moramo podati roke in stopiti preko razdorov in nezaupanja. Samo v skupnih naporih bomo mogli dati svoji domovini resnično blagodat, kjer se bodo vse barve harmonično spajale druga z drugo, v skupni podobi – naši Sloveniji. Čakanje je dozorelo. Nisi prepričan? Pomisli.

16 Integracija in slovenski narod

V današnjih pogojih je mednarodna integracija nekaj nujnega. Ne sme pa biti vsiljena od zunaj, temveč svobodno izbrana. Lahko je samo gospodarska ali tudi kulturna, lahko tudi politična. Kakšna naj bo, ne moremo odločati sedaj. Odločiti bo morala generacija v svobodno zajamčeni in suvereni slovenski državi. Edino dejstvo je, da nam je jugoslovanska integracija preozka in kot takšna škodljiva. S tem seveda nočemo obsojati svoje jugoslovanske preteklosti; *bila* nam je stopnica k dokončni narodni samostojnosti. Vendar ta stopnica ostane brez smisla, če nas ne popelje do cilja, to je, če preko nje ne dosežemo popolne samostojnosti in neodvisnosti.

17 Proti nacionalizmu in šovinizmu

Strogo odklanjamo vsak nacionalizem in šovinizem; nočemo kratiti pravic nobenemu drugih narodov, zase zahtevamo le uresničitev človečanskih in narodnih pravic, ki nam kot samostojnemu narodu pripadajo. Živeti hočemo tako, kakor bomo sami odločali. Ne odklanjamo pomoči drugim, hočemo pa jo nuditi svobodno, kakor bo odgovarjalo našim

razmeram; še več, ker želimo dobro vsakemu narodu, zahtevamo samostojnost, da bomo lahko uspešneje delovali za dobrobit vsega človeštva.

18 Iz nasprotij v edinost

Boj za narodno neodvisnost in samostojno državo bo naš narod notranje zedinil in zabrisal tragična nasprotja, ki se pojavljajo že toliko desetletij.

19 Narodni položaj doma in po svetu

Doma je čutiti globok razdor med jugoslovanskimi oblastmi in narodom. Tisti, ki so na vodilnih položajih, premalo povezujejo jugoslovanske interese z interesi slovenskega naroda. Še vedno se čutijo posledice državljanske vojne. Mladina se jih k sreči vedno bolj otresa. Treba ji je pomagati do globljega spoznanja, da je bodočnost naroda in nje same v njenih rokah. Preteklost s svojimi ranami naj postane veliko izkustvo, ne pa vir nasprotij in sovraštva. – Slovenci po svetu so razdeljeni na več nasprotujočih si strank. Nasprotja prihajajo v večji meri iz manj pomembnih stvari … Edino vezanost na skupne cilje, to je boj za narodno samostojnost in neodvisnost, lahko zabriše ta nasprotja.

20 Iz sedanjosti k cilju

Graditi je treba na temeljih dejanskega stanja, čeprav to mnogim ne ugaja. Zakon razvoja je, da temelji bodočnost na sedanjosti, tudi če ta izhaja iz preteklosti. V kolikor pa je preteklost že nekaj statičnega, je bodočnost še vsa v gibanju; le v zavestno živeči sedanjosti jo lahko, jo moramo, pa jo tudi bomo oblikovali. Če naj bo torej naša prihodnost samostojna in neodvisna, je nujno, da se zedinimo v prilikah in možnostih, ki nam jih daje sedanjost, na poti k narodnemu cilju in tako odpravimo nasprotja.

21 Vseslovensko gibanje

Posebej poudarjamo, da je to slovensko gibanje narodno in kot takšno nadstrankarsko.

22 Naloga starejše generacije …

Dolžnost teh, ki danes usmerjajo življenje našega naroda, kakor tudi onih, ki se z njihovimi nazori ne strinjajo, je, da pomagajo, odkrito ali prikrito, sprostiti sile, ki težijo za popolno narodno zrelostjo. Naj pospešujejo in krepijo rast slovenskega naroda na vseh področjih na poti v državnost. Samo tako bodo dosledni v izpolnjevanju svoje naloge in bodo potegnili do konca ono zgodovinsko črto, katero so že dolga leta pisali v težavah in naporih, zavestno, podzavestno ali celo ne zavestno. – Bilo bi dobro, če bi sami prevzeli iniciativo v tem resnično narodno-osvobodilnem boju, pri čemer jih bo ogromna večina naroda brez dvoma podprla. Zaželeno je, da to v bližnji bodočnosti pokažejo tudi z dejanji.

23 … in naloga mlajše

Napredna generacija pa naj ne čaka na posebne direktive »od zgoraj«, ampak naj po svojih možnostih že začne delovati v konkretnih prilikah, ki jih je mnogo. Skupno in laže bomo oblikovali narodno bodočnost po sodobnih idealih, če bo pomoč »od zgoraj« prišla, in jo radi sprejeli, če bo le dejanska in iskrena.

24 Zavedajmo se cilja

Nujno je, da se našega cilja vedno jasneje zavedamo, da zmeraj globlje čutimo svojo zgodovinsko dolžnost do naroda. Vsakdo naj se potrudi razmišljati in govoriti o tem, ne glede na svojo splošno politično usmerjenost. Cilj je skupen: narodno-državna samostojnost in neodvisnost.

25 Povezujemo se in ne bojmo se težav

Povezujmo se med seboj in ne pozabimo teh, ki želijo v svojem sebičnem interesu, da kot narod izginemo, preden bi prišli do svoje zrele podobe. Uporabljali bodo vsa sredstva, da bi nas delili in razdeljene ter nemočne še nadalje izrabljali in slabili. Tudi med Slovenci se najdejo nasprotniki slovenske neodvisnosti, vendar malo jih je. Posamezniki ne morejo preprečiti smeri razvoja celotnega naroda.

26 Odgovornost slovenskega komunista

Naši komunisti, ki imajo danes zaradi svojih položajev največ možnosti dela za narodni blagor, so po večini zavedni Slovenci. Dobro je, da se tega zavedajo tudi tisti, ki se zaradi svojega drugačnega ideološkega prepričanja z njimi ne strinjajo. Komunisti imajo seveda prav zaradi svojega vodilnega mesta večjo odgovornost za čim uspešnejše napredovanje do narodnega cilja in se tako od njih tudi več pričakuje.

27 Odgovornost slehernega Slovenca

Od vseh vrst strokovnjakov, politikov, ekonomistov, zgodovinarjev, filozofov, delavcev, kakor tudi od mladine, ki ima v tem gibanju, saj gre za njeno bodočnost, še posebej odgovorno vlogo, se pričakuje, da to narodno idejo strokovno poglabljajo, se med seboj organizirajo in sproti odgovarjajo na ugovore, ki bodo prišli od nasprotnikov naše samostojnosti, tako od tistih od zunaj kakor od onih v domovini, ter da sproti rešujejo probleme, ki jih bo rodil čas v gibanju samem. Naš skupni cilj bo zadobival tako vedno širše in močnejše temelje.

28 Svet nas mora spoznati

Od časa do časa bo treba tiskati različne razprave o naših družbenopolitičnih in gospodarskih proble-

mih tudi v tujih jezikih. Svet mora začutiti, da je slovenski narod nekaj živega, kakor je zapel Karel Destovnik Kajuh med fašistično okupacijo: »Tako pa še živimo, zdahnili bi, da ne trpimo – z uporno, dvignjeno glavo!«

29 Po dejanjih in žrtvah do cilja

Iz gibanja samega se bo tudi izkazalo, katera je najprimernejša pot za dosego skupnega cilja, katere so dejanske prepreke za njegovo uresničitev, kakšna dejanja bomo morali tvegati, da uresničimo svoje želje. Naš narod noče krvi, dosti je je že prelil. V miru želi doseči zrelost, ki mu pripada kot sveta zgodovinska pravica in tudi dolžnost. Dobro se zaveda besed svojega največjega pesnika: »Manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužni dnovi!« Ne smemo pozabiti, da vsaj doslej v zgodovini človeštva še nobenemu narodu ni bila njegova samostojnost in neodvisnost kar tako darovana! Vsakdo si jo je moral zaslužiti z dejanji in veliko požrtvovalnostjo. Zato moramo biti tudi mi na to pripravljeni. Dovolj je spanja! Svet nam bo priznal naše napore, če bomo pokazali, da smo tega vredni. Poleg želj in besed so potrebna predvsem dejanja.

30 Prišel je čas

Prišel je čas, da naš narod doseže novo sintezo svojega zgodovinskega razvoja k zrelosti. Slovenska narodna zgodovina je v svojem razvoju *že* prišla tako daleč, da če *res* hočemo, svojo samostojnost in neodvisnost prej ali slej lahko dosežemo. Hoteli pa jo bomo in jo že hočemo, ker spoznavamo, da je to naša zgodovinska dolžnost in nujnost do naroda, človeštva in sebe.

*

V boju za polnopravno osebnost našega naroda v družbi z drugimi, za dosego svobodne in neodvisne domovine, za pravice, ki nam zgodovinsko pripadajo, je upanje na lepšo in srečno bodočnost našega naroda in drugih narodov.

»Srce se nikoli ne moti«

Pogovor s pravnico in književnico Milico Sturm

Kako ste doživljali zgodnji čas svojega življenja?
Dovolite, da vam na začetku predstavim utrinek iz svojih spominov na zgodnje otroštvo, ki sem mu posvetila svojo prvo knjigo. Rodila sem se jeseni. Ime sem dobila po svoji mami Milici Ljudmili. Kasneje so mi pripovedovali, da sem bila ob rojstvu tako majhna in drobna, da je velikost moje glavice spominjala komaj na srednje veliko zajemalko za juho. Že zgodaj sem se začela zavedati sveta okrog sebe in ga radovedno opazovati. Kmalu sem ugotovila, da stanujemo v prijazni večnadstropni hiši, ki je skupaj z drugimi obdajala skoraj zaprt prostor. V njem je vsaka hiša imela svoje dvorišče in vrt. Vsi ti vrtovi so se v sredini med hišami zlivali v en sam velik vrt. Če si spomladi pogledal nanj, si bil priča enkratni mojstrovini narave. Na njem je vse zelenelo in cvetelo. Bile so jablane, češnje, hruške, divji kostanji, pa tudi kakšna marelica se je našla vmes. Prav poseben čar so mu dajale rdeče, rumene, bele in roza vrtnice, ki so kot goste pisane preproge visele s številnih ograj. Tudi mi smo imeli del takega vrta. Vsako leto znova sem se veselila teh zgodnjih spomladanskih opravil. Takrat smo najprej počistili vsak na svojem, kar je tam ostalo od prejšnje letine ali zgnilo pod snegom. Vse to smo pograbili na velik kup in ga zažgali. Plamen je veselo hušknil v zrak. Očarani smo opazovali bogat škrlatno rdeče-modro-rumen plamen, dokler se ni začel spreminjati v dim. Močno je zadišalo po suhi travi in dračju. Ni ga bilo lepšega vonja zame od tistega, ki se je širil hkrati z mlečno-srebrno meglico iz pojenjajočega ognja. Še danes obstanem, če kje spomladi na vrtovih kurijo zbrano dračje. Takrat s hvaležno ganjenostjo vdihnem tisti meni tako domači in ljubi vonj, ki me spominja na pomlad, na nekdanje življenje, na dom.

Koliko časa se že ukvarjate s pisanjem in kaj vas je privedlo do odločitve, da svoje umetniško ustvarjanje predstavite javnosti?
S pisanjem se ukvarjam že dobrih trinajst let. V tem času je nastalo kar nekaj pesmi, pravljic in druge proze. Nisem človek, ki bi svoj notranji svet zazidal in ga previdno čuval samo zase. Prej ali slej bi v njem zmanjkalo zraka. Tako odločitev, da ga odprem ljudem, ni bila težka.

Kakšni spomini vas vežejo na prve korake vzpona na parnas?
Na prve korake literarnega ustvarjanja me veže podoživljanje davnih spominov. In v začetku je bila, kljub vojni vihri, radost otroštva. Nato bolečina spoznanja, da zna biti svoboda zelo nevarna tovarišica, saj meni nič, tebi nič zapre očeta. In končno, nepopisna sreča, da se je oče vrnil iz zapora živ, da nam ni bilo treba ničesar vzeti, ker nismo ničesar imeli, čeprav smo bili v resnici zelo bogati. Imeli smo drug drugega.

Kdo je najbolj vplival na vašo umetniško, pesniško - pisateljsko pot? Imate kakega vzornika, ki ga občudujete in skušate posnemati?
Morda je na mojo umetniško pot, pesniško vsekakor, odločilno vplivalo čustvo neminljivega hrepenenja. Neomajno zaupam, da ga je srcu človekovemu zapustil Stvarnik kot praspomin na izgubljeni raj. Med številnimi genialnimi ustvarjalci me globoko gane Goethe s *Faustom* – utrujenim starcem, ki zastavi svojo dušo za mladost, da bi mu bilo tako še enkrat dano doživeti božanski trenutek, ko se čas ustavi. Povsem me prepriča tudi Dostojevski, ki je prvi najgloblje pogledal v labirint človeške duše, polne nasprotij, pogosto spačene ali celo bolne in mu vsa moderna znanost še do danes ni mogla oporekati.

Ste bili zadovoljni z objavo prvenca, ocenami kritikov, odzivom bralcev ?
Moj prvenec, *Ena in ena ni vedno dve*, je 1997. leta izšel pri založbi Družina. V spremni besedi me je akad. Tone Pavček zelo pohvalil. Ocene kritikov so bile vzpodbudne. Bralci pa prevzeti, navdušeni, ganjeni, saj so se mnogi spomnili doživetij svoje mladosti. Čeprav je bil honorar primeren, zaradi veselja, da je knjiga izšla, o njem nisem dosti razmišljala.

Je bilo urednika tedaj težko prepričati za objavo in se prebiti iz anonimnosti? Ste pri tem morda delili usodo z legendarnimi avtorji, ki so se šele po večkratnih zavrnitvah povzpeli med zvezde?
Nestrpno sem čakala odločitev urednika. Rokopis je bil sprejet. Končno se mi je nasmehnila sreča. Tega ni moč pozabiti.

V katerih medijih najraje objavljate? Imate v svojem predalu še veliko neobjavljenih stvaritev?
Sodelujem z Radiom Slovenija, največ v oddajah Arsa, III. programa, pa tudi v oddajah Pravljica za lahko noč in Literarni nokturno, v mariborskem Večeru s humoresko v nadaljevanjih, včasih v Družini, na TV Slovenija v oddaji Obzorja duha … Med revijalnim tiskom sta »moja« Tretji dan in predvsem Zvon. Z Mohorjevo družbo sodelujem zadnjih pet let. Dve moji pesmi, *Omen* in *Med griči vinogradi* iz zbirke *Vražje sonatine* so navdihnile profesorja Igorja Deklevo, da ju je uglasbil. Včasih me povabijo na kak literarni večer. Povsod z veseljem predstavim svoje delo. Posebno so mi pri srcu literarni večeri v Trubarjevem antikvariatu, ki ga s posebno vnemo in ljubeznijo vodi Stanka Golob. Neposreden stik s poslušalci mi je najbližji. Takrat vedno občutim valovanje pozitivne energije v obeh smereh. Na knjižne police je našlo pot sedem zbirk poezij, pet pravljic, spomini na otroške dni in satirični roman *Devet kož*.

So za umetnika pomembnejši genialnost, trdo delo, domišljija, sreča ... ali kaj petega? Se strinjate z Einsteinovo ugotovitvijo, da je domišljija pomembnejša od znanja?
Na parnasu ne pihljajo samo blage sapice. Od časa do časa zagospodarijo nad njim ostri vetrovi, ki so zmožni zasolziti oči. Razume se, da sta nadarjenost in bogata domišljija ustvarjalcu v veliko oporo toda brez trdega dela uspeha ni. Na srečo pa se tudi ni kaj dosti zanašati, saj vsi vemo, kako opoteča je. Se pa vsekakor strinjam z Einsteinovo trditvijo o izjemni pomembnosti domišljije. Zame je ustvarjalnost, ki temelji predvsem na znanju, kot hrana brez soli.

V kolikšni meri je po vaši oceni uspeh ustvarjalcev odvisen od tega, ali je človeku dano biti v pravem trenutku na pravem mestu in v pravi družbi?
Seveda je ustvarjalcu mnogo laže, če je s svojo kreacijo v pravem trenutku na pravem mestu in v pravi družbi. Vendar to drži samo deloma. Resnična kvaliteta se prej ali slej prebije na svetlo.

Vsaka pomembna odločitev v življenju prinaša spremembe in je povezana z odgovornostjo. Ste kdaj obžalovali, da ste prijeli za pero in se podali v umetniške vode?
Niti za trenutek. Človek ima ob tem možnost spoznati mavrico najrazličnejših občutij – od razočaranja do radosti, ki jo po solzah še bolj intenzivno doživlja. Prepričana sem, da takšna izkušnja za ustvarjalca ni samo dragocena, temveč nujna.

Vrednote, ki jih pridobimo skozi preizkušnje, so naš zaklad. Kako je z vrednotami v Sloveniji? Se po vaši oceni slovenska družba spoprijema s krizo vrednot?
Nobenega dvoma ni, da umetnik z vrednotami, ki jih vsebujejo njegova dela, oplaja tako posameznika kot družino in družbo. Vrednote, ki jih pridobimo skozi preizkušnje, so tudi najboljši vzgojitelji. Kadar smo notranje dovolj močni in ne vržemo puške v koruzo, kot pravi ljudski rek, so podane vse možnosti, da rastemo in se razvijamo v zrele in odgovorne osebnosti. Slovenija s trdnimi vrednotami ta čas ni najbolje opremljena. Samo človek lahko pomaga človeku. Tega pristnega medsebojnega stika pa vse bolj zmanjkuje. Žal so tako interesi kot večina porabljenega časa usmerjeni v pridobivanje denarja, pehanje za vplivom in užitkom. Služenje tem karikaturam trajnih človekovih vrednot ni brez tveganja. Prej ali slej začenjajo v glavah spočenjati vprašanje smisla. To pa je že druga zgodba.

Dane Zajc je poudarjal, da pesniku v življenju ni postlano z rožicami. Vam pisanje pomaga obvladovati zahtevne življenjske preizkušnje in celiti rane, ki jih povzročajo? Občutite svoje umetniško poslanstvo kot blagoslov ali kot breme?
Da, Dane Zajc je že vedel. Pesniku življenje res ni postlano z rožicami. Orator fit, poeta nascitur - govornik postaneš, pesnik se rodiš, je trdil že Cicero. V usodnem trenutku je v pesništvo poklican, lahko bi rekli, duhovno vzpodbujen. Svojega poklica se ne more naučiti. Svoji poklicanosti se ne more odreči, čeprav mora pogosto pluti proti vsem viharjem. To je dar. Vendar ga ne more zadržati zase. Neustavljiva sila mu ukazuje, da ga podarja drugim. Ker je pesnikovo srce tako polno, ga Stvarnik v svojem usmiljenju ni neprodušno zaprl. Podaril mu je ključ, da ga pesnik lahko odpre, kadar se v njem nabere preveč bolečine in trpljenja ali polna mera navdušenja in radosti. Takrat se rodi pesem. Zapusti ga in odplava drugim dušam naproti. To je milost.

Zakaj pišete in kaj želite s svojimi pesmimi, pravljicami in zgodbami sporočiti javnosti? Raje pišete za otroke in mladino ali za odrasle?
Pišem, ker me duša nagovarja, naj sebe in ljudi prepričujem, da je življenje pestro, zanimivo, lepo in da ga je vredno živeti. Za dežjem namreč vedno posije sonce in tudi nobena noč ni tako temna, da je prej ali slej ne bi razsvetlila kaka zvezdica. Predvsem

pa je vse lažje, če ostaneš povezan z ljudmi in občutljiv za stisko bližnjega. Kadar pišem, ne mislim na publiko. Kar zgodi se, da napišem pravljico, kaj za odrasle ali pesem.

Je pisanje za vas resno delo, posel, hobi, zabava ali morda celo užitek? Vas ustvarjanje navdaja z navdušenjem in veseljem, ali pa vam morda predstavlja predvsem vir napora in stresa?
Pisanje je zame resno delo, včasih tudi užitek, nikakor ne vir napora. Kadar kaj dodobra izpilim in mislim, da ni več kaj dodati ali odvzeti, občutim sproščenost in zadovoljstvo.

Od kod dobivate navdih za pisanje? Kje črpate tematiko za svoja umetniška dela? Se radi ukvarjate z aktualno tematiko, ali pa izzive raje iščete v zgodovini, religiji in mitologiji?
Navdih za pisanje mi dajeta skrivnostnost ljubezni in usode, deloma tudi narava. Vse skrivnostno me namreč neubranljivo privlači, posebno religija. Zlasti s slednjo je tako kot včasih z ljubeznijo – ves razum je proti, vsa duša je za. Rada se poglobim tudi v kakšno delo z zgodovinsko tematiko. Obdobje helenistične in starorimske kulture me vedno znova očara. Čeprav uživam v pravljični domišljiji, se lahko hitro spet spustim na trdna tla in redno spremljam, kar se v svetu dogaja. Vedno znova me zaboli, ko vidim, koliko trpljenja povzročajo ljudem naravne katastrofe, vojaški spopadi in brezupna revščina.

Pišete redno, vsak dan, načrtno in disciplinirano, pri svoji pisalni mizi, ali pa se prepuščate navdihu in ustvarjate ad hoc, ob vsakem času, na vseh možnih lokacijah? Ste bolj ustvarjalni v družbi, ali pa vaše najboljše stvaritve nastajajo v samoti in tišini?
Pišem v delovni sobi, za pisalno mizo, vendar ne prav vsak dan. Na mizici poleg zre vame pet parov medvedjih oči, ki s svojo prijazno mehkobo blažijo samotno tišino. Spominjajo me na rano mladost. Takrat so njihovi trije predhodniki omilili marsikatero mojo otroško stisko.

Seveda tudi trenutnega navdiha ne zanemarim. Kamorkoli grem vedno imam pri sebi pero in papir. Ob vikendih pa si vedno vzamem čas zase in za družino. Takrat so na vrsti domača kosila in druga opravila, sprehodi v naravo in druženje s prijatelji.

Kako na vaše ustvarjanje gledajo vaši najbližji? Vas razumejo in podpirajo, spodbujajo in cenijo? Se lahko vedno in povsod zanesete nanje, podobno kot oni lahko vedno računajo na vas?
Razumejo me in vzpodbujajo. Veselijo se mojih uspehov in me podpirajo. Verjetno jih pri tem utrjuje poleg pesniškega tudi drug nezanemarljiv del moje narave, ki kljub ustvarjalnim pospeškom ne more pisati v neredu. Tako je vedno vse, kar je treba, postorjeno.

Vas čustveni introspektivni monolog in spoznanje, da poet v rime pogosto kuje »nagovore brez odmeva«, navdajata s pogumom in spodbujata k bravurozni ustvarjalnosti, ali pa vas morda napolnjujeta z negotovostjo in bolečino? Vas kdaj zamika, da bi se iz osebnoizpovednih podali v okoljske, socialne, politične ... vode?
Pri pisanju, zlasti poezije, brez poglabljanja v lastno notranjost ne gre. Dokopati se moraš do svojega resničnega čutenja, brez spogledovanja z zunanjim svetom, da bi za vsako ceno ugajal. Strinjam se, da je tisto, kar usodno zaznamuje posameznika, pogosto brez odmeva, vendar samo na videz. V srcu samem odmev ostaja. Prav tam je najglasnejši. Vzpodbujata in krepita ga hrepenenje in upanje. Položiti moraš glavo na tnalo. Nagrada za takšno drznost je rast nadaljnje ustvarjalnosti. Vergil je lepo povedal – audaces fortuna iuvat - sreča pomaga drznim. To zagotovo drži. Če bi se navdihu kdaj zamerila, bi najraje zaplula v socialne vode. V političnih sem v času nastajanja samostojne slovenske države kot prva predsednica Slovenske ženske zveze pri SKD že delovala. V knjižici *Ženska v političnem življenju* sem predstavila program in delovanje naše zveze, priključila Slovensko žensko zvezo v Evropsko žensko zvezo, dala odločilno pobudo in dosegla, da je na prvi slovenski denar prišla tudi ženska podoba slikarke Ivane Kobilce. Nato sem se od aktivne politike poslovila in se posvetila literarnemu ustvarjanju.

Verjamete, da je pero učinkovito orodje in orožje - močnejše in nevarnejše od meča?
Popolnoma, sicer ne bi bilo toliko svobodomiselnih pisateljev, pesnikov, dramatikov, novinarjev preganjanih, mučenih, zaprtih in likvidiranih v deželah, kjer so vladali, ali so še danes na oblasti diktatorski režimi.

Prisegate na klasiko in ostajate zvesti pisanju na roko – uporabljate svinčnik in papir, ali pa vam je morda ljubše ustvarjanje pred računalnikom?
Prve osnutke natipkam na pisalni stroj, nato pa jih prepišem na računalnik.

Pisanje vam predstavlja drugo kariero, svojevrstno nadaljevanje in nadgradnjo osnovne poklicne dejavnosti. Sami sicer niste finančno odvisni od svojega umetniškega ustvarjanja, pa vendar; ocenjujete, da je v Sloveniji mogoče dostojno živeti ali vsaj preživeti s pisanjem?

Nedavno je bila v Ljubljani okrogla miza Društva slovenskih pisateljev z naslovom »Živeti kot avtor danes v Sloveniji«. Ugotovljeno je bilo, da je položaj naših avtorjev marsikdaj ponižujoč, neredko brezupen, saj se od pisanja samega ne da preživeti. Literarni ustvarjalci odločilno vplivamo na ohranjanje, vzpodbujanje in krepitev narodove identitete. Za Slovence je naše kulturno delo življenjskega pomena. Skrajni čas je, da se tega zavedo vse pristojne inštitucije. V celoti podpiram zahtevo, da je treba za pošteno vrednotenje tega dela čim prej zagotoviti potrebna sredstva.

Boste ostali zvesti pisanju, ali pa vas morda mikajo še drugi umetniški izzivi? Bi se poskusili preizkusiti kot ilustratorka? V sorodu ste s slikarjem Nikolajem Omerso, ki je tudi avtor vašega portreta iz otroštva – Deklica v modrem. *Vaš soprog, dr. Lovro Šturm, jo je predstavil javnosti v svojem intervjuju na TV Slovenija).Upodabljajoča umetnost je pisana na kožo vaši hčerki Bredi, ki se je izkazala z ilustracijami vaše knjige* Kralj Niko Tin in njegovo kraljestvo. *Skupaj sta pripravili izdajo poetične pravljice Skrivnost sobane številka devet.*
Vsak cilj zahteva celega človeka, če ga naj doseže ali se mu približa. Zato bom ostala kar pri pisanju. Pri tej maši duha se najbolje počutim. Kdaj pa kdaj naslikam kak akvarelček, vendar bolj zase kot za na svetlo. Stric Nikolaj Omersa ni bil moj pravi stric. Bil je brat moža mamine sestre. Ta mojster vedrega čopiča je uporabil številne trike, da me je živahno triletno deklico obdržal na stolčku za poziranje, dokler portreta ni dokončal.

Na kaj ste posebej pozorni pri izbiri založbe, kateri zaupate svoj rokopis? Spremljate nastanek knjige do konca ali to raje prepustite založniku?
Z založniki dobro sodelujem. Doslej me je sreča še kar spremljala. Kadar se mi izneveri, se za vsako svoje dete borim, dokler ne zagleda luči sveta. Za lektorja običajno poskrbi založba, za likovno podobo pa hčerka Breda.

V jubilejnem Trubarjevem letu ste postali redna, aktivna članica Društva slovenskih pisateljev. Imate to predvsem za čast in priznanje, ali pa vam predstavlja tudi dodatno odgovornost in odpira nove možnosti?
Članstvo v Društvu slovenskih pisateljev štejem kot veliko čast in priznanje za moje dosedanje ustvarjanje. Zavedam se, da poleg druženja, izmenjave mnenj in nastopov z novimi kolegi pomeni članstvo tudi trdno zavezo za nadaljnje delo.

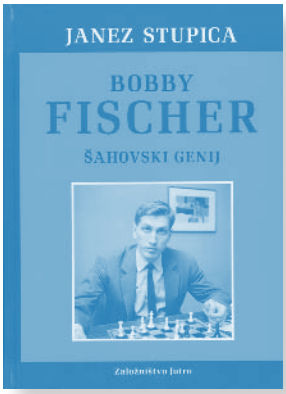
Kaj vam pomenita diskretnost in zasebnost? Vam medijska pozornost prija?
Seveda mi zasebnost veliko pomeni. Malo me mediji že spremljajo in poznajo, vendar še zdaleč ne toliko, da ne bi mogla preživeti. Ljudi imam rada, zato se z veseljem pogovorim z vsakim, ki se mi dobronamerno približa.

Česa se najbolj veselite, česa se bojite in kaj vas najbolj skrbi oziroma vznemirja?
Nadvse sem vesela svojega moža Lovra in hčerke Brede. Ob sprejemu v Društvo slovenskih pisateljev so me najbolj razveselile besede: »Prav iskreno ti čestitam in sem vesel. To tudi zaslužiš in sem prepričan, da ti bo dalo novega zagona pri ustvarjanju.«
Že vse predolgo trajajoča nestabilnosti na Bližnjem in Srednjem vzhodu ter plemenitenje urana za vojaške namene mi vzbujajo tesnobo. Vznemirjajo me tudi napovedujoče se podnebne spremembe s številnimi neznankami. Premalo se zavedamo, da imamo vsi eno samo in edino mater Zemljo.

Kaj za vas predstavlja največje razkošje, ki si ga danes lahko privoščite in kaj bi si privoščili, če bi imeli na voljo vse, kar vam srce poželi?
Največje razkošje je, da mi zdravje zaenkrat še dobro služi, da imam prijazen dom, da lahko v miru pišem in z zaupanjem zrem v jutrišnji dan. Ko bi bilo mogoče, da bi imela na voljo vse, kar si srce poželi, bi izbrala čarobno paličico. Z njo bi se dotaknila src, bolnih od sovraštva. Zamenjala bi ga z ljubeznijo. Potem bi si morda svet spet povrnil izgubljeni raj.

Nam za konec lahko zaupate še svoje ključne cilje in načrte za prihodnost?
Pred časom sem se lotila pisanja obširnejšega teksta, pilim novo zbirko poezij, poraja se tudi zamisel prihodnje pravljice za najmlajše.

Pogovarjala se je **Nina Mazi**

Janez Stupica: BOBBY FISCHER – ŠAHOVSKI GENIJ

Založništvo Jutro, Ljubljana, 2008

Pri nas so izvirni natisi šahovskih knjig tako redki, da delo domačega avtorja velja kar za izjemno. Po *Aljehinu*, ki ga je z uspehom podal Janez Stupica, je zdaj pred nami njegov Bobby Fischer – šahovski genij. V stoletni plejadi šahovskih velikanov ostaja Robert Fischer posebna, izjemna osebnost v več pogledih. Kot samosvoja oseba, zaprisežena privržena šahovski umetnosti, in kot človek trdnega, tudi trmastega značaja. Njegova šahovska aktivnost, navzočnost, se ne more meriti po letih in desetletjih z Laskerjem ali Aljehinom, toda šahovsko igro je zaznamoval v toliki meri, da je ne samo nepogrešljiv, ampak tudi izjemno navzoč z idejami, ki jih je imel, razglašal, skušal uresničiti; da ne govorim o partijah, ki so same po sebe trajna vrednota starodavne igre in prakse.

Mojster Janez Stupica je knjigo o Bobbyju Fischerju zasnoval podobno kot prej *Aljehina*. Kronološko je sledil življenjski poti in ob tem šahovskim nastopom, dosežkom, vzporedno pa je vključeval 100 Fischerjevih partij. Drugače od drugih piscev je znal nevsiljivo vključiti življenjske dogodke in doživetja, ki so zaznamovali Fischerjevo osebnost, značaj, pa seveda šahovsko držo. Tudi o Fischerjevih partnerjih pri partijah je povedal, kar je bilo potrebno, zanimivo. Pisec je sledil Fischerjevi poti od prvih korakov na ameriškem mladinskem prvenstvu leta 1956 pa do zadnjega dvoboja s Spasskim na Sv. Štefanu 1992. leta, ker se je praktično bolj ali manj končala Fischerjeva šahovska pot. Žal pa je od stotih partij kar 43 partij brez komentarja. Pri slednjih je Janez Stupica izpustil vprašaje, klicaje, ki jih je v knjigi o Aljehinu upošteval, četudi brez navedbe ustrezne poteze v oklepaju. Komentirane partije pa imajo dovolj poglobljeno razlago, včasih z zgodovinskim ozadjem ali z vzporednico iz sodobne prakse. Izbira partij je avtorska, zanesljiva, od večine ključnih s turnirjev, iz dvobojev, do nekaterih manj znanih, a ilustrativnih. Skoraj vse partije so zmagovite za Fischerja, čeprav ne bi bilo narobe, ko bi izjemoma vključil kako partijo več z remijem, ki ima posebno vrednost. Celotna knjiga ima 29 poglavij in epilog. Janeza Stupico odlikuje smisel za jedrnato kronologijo z duhovitimi opažanji, ki jih vedno dopolni z ustreznim pregovorom, citatom, kar oživlja osebo in situacijo. Prav je, da je na koncu omenil Fischerjevo težnjo po reformi šaha, v kateri se zoperstavlja računalniško prevzetemu znanju in skupinskim analizam.

Kratek Predgovor h knjigi o Bobbyju Fischerju je napisal Matija Lorenz. Knjiga ima obilo fotografij in karikatur, založniška dolžnost bi bila, da bi s sedanjo tehnologijo izboljšali blede fotografije. Glavno pa je, da smo dobili zelo berljivo noviteto, primerljivo z drugimi avtorji. Stupica je Roberta Fischerja kot izjemnega človeka in šahovskega genija približal z literarnim pridihom.

Igor Gedrih

Andrej Blatnik: SPREMENI ME

Litera, Maribor 2008. Zbirka Piramida

Borutov razlog odločitve na začetku romana, da zapusti profesorsko mesto na fakulteti, ki v bralčevem zaključnem flashbacku nazorno izriše njegovo kasnejšo profesionalno in življenjsko usodo, njemu takrat še neznano, skriva glavno temo romana. Ta se pravzaprav prične z Borutovo odločitvijo, da zapusti ženo, kar je seveda dolgo pripravljano dejanje, ki se razen blokiranih računov kaže predvsem v finančni zalogi, ki naj bi zadostovala za dve leti, glede na Borutov slog, dokaj udobnega življenja. No, kasneje se, če ne gre za kak bralčevemu očesu neviden suspenz ali nemara avtorjev majhen spodrsljaj - ali pa celo za svojevrsten interpretativni namig? - izkaže, da ta finančna zaloga zadošča zgolj za kakšen teden ali dva. Borut se kmalu odloči, da se vrne k ženi in otrokoma, četudi - ali pa prav zato -, ker se zaveda, da odslej nikoli več ne bo, kot je bilo.

V ta predvidljivi sentimentalni okvir je postavljena druga, globlja zgodba romana. Seveda so razlogi Borutove odtujitve Moniki, ali narobe, dovolj jasno nanizani in začinjeni z dobršno mero ustrezne patetike, pri čemer tako zelo nič ne sežejo izza običajnih okvirjev, da je že kar zadušljivo. A ključni razlog Borutovega odhoda se skriva nekje drugje: za smetiščnimi kantami pred njunim blokom, tam, kjer se je povsem po pravilih brezdomstva ugnezdil brezdomec, ki s svojo vednostjo predstavlja pomemben lik romana. Kot se izkaže ob koncu, je namreč zapustil isto firmo, ki je Borutu zaradi njegove izjemne oglaševalske žilice prinašala zavidljive družbene in finančne uspehe. Brezdomec je namreč avtor sistema Sinteze, ki kmalu grozljivo preraste svoje dizajnerje in upravljalce, da nekateri med njimi izstopijo - in se pri tem samokaznujejo -, še preden bi se milijonski potrošniki pričeli zavedati njene goltajoče vsebine.

Mesto oglaševalca v Sintezi je zapustil iz podobnih razlogov, zaradi katerih je Borut zapustil mesto profesorja, ko je spoznal, da študentov ne more več obvladovati z znanjem. To je namreč postajalo v primerjavi z njihovim finančnim zaledjem in tehnološko emancipiranostjo vedno bolj nepomembno, ker je sodobni čas omogočil študentom takorekoč popoln nadzor nad lastnim izobraževanjem, kar pomeni, da je šolski sistem prerasel lastne »dizajnerje.« Se pravi, da je na poti, ko naj bi se sesul sam vase. To je veriga, v kateri je vsakdo v navidezno zaščiteni vlogi ne le žrtev potrošniškega žrtja, ampak tudi nenehno izpostavljen ugonobitvi. To nazorno kaže prizor Monike v nakupovalni gneči v trenutku, ko ji za kratek čas izpred oči izgineta otroka.

Stereotipni ljubezenski zgodbi ne prizanese niti Monikin skok v posteljo s prvim mimovratidočim, recimo dostavljalcem sintetične hrane. Pred njo je Borut, kako pomenljivo, na vse kriplje skušal obvarovati svoja otroka - pravzaprav ju je skušal obvarovati pred prihodnostjo, ki ji drvita naproti. Zgodba razkriva prepoznaven vzorec bežanja posameznika od sebe samega, od svoje ujetosti v sodobni čas. Beži Borut, beži Monika, beži njen naključni ljubimec za eno noč Vladi-

mir, celo brezdomec je za kantami, ker je zbežal od sebe. Le otroka sta zmeraj tu in zdaj – edino, kar Boruta povsem ne odlepi od tal, Moniko pa v njenem (ne)zavedajočem se begu obupno mede.

To je na gosto izpisana pripoved z navidezno statičnostjo oseb, ki bralca sili v neobičajno podrobno, potrpežljivo branje, in je po drobnih namigih (lahko) postavljena v Ljubljano. Vendar ni z izrisom postopnega propada družbenih vrednot, ki se vselej zažira tudi v posameznikovo intimnost, prav nič pretirana slika našega časa.

Samoironizirajoči medbesedilni postopki svoj izvor neprikrito oznanjajo v uvodnih, ah, kako pozorno, zahvalah, drobni, na pogled nepomembni tematski utrinki pa pripoved dodatno plastijo. Takšna je na primer vloga odpirača za steklenice, ki ga je Monika dobila v dar po prvi skupni noči z Borutom in ga po njegovem odhodu malomarno »odvrgla« brezdomcu pred blokom. To je v stilu briljantnega ruskega dramatika Antona Pavloviča Čehova, ki je v razpravi o učinkoviti gradnji drame nekoč zapisal, da mora pištola, ki visi na zidu v prvem dejanju, ustreliti v zadnjem. Tako je prav tisti odpirač, ki po spletu dogodkov ponovno pristane v Borutovih rokah, uničil sistem Sinteze. Zgolj domiseln dramaturški prijem ali še eden izmed dokazov, da, kot nam sporoča elegantna preduvodna stran romana, ni nič naključnega in nenamernega?

Četudi posameznikovo ciklično ujetost vase na stilistični ravni podčrtuje dosleden prenos zadnje misli poglavja v začetek naslednjega, je zaključek romana kljub navidezni brezizhodnosti vendarle optimističen.

Jasna Vombek

Umberto Eco: ZGODOVINA GRDEGA

Modrijan, Ljubljana, 2008

Po vsem svetu priznani semiolog, medievalist, profesor in genialni pisatelj Umberto Eco (Alessandria, 1932) je še bolj kot s številnimi znanstvenimi deli (*Odprto delo, Odsotna struktura, Semiotika in filozofija jezika, Meje interpretacije, Šest sprehodov skozi pripovedne gozdove* idr.) znan s svojimi literarnimi mojstrovinami, s katerimi je od leta 1980 vpisan v sam vrh svetovnega literarnega parnasa. To mesto je pred skoraj tremi desetletji zasedel z znamenitim romanom *Ime rože*, znanim po prav tako uspešni ekranizaciji, ki so mu sledili *Foucaultovo nihalo* (1988), *Otok prejšnjega dne* (1994), *Baudolino* (2000), *Skrivnostni plamen kraljice Loane* (2004) in drugi. Slovenski prevodi naštetih del so – razen *Imena rože*, ki je prevod doživel štiri leta po izvirni izdaji –, pričeli izhajati od leta 2003 naprej. Razen številnih literarnih nagrad je Umberto Eco prejel več kot 20 častnih doktoratov, med njimi tudi častni doktorat ljubljanske univerze leta 2007, ko je predaval v Ljubljani.

V zadnjem času je založba Modrijan poskrbela še za prevoda dveh izjemnih del, *Zgodovino lepote*, ki jo je Eco objavil leta 2004 (slovenska izdaja je že nekaj časa razprodana), in Zgodovino grdega, v izvirniku izšlo leta 2007. To sta enciklopedični deli ogromnih razsežnosti, kjer lepo in grdo ves čas hodita vštric, iščeta čim popolnejša (se pravi čim radikalnejša) nasprotja in pri tem zapadata v osupljive estetske domislice, med katerimi hudo prednjačijo naši predniki. Deli namreč zajemata skoraj tritisočletno obdobje geneze estetskega, pri čemer se na tem mestu opiram na ohlapno tradicionalno misel, ki jo je leta 1853 v svoji znameniti Estetiki grdega povzel Karl Rosenkranz, da je grdo nasprotje lepega, nekakšna potencialna napaka, ki jo lepo nosi znotraj sebe, zaradi česar se mora sleherna estetika kot veda o lepem spoprijeti tudi s konceptom grdote. V tem smislu je Ecovo Zgodovino grdega mogoče razumeti kot nadaljevanje, ali bolje, izpopolnitev njegove tri leta poprej izdane Zgodovine lepote.

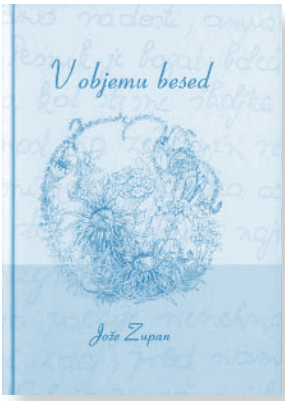
Četudi tritisočletni razvoj estetskega kaže, da je pojem lepega, še bolj pa pojem grdega relativen, da v mnogočem sledi razvoju umetnosti svoje dobe ter da sta lepo in grdo marsikdaj bliže, kot je videti na prvi pogled – v konceptu grozljivega se na primer celo stikata –, nedvomno imamo predstave o tem, kdaj je kaj lepo in kdaj grdo. Različne pojavne oblike slednjega pa so skozi stoletja raznovrstnejše in bolj nepričakovane, kot si običajno mislimo. Izbrani literarni odlomki in pestro slikovno gradivo v knjigi nas, pospremljani z vsakokratnimi opisi zgodovinskih dob in njihovega odraza v umetnosti ter njenega razumevanja, vodijo od klasične Grčije do danes. Ob tem avtor razločuje tri različne pojave: grdo po sebi, formalno grdoto in umetniško grdo, pri čemer opozarja na dejstvo, da je o tem, kaj je v posamezni kulturi veljalo za grdo prvih dveh tipov, praviloma mogoče sklepati le na podlagi pričevanj tretjega tipa.

Zanimivo vzporednico je v več kulturah najti ob pojmih fizično in moralno grdega. Prvo je, povedano preprosto, za sabo običajno potegnilo drugo, se pravi grd videz nekoga je bil tudi znak njegove zlobe, pregreh in nevarnosti vseh vrst. Sodobni čas to povezavo relativizira in ponekod celo obrača. Četudi je za interpretacijo točasne umetnosti potrebna ustrezna kritična distanca, je tovrstnih primerov, ki jih knjiga ne navaja, dovolj. Naslovni junak znamenitega Lynchevega filma *Človek slon* (1980), posnetega po zgodbi Josepha Merricka, trpi za redko in hudo boleznijo elefantijaza, zaradi katere je izpostavljen številnim eksploatacijam in ponižanjem. Skozi zgodbo se izkaže, da je John Merrick, kot je posebnežu ime, ne le moralno mnogo čistejši kot ljudje okrog njega, temveč se pokaže tudi kot nadvse inteligenten, izobražen, senzibilen in moder človek. Nasprotno pa je uglajeni skrivnostni odvetnik z zgovornim imenom Louis Cypher iz filma Alana Parkerja Angelovo srce (1987) v sila estetski podobi Roberta de Nira nič drugega kot sam hudič, ki Harryju Angelu na hudo perverzen način odpre vrata v pekel.

Na vprašanje, zakaj se je umetnost skozi stoletja vselej vračala k upodabljanju grdega v njegovih brezštevilnih pojavnih oblikah in raznovrstnih povezavah, je Umberto Eco ob koncu knjige odgovoril: »Naj je bil njen glas še tako šibak, nas je skušala opominjati, da je kljub optimizmu nekaterih metafizikov s tem svetom nekaj nepopravljivo, obžalovanja vredno narobe. Zato številni literarni odlomki in slike v tej knjigi vabijo k razumevanju iznakaženosti kot človeške drame.«

Knjigo je poslovenila Maja Novak, ki je poleg Mateja Krajnca, Marka Marinčiča, Barbare Šega Čeh, Aleša Učakarja in drugih prevedla tudi nekaj odlomkov iz drugih del.

Jasna Vombek

Jože Zupan: V OBJEMU BESED

Založba Karantanija, Ljubljana, 2008

Za jedrnato označitev te dvesto in več strani obsežne knjige je najbolj primerna označitev iz spremne besede, češ da delo povzema zaokroženo »pot, ki jo je Gorenjec prehodil od prvih korakov po zasneženi pokrajini k razkošju knjig na svojem iskanju lepote: ko se je naposled udomil v Šentrupertu med besedami, likovnimi pisavami, mladimi bralci in ustvarjalnimi učitelji na Dolenjskem.«

Jože Zupan je v knjigo povezal manjši del svojih razmišljanj iz zapisov, objavljenih v revijalnem tisku, iz slavnostnih nagovorov na razstavah knjižnih in likovnih del, pa tudi ob drugih slovesnostih.

Srčika vsega Zupanovega javnega delovanja je skrb za knjigo, materinščino in estetsko vzgojo v kar najširšem pomenu besede. Vse se tako zaokroža v objem besed, povedanih na udomljenem Dolenjskem, v prestolnici Ljubljani-ljubljeni in med rojaki onstran države.

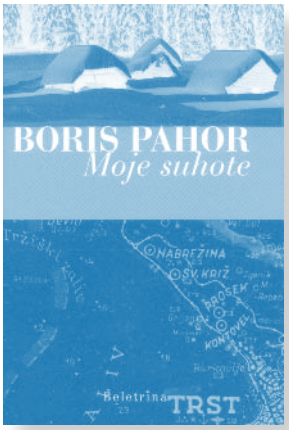
Besedovanje je strnjeno v sedem objemov, tematskih sklopov, tako da *Drobci davnega otroštva* razkrivajo avtorjeve stopinje z rodne Bohinjske Bele preko študija v poklic. V Dogajanja in odzivanja je strnil svoj pogled na kulturo jezika, na umetnost in na pedagoško delo. Življenje s knjigo je osredinjeno v dejavnostih vseslovenskega šolskega gibanja, imenovanega Bralna značka. Pomen posameznih ljudi je v knjigi dobil prostor na dvajsetih straneh pod skupnim naslovom Osebnosti, zapisane skozi življenje. Spremne besede k desetim publikacijam je avtor strnil v naslov Pot h knjigi, najrazličnejša prizadevanja za rast in razcvet in razvoj kulturnih dogajanj pa v nadnapis Sled uresničenih sanj. To, kar je Jožeta Zupana posebej oljubkovalo s Šentrupertom in okolico, pa objema naslov Pozdravljena, tudi moja dolina.

To je krogotek besed in te želijo bralcu in poslušalcu približati pomen lepote, ga utopiti vanjo, da bi začutil vse njene kapilare, prepredene po žitju leposlovja, likovnosti in glasbe. To troje pomeni Zupanu, po stroki profesorju slovenskega jezika in književnosti, enakočuten objem lepote, zaznavne preko besede, zvoka, barve; pripovedi in napeva in podobe. Med ključnimi osebnostmi knjige so dr. Pavel Lunaček, Lucijan Reščič, Peter Pavel Glavar, Pavel Golia, Vida Jeraj Hribar, Kristina Brenk, Melita Vovk, Tone Pavček, Polde Suhadolčan, Vida Brest …

Materinščina, ilustracija in knjiga, prerasla v tako imenovano Rastočo knjigo, mejijo pri Jožetu Zupanu na pravcato obsedenost duha, ki je posledično zaznamovala bližnjo mirnsko območje in se z njegovo vsestransko kulturno in pedagoško dejavnostjo razpršila po vsej Sloveniji in čez njene zelene ograde. Zavezanost kulturi in vzgoji mladega rodu za domačijskost, domoljubje in domovinsko pripadnost izpolnjujejo Zupanov dan, kamor koli že ga požene ukaz srca; zdaj med mlade bralce, zdaj na govorniški oder, zdaj pred razstavljena platna, potem med diplomante in doktorande in tudi na skrajni bivanjski rob z besedo slovesa. Iz Zupanovih zapisov ni čutiti hierarhije med preprostim čebelnjakom in vrhunsko izraznostjo besede, črte, zvoka …, ker se vedno ozira v srčiko, v vzgon ustvarjalnosti. Na to in za to nagovarja bralce in poslušalce, učence in učitelje, sodelavce in sprotne sopotnike. Na neki način, niansiran s sociološkimi potezami časa, vstaja iz objema besed sodobna oblika učitelja kot klicarja k omiki, znanju, oblikovanju, čudenju in spoštovanju vsega, kar kdor koli koristnega in dobrega opravi s svojim delom. Knjiga osvetljuje samo del Zupanovega vidnega polja, pa ji vseeno pripada oznaka *exegi monumentum* – pomnik opravljenemu delu za plemenito sobivanje različnega v skupnem.

Založba je poskrbela za dostojno grafično podobo knjige; svojo nalogo so opravili arhitekt Rupert Gole, oblikovalec Jože Pavlič in ilustrator Lucijan Reščič. Veljavno strokovno besedo je avtorju in knjigi namenil dr. Igor Saksida.

Berta Golob

Boris Pahor: MOJE SUHOTE

Študentska založba, Ljubljana, 2008

Čisto na začetku sta potrebni beseda, dve o naslovu: suhôta v nekaterih narečjih in govorih na zahodnem robu slovenskega narodnega ozemlja pomeni pokrit (suh) prostor, sobo v hiši ali v gospodarskem poslopju. Za Kraševca Karla Štreklja je to vsak prostor, ki je pod streho. Primorci, vsaj starejši, ta izraz večinoma še poznajo, drugim pa lahko vzbuja različne asociacije.

Akademiku Borisu Pahorju, ki je pred nedavnim vsega občudovanja vredno čil in prožen dočakal petindevetdesetletni jubilej, so suhote bivališča in prostori, kjer je »na suhem«, čeprav ne vedno tudi na varnem in v naklonjenih razmerah, prebil kako življenjsko obdobje. Lahko pa suhote razumemo tudi kot svojevrstne kamre spomina, saj pisatelj pod nobeno »streho« ni bil sam; z njim so bili najprej starši in sestre, svojci in sosedje, nato vrstniki pri igri in semeniški sošolci, sotrpini v vojaških in taboriščnih uniformah, somišljeniki in zoprniki vseh vrst in nazorov.

Čeprav je večji del proze Borisa Pahorja avtobiografsko-memoarsko naravnan, je tukaj hoja po nekdanjih stopinjah še bolj v ospredju. Pisatelj sledi lastnim korakom, doživetjem, ki jih je že vključeval v druge literarne okvire, nastale v različnih obdobjih vse do zdajšnjega časa, nekaterim pa je tudi posvečal manj pozornosti ali jih doslej sploh ni omenjal. Z razkrivanjem in s kronološkim povezovanjem šestinšestdesetih spominskih zapisov v faktografsko trdnejšo celoto ostaja poslej med posameznimi postajami še manj neosvetljenih lis in skritih kotov. Večinoma neprostovoljne selitve iz suhote v suhoto, iz polkleti na podstrešja, skozi šotore, hotele, ječe, barake, bolnišnice, kajže in palače, so svojevrstna rdeča nit na pisateljevi dolgi poti skozi življenje, ki so ga trdo zaznamovale zlasti izkušnje s tremi totalitarizmi.

Usodna za mnoge poznejše je bila že odločitev ob odpravi slovenskega pouka, da se ne prelevi v italijanskega učenca, saj ni šlo le za uporabo »nemojega« jezika, temveč za pravo cepitev na drugi rod. Če je kje kaka skupnost, pravi Boris Pahor, šla skozi izjemen križev pot za svojo uveljavitev in za

dosežek zavidljive kulturne ravni, potem je to nedvomno slovenska v Trstu.

Pogledovanje nazaj pogosto pospremi tudi vednost, ki jo prinesejo pozna leta. Avtor zdaj marsikaj razume ali dojema drugače, kot je tedaj, ko se je zgodilo; bodisi v letih, ko sta v prepišnem Trstu gospodarila odkrito sovraštvo in smrt, bodisi v razmeroma mirnih časih, ki, kljub občasnim toplejšim sapam, nikoli niso bili zares naklonjeni ohranjanju slovenske identitete v mestu v zalivu, za kar se je in se še nepopustljivo zavzema Boris Pahor.

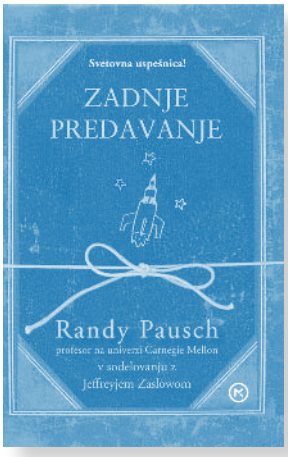
Na razliko v optiki pisatelj tudi večkrat opozori, ko iz mraka davnih let lušči podobe bližnjih, na primer oslepele babice in deda po materini strani, ki se mu do nedavnega ni poskušal približati. Podobno se je prav zadnje čase ob albumu fotografij zavedel, kako lepo dekle je bila njegova mati, ko se je odpravila za kruhom v Trst. Čeprav sta se v njenih zadnjih letih, zaradi njegovih laičnih nazorov in njene poudarjene askeze razhajala, se mu je ob svojih mladostnih potezah nanovo približala in je do nje spet našel naravno razmerje.

Svoje literarne začetke Boris Pahor tudi tukaj povezuje z vplivom *Doma in sveta* ter po prelomnih Kocbekovih Premišljevanjih o Španiji ustanovljenega Dejanja. O tedanjih dilemah in iskanjih ter poznejših usodnih povezavah z izobčenim avtorjem Strahu in poguma ter o svojem pisateljevanju prav tako pove marsikaj, česar doslej še ni tako naravnost. Pomembno je nanj vplivalo tudi vizionarstvo Srečka Kosovela.

Seveda se pisatelj tukaj ne more izogniti niti svojim večinoma nič kaj prijaznim srečevanjem s politiko. Vanjo – v smislu strankarskega opredeljevanja –, se ni vključeval. Že leta 1943, ko je še omahoval, ali bi se odločil za ilegalo, čeprav je bila komunistična premoč že očitna, je sklepal, da je upor nujen; če bodo komunisti prevladali, pa se bo treba upreti tudi njim. V tem precepu se je odločil za književno delo. Odklonilen odnos je zlasti v povojnih letih ohranjal tudi do uradne slovenske politike glede usode slovenske narodne skupnosti v Italiji; z marsičim ni zadovoljen niti danes in tega tudi ne skriva v plašč diplomatskega leporečenja.

Izid *Mojih suhot* se pridružuje mnogim počastitvam, nagradam in drugim priznanjem, ki jih je bil Boris Pahor deležen ob svojem visokem jubileju. Pozno, a na srečo še ne prepozno.

Iztok Ilich

Randy Pausch: ZADNJE PREDAVANJE

Mladinska knjiga, Ljubljana, 2008

Kaj bi želeli povedati svetu, če bi izvedeli, da je pred vami le še nekaj tednov, mesecev življenja? Kaj bi želeli sporočiti ljudem, katero modrost razkriti, da bi jim skrajšali pot do sreče?

Na ameriških univerzah na taka vprašanja povabljeni profesorji odgovarjajo na predavanjih z naslovom Zadnje predavanje. Tudi Randy Pausch, profesor računalniških znanosti na univerzi Carnegie Mellon, je dobil tako povabilo, vendar je takrat že vedel, da je neozdravljivo zbolel za rakom na trebušni slinavki in tako postal predavatelj najresničnejše resničnosti.

Veliko je premišljeval, o čem naj govori. Ni hotel predavati o bolezni, želel je spregovoriti o življenju. Kljub raku se je imel za srečnega človeka, ker mu je uspelo uresničiti svoje želje iz otroštva, zato je predavanje naslovil *Kako zares uresničiti otroške sanje.*

»Otrokom moramo privzgojiti veselje do življenja in potrebo, da uresničijo svoje sanje.

Najbolje, kar lahko storimo, pa je, da jim pomagamo razviti prava orodja za dosego tega cilja. Rad bi, da najdejo pravo pot do izpolnitve. Da bi se stvari lotevali z navdušenjem in strastjo.«

Predaval je o življenjskih radostih, o tem, kako rad je imel življenje, tudi in predvsem takrat, ko mu ga je ostalo tako malo.

Knjiga, ki je nastala na podlagi njegovega predavanja, napisal jo je novinar Jeffrey Zaslow, je preprosta pripoved o prepoznavanju pomembnih stvari v življenju, o poštenosti, hvaležnosti, pogumu, pa seveda tudi o strahu, bolečini, odgovornosti, odrekanju in predvsem veliki ljubezni do svojih bližnjih, žene, treh otrok, staršev, in hvaležnosti zanje.

»Četudi bodo izvidi jutri slabi, bi ti rad povedal, kako lepo je biti živ, tukaj in zdaj, s teboj. Kakršna koli že bo novica, ne bom umrl tisti trenutek, ko jo bova slišala. Niti naslednji dan, pa tudi dan ali dva zatem še ne. Zato je ta trenutek čudovit, ves dan je čudovit.«

Randy Pausch poziva, naj si dovolimo sanjati in naj k temu spodbujamo tudi svoje otroke, naj bomo raje iskreni kot moderni, naj se ne obremenjujemo s tem, kaj mislijo drugi, naj pokažemo hvaležnost, naj nikoli ne obupamo – spodbuja nas k cilju, da dosežemo notranjo gotovost in s seboj vzpostavimo pristno bližino. Od tod do miru v duši pa potem ni več daleč. Knjigo je poslovenila Darja Divjak.

Irena Androjna Mencinger

Nagrada
OKTAGON

Medškofijski odbor za kulturo in Celjska Mohorjeva družba razpisujeta natečaj za novo dramsko besedilo za mlade. Besedilo lahko prosto sega v najrazličnejšo problematiko mladih, hkrati pa naj v ospredje priklicuje pozitivne vrednote. Avtorji lahko na razpisu sodelujejo z besedili, ki doslej še niso bila objavljena oziroma uprizorjena. Nagrada za najboljše besedilo, ki ga bo izbrala strokovna žirija, znaša 4000 € neto. Če žirija prve nagrade ne bo podelila, lahko nagrado, ki jo prispeva Turizem KRAS, d. d., razdeli med največ tri besedila. Prvonagrajeno besedilo bo v knjižni obliki izdala Celjska Mohorjeva družba. Če dramska besedila ne bodo dosegla pričakovane kakovosti, žirija nagrade ne bo podelila.

Razpisni pogoji

Avtorji poslanih dramskih besedil morajo posebej v zaprti kuverti predložiti tudi svoje osebne podatke: ime in priimek, naslov ter telefonsko številko. Isti avtor lahko prijavi na natečaj največ dve dramski besedili. Dramsko besedilo mora biti namenjeno gledališki uprizoritvi, in sicer za mladinsko občinstvo. Rok za prijavo na natečaj je 1. julij 2009; razglasitev rezultatov bo na Festivalu mladih v Stični 19. 9. 2009.

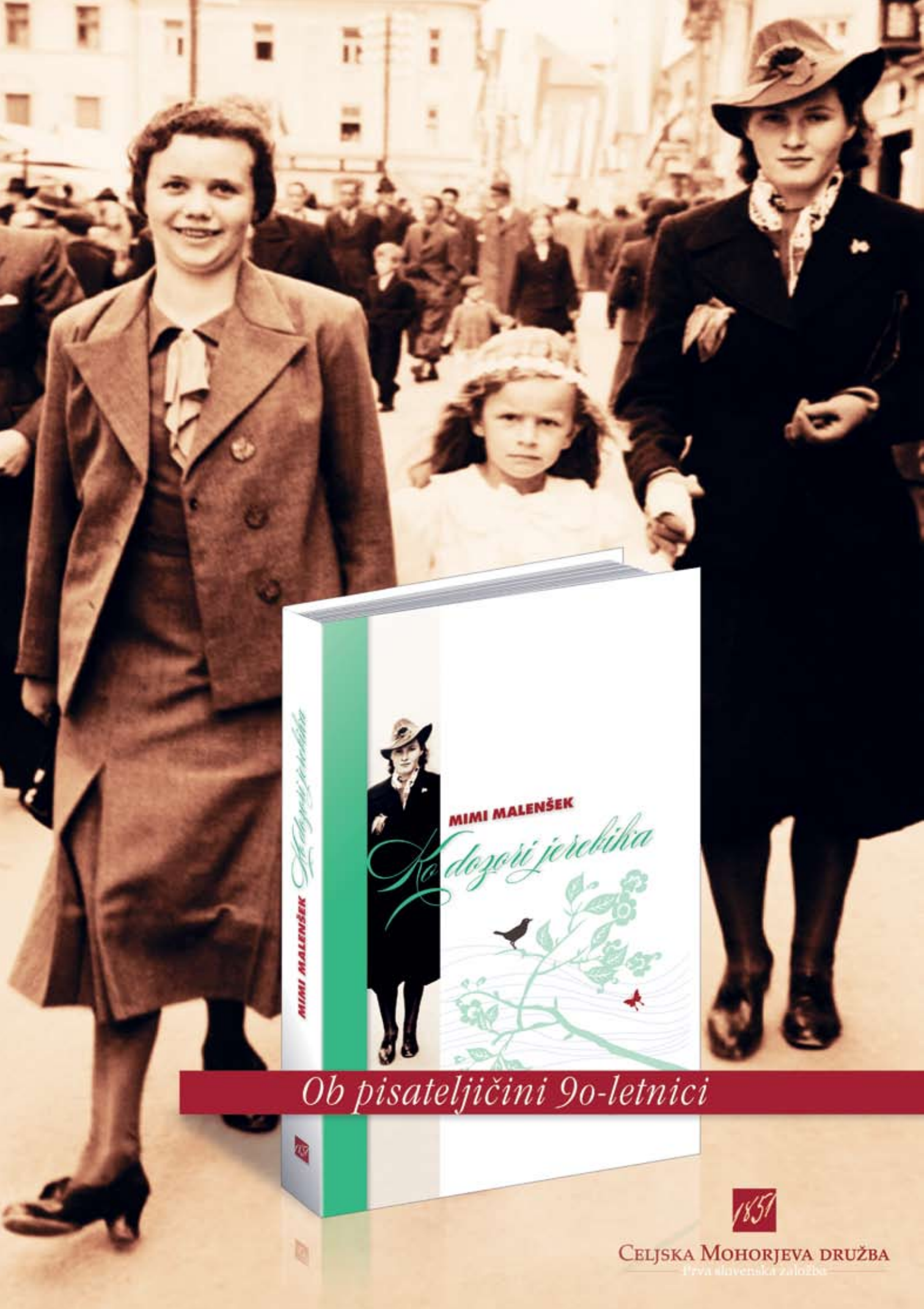
Avtorji naj pošljejo tipkopis besedila v petih izvodih na naslov:
Celjska Mohorjeva družba, Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana.
S prijavo avtorji dovoljujejo organizatorju objavo imena in natis nagrajenega besedila pri Celjski Mohorjevi družbi. Založba bo knjižni natis posebej honorirala in bo z avtorjem sklenila ustrezno avtorsko pogodbo.

Jože Faganel,
Celjska Mohorjeva družba

Milan Knep,
Medškofijski odbor za kulturo

1857
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba

Ob pisateljičini 90-letnici

1851

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

Prva slovenska založba